

ZENIČKO-DOBOJSKI KANTON
MINISTARSTVO ZA OBRAZOVANJE, NAUKU, KULTURU I SPORT
PEDAGOŠKI ZAVOD ZENICA

PRIRUČNIK

IZVANUČIONIČKA NASTAVA U FUNKCIJI RAZVOJA KLJUČNIH KOMPETENCIJA
I ŽIVOTNIH VJEŠTINA UČENIKA NIŽIH RAZREDA OSNOVNE ŠKOLE

Izdavač:

Zeničko-dobojski kanton
Ministarstvo za obrazovanje, nauku, kulturu i sport
Pedagoški zavod Zenica

Pripremili i uredili:

mr.sc. Advija Huseinspahić
mr.sc. Fehim Terzić

Tehnička i materijalna podrška:

Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke

Štampa:

Uslužna djelatnost "Eurocopy" Zenica

Tiraž:

100 primjeraka

Copyright ©Pedagoški zavod Zenica

Sva prava zadržana.

Ovo djelo je zakonom zaštićeno i ne smije se upotrebljavati ili reproducirati ni u cjelini ni u dijelovima, niti pohranjivati u bazu podataka bilo kojeg oblika ili namjene bez prethodne pismene dozvole Izdavača. Izrada kopija bilo kojeg dijela Priručnik– Izvanučionička nastava u funkciji razvoja ključnih kompetencija i životnih vještina učenika nižih razreda osnovne škole, u bilo kojem obliku, predstavlja povredu zakona.

Zenica, 2020.

Priručnik pod nazivom "Izvanučionička nastava u funkciji razvoja ključnih kompetencija i životnih vještina učenika nižih razreda osnovne škole" namijenjen je kao pomoć nastavnicima razredne nastave u produciranju ideja i didaktičko-metodičkom oblikovanju aktivnosti u okviru izvođenja izvanučioničke nastave u nižim razredima osnovne škole. Ovaj priručnik je model za planiranje, realizaciju i evaluaciju izvanučioničke nastave u osnovnim školama na području Zeničko-dobojskog kantona u skladu sa aktuelnim nastavnim planovima i okvirnim programima za nastavne predmete moja okolina, priroda i društvo. Priručnik je nastao kao produkt timskog rada nastavnika praktičara iz osnovnih škola na području Zeničko-dobojskog kantona i stručnih savjetnika za oblast obrazovanja pri Pedagoškom zavodu Zenica. Ovaj priručnik je namijenjen nastavnicima razredne nastave, ne kao savršeno djelo, niti kao završeno rješenje, nego kao otvorena mogućnost za inoviranje nastave moje okoline, prirode i društva u nižim razredima osnovne škole. Svjesni smo izuzetne važnosti nastavničkog angažmana u praksi i potrebe za stalnim unapređenjem odgojno-obrazovnog procesa te stoga nastavnicima preporučujemo potpunu usmjerenost na sadržaje aktuelnih nastavnih planova i programa, definirane ishode učenja u dokumentima Zajednička jezgra nastavnih planova i programa za društveno-humanističko područje definirana na ishodima učenja i Zajednička jezgra nastavnih planova i programa za Moju okolinu, Prirodu i društvo, Prirodu i Biologiju definirana na ishodima učenja, kao i usmjerenost na razvojne karakteristike, potrebe i interese učenika nižih razreda osnovne škole. Priručnik je sastavni dio edukativno-promotivnog materijala koji je nastao kao produkt u okviru Projekta "Izvanučionička nastava u funkciji razvoja ključnih kompetencija i životnih vještina učenika mlađeg školskog uzrasta" koji je realiziran od strane Pedagoškog zavoda Zenica uz finansijsku podršku Federalnog ministarstva obrazovanja i nauke.

SADRŽAJ:

UVOD	5
1. IZVANUČIONIČKA NASTAVA	7
2. CILJEVI I ZADACI IZVANUČIONIČKE NASTAVE	8
3. ORGANIZACIONI OBLICI IZVANUČIONIČKE NASTAVE	9
4. PREDNOSTI IZVANUČIONIČKE NASTAVE	11
5. IZVANUČIONIČKA ISTRAŽIVAČKA NASTAVA	12
6. KLJUČNE KOMPETENCIJE I ŽIVOTNE VJEŠTINE U OBRAZOVNIM SISTEMIMA U BOSNI I HERCEGOVINI	13
7. IZVANUČIONIČKA NASTAVA I PLANIRANJE ZASNOVANO NA ISHODIMA UČENJA	14
8. PLAN IZVEDBE IZVANUČIONIČKE NASTAVE	16
9. IZVANUČIONIČKA NASTAVA NA PODRUČJU ZENIČKO-DOBOJSKOG KANTONA	20
9.1. <i>Model organizacije izvanučioničke nastave na području općine Breza</i>	20
9.2. <i>Model organizacije izvanučioničke nastave na području općine Doboj Jug</i>	25
9.3. <i>Model organizacije izvanučioničke nastave na području općine Kakanj</i>	30
9.4. <i>Model organizacije izvanučioničke nastave na području općine Maglaj</i>	36
9.5. <i>Model organizacije izvanučioničke nastave na području općine Olovo</i>	42
9.6. <i>Model organizacije izvanučioničke nastave na području općine Tešanj</i>	47
9.7. <i>Model organizacije izvanučioničke nastave na području općine Usora</i>	52
9.8. <i>Model organizacije izvanučioničke nastave na području općine Vareš</i>	57
9.9. <i>Model organizacije izvanučioničke nastave na području grada Visoko</i>	63
9.10. <i>Model organizacije izvanučioničke nastave na području općine Zavidovići</i>	68
9.11. <i>Model organizacije izvanučioničke nastave na području grada Zenica</i>	74
9.12. <i>Model organizacije izvanučioničke nastave na području općine Žepče</i>	79
10. BIOGRAFIJE AUTORA/KOAUTHORA	84
11. UMJESTO ZAKLJUČKA	92
12. LITERATURA	93

KOAUTORI I SARADNICI

<i>Irma Purković</i>	<i>JU OŠ "Musa Ćazim Ćatić" Zenica</i>	<i>Zenica</i>
<i>Sanela Pajvan</i>	<i>JU OŠ "Vladimir Nazor" Zenica</i>	<i>Zenica</i>
<i>Fatima Lipovača</i>	<i>JU OŠ "Mula Mustafa Bašeskija" Kakanj</i>	<i>Kakanj</i>
<i>Azra Piljug</i>	<i>JU OŠ "Hamdija Kreševljaković" Kakanj</i>	<i>Kakanj</i>
<i>Sadeta Bukva</i>	<i>JU OŠ "Safvet-beg Bašagić" Visoko</i>	<i>Visoko</i>
<i>Sabina Oković</i>	<i>JU OŠ "Mehmedalija Mak Dizdar" Dobrinje</i>	<i>Visoko</i>
<i>Ilijana Vidović</i>	<i>JU OŠ "Vareš" Vareš</i>	<i>Vareš</i>
<i>Mirnesa Kolonić</i>	<i>JU "Prva osnovna škola" Maglaj</i>	<i>Maglaj</i>
<i>Elmedina Begić</i>	<i>JU OŠ "Novi Šeher" Maglaj</i>	<i>Maglaj</i>
<i>Emira Skejić</i>	<i>JU Prva osnovna škola Zavidovići</i>	<i>Zavidovići</i>
<i>Aida Muratović</i>	<i>JU OŠ "Huso Hodžić" Tešanj</i>	<i>Tešanj</i>
<i>Emina Tokmić-Aličić</i>	<i>JU OŠ "Kulin Ban" Tešanjka</i>	<i>Tešanj</i>
<i>Mersiha Velić</i>	<i>JU OŠ "Enver Čolaković" Breza</i>	<i>Breza</i>
<i>Nihada Kljajić</i>	<i>JU OŠ "Olovo" Olovo</i>	<i>Olovo</i>
<i>Emina Helja</i>	<i>JU OŠ "Olovo" Olovo</i>	<i>Olovo</i>
<i>Advija Huseinspahić</i>	<i>Pedagoški zavod Zenica</i>	<i>Zenica</i>
<i>Fehim Terzić</i>	<i>Pedagoški zavod Zenica</i>	<i>Zenica</i>

UVOD

Izvanučionička nastava je poseban oblik nastave koji nastavnicima i učenicima omogućuje podučavanje i učenje na posebno odabranim prirodnim odredištima. Učenici imaju pravo na obrazovanje koje se ostvaruje u prostoru osnovne škole, ali i izvan nje, odnosno imaju pravo na učešće u izvanučioničkoj nastavi (školski izleti, ekskurzije, škola u prirodi, terenska nastava), na učešće u drugim odgojno-obrazovnim aktivnostima izvan škole (posjete, škola plivanja, kulturne i sportske manifestacije), te na učešće u drugim aktivnostima koje su u funkciji ostvarivanja odgojno-obrazovnih ciljeva i zadataka kulturne i javne djelatnosti škole. Učenje u prirodnom okruženju najprimjereniji je način podučavanja koji učenicima omogućuje upoznavanje i istraživanje prirodnih obilježja i kulturne baštine užeg i šireg zavičaja i domovine Bosne i Hercegovine pri čemu učenici imaju priliku primijeniti i produbiti znanja, vještine i sposobnosti stečene u učionici, tj. školskom okruženju.

Ministarstvo za obrazovanje, nauku, kulturu i sport Zeničko-dobojskog kantona i Pedagoški zavod Zenica, kao upravna organizacija u sastavu ovog ministarstva, veliku pažnju posvećuju profesionalnom razvoju nastavnika te indirektno razvoju ključnih kompetencija i životnih vještina učenika. U proteklom periodu realizirani su različiti projekti, obuke, seminari i treninzi za nastavnike osnovnih i srednjih škola sa područja Zeničko-dobojskog kantona. Nastojali smo obuhvatiti aktuelne teme vezane za nastavnu praksu, a ovdje, između ostalog, mislimo na: inkluzivno obrazovanje, obrazovanje za socijalnu koheziju, razvoj ključnih kompetencija za cjeloživotno učenje, provedbu definiranih ishoda učenja iz različitih obrazovnih područja i sl. Projekat pod nazivom "*Izvanučionička nastava u funkciji razvoja ključnih kompetencija i životnih vještina učenika nižih razreda osnovne škole*" naslanja se na prethodno realizirane aktivnosti, ali isključivo ima u svom fokusu unapređenje djelatnosti rada osnovnih škola, kroz organizaciju izvanučioničke nastave kao specifičnog oblika odgojno-obrazovnog rada.

Navedeni projekat je usmjeren na pet bitnih segmenata:

1. razvoj ključnih kompetencija i životnih vještina učenika nižih razreda osnovne škole,
2. profesionalni razvoj nastavnika razredne nastave sa područja Zeničko-dobojskog kantona,
3. savremeni pristup organizaciji izvanučioničke nastave za učenike nižih razreda osnovne škole,
4. povezanost dokumenta Zajednička jezgra nastavnih planova i programa za društveno-humanističko područje bazirana na ishodima učenja sa različitim oblicima organizacije izvanučioničke nastave, i
5. povezanost dokumenta Zajednička jezgra nastavnih planova i programa za Moju okolinu, Prirodu i društvo, Prirodu i Biologiju bazirana na ishodima učenja sa različitim oblicima organizacije izvanučioničke nastave.

Realizacijom ovog projekta nastavnici razredne nastave su stekli određene praktične vještine neophodne za planiranje i programiranje različitih oblika izvanučioničke nastave (posjete, izleti, ekskurzije i sl.) uz primjenu definiranih ishoda učenja i indikatora iz dokumenta *Zajednička jezgra nastavnih planova i programa za društveno-humanističko područje*, ali i dokumenata koji se odnose na ostala obrazovna područja. Tu prije svega mislimo na dokument *Zajednička jezgra nastavnih planova i programa za tjelesno i zdravstveno područje*, *Zajednička jezgra nastavnih planova i programa za kroskurikularno i međupredmetno područje*, *Zajednička jezgra nastavnih planova i programa za građansko obrazovanje* i sl.

Projektom je educiran tim od 15 nastavnika razredne nastave (trening za trenere–ToT) koji su razvili edukativno-promotivni materijal koji se odnosi na primjenu različitih organizacionih oblika izvanučioničke nastave, a sve u funkciji razvoja ključnih kompetencija i životnih vještina učenika nižih razreda osnovne škole.

Edukativno-promotivni materijal se putem replikacionih treninga ili obuka prezentirao većem broju nastavnika razredne nastave iz 10 općina Zeničko-dobojskog kantona, te gradova Visoko i Zenica, kako bi isti primjenjivali u svojoj praksi. Edukativno-promotivni materijal, u kombinaciji sa dokumentom *Zajednička jezgra nastavnih planova i programa za društveno-humanističko područje definirana na ishodima učenja i Zajednička jezgra nastavnih planova i programa za Moju okolinu, Prirodu i društvo, Prirodu i Biologiju definirana na ishodima učenja* poslužit će za planiranje i programiranje nastave Moje okoline/Prirode/Društva u nižim razredima osnovne škole na način da se afirmiše izvanučionička nastava (posjete, izleti, ekskurzije, terenska nastava) kao vrsta nastave kojom se omogućava razvoj ključnih kompetencija i životnih vještina. Ovdje prije svega mislimo na prožimajuće pokazatelje (indikatore) za sljedeće ključne kompetencije: *socijalna i građanska kompetencija, tjelesna i zdravstvena kompetencija, jezičko-komunikacijska kompetencija na maternjem jeziku, matematička pismenost, kompetencija u znanosti i tehnologiji, informatička pismenost (informacijska, medijska, tehnološka)*. Deset životnih vještina relevantnih za Bosnu i Hercegovinu prema UNICEF-u i UNESCO su: rješavanje problema, kritičko mišljenje, efikasne komunikacijske vještine, odlučivanje, kreativno mišljenje, vještine interpersonalnih odnosa, vještine izgradnje samosvijesti, empatija, upravljanje stresom i upravljanje emocijama. (APOS0, 2010)

Navedene životne vještine se najbolje prakticiraju u konkretnim životnim situacijama, a iste se mogu razvijati i kroz kvalitetno organiziranu izvanučioničku nastavu (posjete, izlete, ekskurzije, logorovanja, školu u prirodi). Projektom se omogućilo da se unaprijedi pristup planiranju i programiranju navedenih oblika izvanučioničke nastave u osnovnim školama na području Zeničko-dobojskog kantona uz uvažavanje prirodno-geografskih i drugih resursa iz šire društvene zajednice, tj. obilježja razvoja Zeničko-dobojskog kantona (prirodno-geografska obilježja, kulturno-historijsko naslijeđe, privredni razvoj, razvoj sporta i turizma i sl.). Implemetacijom projekta se ostvario globalni cilj, a to je da nastava postane učenje u neposrednoj životnoj stvarnosti u kojoj se učenicima omogućava interdisciplinarno izučavanje sadržaja različitih nastavnih predmeta.

1. IZVANUČIONIČKA NASTAVA

Prilikom planiranja i programiranja odgojno-obrazovnog rada sa učenicima nižih razreda osnovne škole, nastavnici često primjenjuju izvanučioničku nastavu kao vrstu nastave koja značajno doprinosi ostvarivanju ciljeva i zadataka postavljenih u nastavnim planovima i programima moje okoline, prirode i društva, ali i nastavnih predmeta iz drugih obrazovnih područja. Dimenzije školskog razvoja se unapređuju i izvanučioničkom nastavom, tj. učenjem putem otkrivanja u neposrednoj životnoj stvarnosti, u kojoj se učenici susreću s prirodnom i kulturnom okolinom, ljudima koji u njoj žive i koji su utjecali na okolinu. Takvo učenje potiče razvoj svih ključnih kompetencija i životnih vještina učenika, a za nastavnike predstavlja pedagoški izazov i otvara prostor za unapređenje vlastite nastavničke prakse.

Potreba za organizacijom nastave izvan učioničkog prostora nije školsko pomodarstvo, već potreba za što efikasniji procesom učenja i podučavanja koji doprinosi razvoju ključnih kompetencija i životnih vještina. S obzirom na mjesto na kojemu se izvodi, nastava se globalno može podijeliti na učioničku i izvanučioničku nastavu. (Skok, 2002) Izvanučionička nastava je prema navedenom autoru "specifično osmišljen i organiziran proces učenja i poučavanja koji se ostvaruje izvan škole". Prema Nastavnom planu i okvirnom programu za 4. razred osnovne škole (2007) koji se primjenjuje na području Zeničko-dobojskog kantona, izvanučionička je nastava je definirana kao oblik nastave tokom kojeg dolazi do ostvarivanja planiranih programskih sadržaja i zadataka izvan škole.

U navedenom nastavnom planu i okvirnom programu nastava moje okoline u 4. razredu zasnovana je na senzitivnom iskustvu prirode i društvenoj sredini. Predstavlja nastavak i usmjeravanje spontanog dječjeg istraživanja i otkrivanja međuzavisnosti pojava i procesa u prirodnom i društvenom okruženju. Ta saznanja se u nastavi produbljuju i proširuju. Predmet je istovremeno i izvor informacija za upoznavanje načina kako što više saznati, a znanja povezati i upotrijebiti. Značaj predmeta Moja okolina leži u tome što je to jedan od glavnih nosilaca spoznajnog razvoja na ovom uzrastu. Moja okolina ujedinjuje sadržaje različitih znanstvenih područja. Osnovni cilj mu je doživjeti i osvijestiti složenost, raznolikost i međusobnu povezanost svih činilaca koji djeluju u dječjem prirodnom i društvenom okruženju, razvoj pravilnog odnos prema društvenom i prirodnom okruženju, razvijanje pravilnog odnosa prema ljudima i događajima, snošljivo i otvoreno prihvatanje različitih stavova i mišljenja te poticanje znatiželje za otkrivanjem pojava u prirodnom i društvenom okruženju. Aktivnosti koje su usmjerne na otkrivanje pojava u prirodnom i društvenom često zahtijevaju direktno (neposredno) posmatranje. Prema Husanović-Pejnović (2011) izvanučionička nastava se definira kao "specifičan oblik nastave kojim se planirani nastavni sadržaji ostvaruju izvan učionice da bi se što bolje realizirali oni nastavni sadržaji za koje je potrebno neposredno promatranje."

Prema Načelima organizovanja i izvođenja izleta, posjeta, škola u prirodi, ekskurzija, logorovanja i drugih oblika odgojno-obrazovnog rada van prostorija škole za učenike osnovnih i srednjih škola ("Službene novine Zeničko-dobojskog kantona" br. 14/04) definirano je pomenuti oblici izvanučioničke nastave, tj. oblici odgojno-obrazovne djelatnosti izvan škole terba da budu unaprijed planirani, predviđeni godišnjim programom rada škole, detaljno programirani i stručno-pedagoški pripremljeni i obavljeni. Pomenute odredbe su smjernice na koji način se treba kvalitetno organizirati izvanučionička nastava. Osim ovih odredbi, izvanučionička nastava podrazumijeva i kvalitetnu upotrebu osnovnih izvora znanja, poticanje pomatranja, samostalno istraživanje, zaključivanje, te praktično učešće učenika, što znači da se učenje odvija u neposrednoj stvarnosti, a da je bazirano na vlastitom iskustvu učenika što osigurava trajnost stečenih znanja, vještina, sposobnosti i navika. Glosser (prema Husanović-Pejnović, 2011) smatra da se izvanučioničkom nastavom može ostvariti: povezivanje, saradništvo i prijateljstvo među učenicima; rad bez prisile, užitak i zadovoljstvo te učenje uz smijeh, rekreaciju i igru.

Ono što je značajno i specifično za izvanučioničku nastavu su: specifična lokacija i tematika, povećana motivacija i zainteresiranost za nastavne sadržaje; primjena različitih eksperimenata; pružanje iskustva o prirodnom svijetu i o njegovim fizičkim i biološkim procesima te o društvenom svijetu i njegovim obilježjima; prenošenje odgovornosti realizacije na učenike i time poticanje konstruktivističkog načina učenja; osposobljavanje učenika za rješavanje problema i sl.

Nastava organizirana izvan škole/učionice je nastava koja postaje avantura, igra i snažno motivacijsko sredstvo za razvijanje novih iskustava; povećana je kreativnost učenika i nastavnika, obogaćena je novim iskustvima, mogućnostima i idejama; uključuje korelaciju svih školskih predmeta; potiče razvoj i izgrađivanje vlastitih pogleda na svijet i uključuje sticanje iskustva iz prve ruke. Na osnovu ovih karakteristika može se reći da "savremena izvanučionička nastava počiva na interdisciplinarnosti, multifunkcionalnosti, na timskim i saradničkim oblicima rada te na problemskom pristupu, da omogućuje upoznavanje s vlastitim zavičajem te je ujedno poticaj za očuvanje prirodne i kulturne baštine". (Husanović-Pejnović, 2011)

Tradicionalna škola teži da postane kvalitetna škola budući da je inkompatibilna savremenim zadacima društva. Ostvarivanje inovativnog društva, shodno tome, nužno podrazumijeva i ostvarenje inovativne škole. Inovativna škola treba se postupno transformirati od mjesta "sjedjenja i slušanja" u organizaciju odgoja i obrazovanja gdje bi se učenik, odgajajući i obrazujući, osposobio i razvio kao aktivni sudionik svijeta u nastajanju. Veliki značaj u ovoj transformaciji ima i izvanučionička nastava kao oblik učenja i podučavanja čiji se ciljevi i zadaci naslanjaju na ciljeve i zadatke koji su dati u okviru nastavnih planova i okvirnih programa nastavnih predmeta iz prirodnog, društveno-humanističkog, ali i drugih obrazovnih područja.

2. CILJEVI I ZADACI IZVANUČIONIČKE NASTAVE

Osnovni cilj izvanučioničke nastave je da se učenicima omogući stjecanje ličnog iskustva i doživljaja svijeta koji ih okružuje. Cilj izvanučioničke nastave je i učenje putem otkrivanja u užem i širem smislu, u neposrednoj životnoj stvarnosti u kojoj se učenici susreću s prirodnim, geografskim, kulturnim i historijskim obilježjima, ljudima koji žive u neposrednoj okolini i koji su utjecali ili utječu na neposrednu okolinu. Takvo učenje podstiče veću aktivnost učenika, radost učenja putem otkrivanja, istraživanje i stvaranje, saradnju i stvaranje kvalitetnih odnosa unutar odjeljenja/grupe, a također je pogodno i za timski rad učenika. Kroz primjenu izvanučioničke nastave učenici lakše i brže uče jer im se nastavni sadržaji približavaju na neposredan, njima često nov i drugačiji način, a znanje je kvalitetnije jer izvanučionička nastava u velikom broju slučajeva znači i međupredmetnu korelaciju, odnosno provodi se interdisciplinarno.

Prema (Skok, 2002) konkretni zadaci koji se ostvaruju izvanučioničkom nastavom su: povezivanje, primjena i provjera znanja stečenog u učionici, snalaženje u novim okolnostima učenja, upoznavanje novih faktora učenja koji utječu na rezultat učenja, navikavanje na izvanučioničke oblike komuniciranja, navikavanje na primarne izvore znanja, preispitivanje znanja stečenog u školi, upoznavanje s mogućnostima inventivnog rada i stvaralačkog učenja, odgoj i upoznavanje učenika s kulturnom baštinom, vrijednostima i civilizacijskim dostignućima. Izvanučionička nastava je pedagoški učinkovita i interesantna s obzirom na ciljeve savremenog obrazovanja. (De Zan, 1999.) Izvanučioničkom nastavom, dakle, mogu se ostvariti osnovni obrazovni, funkcionalni i odgojni zadaci nastave moje okoline, prirode, društva, ali i nastavnih predmeta koji se mogu dovesti u korelaciju sa nastavnim predmetima iz pridonog ili društveno-humanističkog obrazovnog područja.

Osnovni zadaci izvanučioničke nastave (prema Lukša i ostali, 2014) su:

- Povezivanje, primjena i u praktičnom radu, provjeravanje znanja koje je stečeno u učionici, s potrebama rada u praksi;
- Snalaženje u novim (prirodnijim) okolnostima učenja i nastave, tj. učenje u neposrednoj životnoj praksi;
- Upoznavanje novih (izvanučioničkih) čimbenika učenja i nastave, koji bitno utječu na rezultat učenja;
- Navikavanje učenika na primarne izvore znanja, na izvanučioničke oblike komuniciranja među subjektivnim čimbenicima nastave: učitelj – učenik, te stručnjacima radnog procesa, gdje se izvodi terenska nastava;
- Upoznavanje učenika s radnim pretpostavkama i drugim uvjetima za samostalno učenje, ali i potencijalnim čimbenicima opasnosti na radu.

Stjecanje znanja samo na nivou usvajanja činjenica i generalizacija nije dovoljno za život već učenike treba osposobiti za razumijevanje i otkrivanje svijeta u kojem žive, tj. treba stvoriti motivirane i osposobljene osobe spremne za cjeloživotno učenje.

3. ORGANIZACIONI OBLICI IZVANUČIONIČKE NASTAVE

Ivan De Zan (1999.) je prvi hrvatski metodičar koji je upotrijebio termin "izvanučionička nastava" i on predlaže podjelu izvanučioničke nastave na: izlete, ekskurzije, odlaske u kina, kazališta, galerije i druge ustanove, terensku nastavu, školu u prirodi i druge sličneorganizirane oblike podučavanja i učenja izvan škole. Prema njemu školski izleti, školske ekskurzije, terenska nastava, te program poznat kao *Škola u prirodi*, najčešće su prisutni u našim školama. Prema Načelima organizovanja i izvođenja izleta, posjeta, škola u prirodi, ekskurzija, logorovanja i drugih oblika odgojno-obrazovnog rada van prostorija škole za učenike osnovnih i srednjih škola ("Službene novine Zeničko-dobojskog kantona" br. 14/04), odgojno-obrazovna djelatnost škole može se provoditi i izvan školskih prostorija kroz: izlete, posjete, škole u prirodi, ekskurzije, logorovanja i sl. I drugi autori predlažu sličnu podjelu izvanučioničke nastave. Tako, naprimjer, Skok (2002)predlaže podjelu izvanučioničke nastave na nastavne posjete, nastavu u prirodi, školske izlete, školske ekskurzije, ljetovanja, zimovanja, logorovanja, te terensku nastavu. Na ovaj način proširena je klasifikacija izvanučioničke nastave.

- **Školski izlet** je planirani i organizirani jednodnevni boravak učenika u prirodi. To je oblik izvanučioničke nastave koji može obuhvatiti i poludnevni zajednički odlazak učenika i nastavnika u prirodu u mjesto u kojem se škola nalazi ili izvan njega, a koji organizira škola u svrhu ispunjavanja određenih odgojno-obrazovnih ciljeva i zadataka. Izlet ima rekreativni značaj, a li se mogu realizovati i neki nastavni sadržaji, ako su pogodni za realizaciju na izletu.
- **Školska ekskurzija** je planirani i organizirani odlazak i boravak učenika u drugom mjestu. To je oblik izvanučioničke nastave koji obuhvata jednodnevno, dvodnevno ili višednevno putovanje radi posjeta prirodnim, kulturnim, historijskim, sportskim i tehničkim središtima u drugom mjestu (gradu, općini, državi)u koje organizira škola u svrhu ispunjavanja određenih odgojno-obrazovnih ciljeva i zadataka.
- **Terenska nastava** je oblik izvanučioničke nastave koji se izvodi u izvornoj stvarnosti, s ciljem njenog upoznavanja, u kojoj se mogu primjenjivati i istraživačke metode. Terenska nastava vrsta izvanučioničke nastave, koja se ostvaruje na terenu, na otvorenom, a prilikom organizovanja iste nužno je obratiti pažnju na cilj, zadatke, sadržaj, prostor, mjesto, organizaciju rada, sredstva, neplanirane izvore znanja, saradnike i sve ostale faktore. Naziv "terenska nastava" (outdoor teaching), kao pedagoški pojam možemo naći u novijoj pedagoškoj literaturi, dok se kroz historiju ona spominjala pod nazivom "praktične vježbe u nastavi" i "vježbanje".

- **Škola u prirodi** je oblik višednevne nastave koja se održava izvan mjesta stanovanja, u prirodnom odredištu, s odgovarajućim uslovima prilagođenim učenju i podučavanju u zatvorenom i otvorenom prostoru. U pravilu se organizira za učenike trećeg, četvrtog i/ili petog razreda osnovne škole. U pedagoškoj teoriji i praksi susrećemo različite nazive za ovu vrstu škola, npr. u Njemačkoj prevladava naziv "Waldschulen", "Freiluftschulen", u Engleskoj i SAD-u "Open Air Schools", u Francuskoj "Ecoles de plein-air", "Ecole au soleil", u Italiji "Scuola all' aperto", a kod nas "šumska škola", "vazдушna škola", "škola u prirodi", "poljska učionica", "škola slobodnog zraka" itd. Razlike u nazivima zadržale su se i danas, ali najčešće se za učenje u prirodi koristi naziv "škola u prirodi". Skok (2002) ističe kako se škola u prirodi provodi u svrhu što efikasnijeg ostvarivanja nastavnog plana i okvirnog programa iz nastavnih predmeta mojaokolina, priroda, društvo i tjelesni i zdravstveni odgoj. Temeljni zadaci ovakvog oblika izvanučioničke nastave ostvaruju se u odgojnim i obrazovnim sadržajima u okviru nastavnih predmeta i interdisciplinarnih sadržaja, a poseban zadatak je interkulturalni odgoj i obrazovanje te socijalizacija.
- **Posjeta** je planirani i organizirani obilazak privrednih, kulturnih, historijskih i drugih značajnih objekata s ciljem realizacije planiranih nastavnih sadržaja jednog ili više nastavnih predmeta, primjenom interaktivnih metoda. U pravilu, učenici jednog odjeljenja učestvuju u ovim aktivnostima. Za ovaj oblik izvanučioničke nastave biraju se aktivnosti izvan škole, tj. na lokalitetu od posebne vrijednosti, arheološke, geološke, botaničke i druge, u ustanovama i institucijama u koje se ubraja muzej, galerija, kazalište, kino, tvornica, elektrana, vatrogasna stanica i slično. Ovdje treba napomenuti da se posjet muzeju i sličnim ustanovama, kao "najkraća vrsta izvanučioničke nastave", može provoditi i u sklopu školskih izleta i školskih ekskurzija.

S obzirom na različita polazišta izvođenja, prema Husanović-Pejnović (2011) izvanučionička nastava se može podijeliti s obzirom na vrijeme, mjesto, prostor, sadržaj i metodičku namjenu izvanučioničke nastave. S obzirom na vrijeme izvanučionička nastava može biti: jednosatna, blok-sat izvanučionička nastava, poludnevna, dnevna i višednevna, a može se izvoditi u školskom dvorištu, naselju, užem i širem zavičaju te na teritoriju Bosne i Hercegovine i to u zatvorenom ili otvorenom prostoru. Prema sadržaju izvanučionička nastava može biti mješovita, interdisciplinarna, ekološka, geografska, biološka, historijska i proizvodna, a prema metodičkoj namjeni uvodna, istraživačka, ilustrativna i slično (Husanović-Pejnović, 2011).

4. PREDNOSTI IZVANUČIONIČKE NASTAVE

Izvanučionička nastava, osim što predstavlja svojevrsan prekid u realizaciji klasične nastave u učionici (školi, zatvorenom prostoru), sa sobom nosi još nekoliko prednosti koje su važne kako za učenike, tako i za nastavnike. Nastavni sadržaji u okviru nastavnih planova i ovkirnih programa za nastavne predmete moja okolina (od 1. do 4. razreda), priroda i društvo (5. razred osnovne škole), često se odnose na elemente koji su poprilično apstraktni učenicima. Između ostalog, u okviru nastave moje okoline i društva izučavaju se historijske činjenice i društveni život u prošlosti koji nije sličan današnjem te nastavnici moraju predložiti učenicima živu sliku o tom životu. Priču o društvenom životu i činjenicama iz prošlosti, između ostalog, kriju i spomenici materijalne i kulture baštine, kakvi se mogu susresti u različitim ustanovama kulture poput muzeja, galerija i arhiva. S druge strane, nastavnik treba da dovede u vezu nastavne sadržaje, vrste nastave, planiranje i programiranje odgojno-obrazovnog rada sa upotrebom moderne tehnologije usofisticirano opremljenim učionicama i drugim objektima u okruženju, a koji nude niz mogućnosti za razvoj vještina i ključnih kompetencija, kako učenicima, tako i njihovim nastavnicima. Pomoću savremene tehnologije u izvanučioničkom okruženju, učenicima se mogu približiti različiti predmeti i građevine iz prošlosti, koje se mogu i rekonstruirati te kroz koje se učenici mogu čak i virtualno prošetati. Gledano iz ugla karakteristika izvanučioničke nastave, mora se uzeti u obzir i činjenica da savremena tehnologija ne može zamijeniti čula učenika kojima oni stupaju u dodir s prirodom, kulturom i ljudskom baštinom.

Kao prednosti izvanučioničke nastave, mogu se navesti i iskustveno učenje u prirodnom okruženju, po načelu očiglednosti, uz aktiviranje svih čula kod učenika. Tradicionalna i najzastupljenija organizacija nastave u učionici ograničava mogućnosti za ostvarivanje iskustvenog učenja i stjecanje znanja na očiglednim primjerima. Izvanučionička nastava to omogućuje. Stockwell (prema Ćosić, 2012) navodi sljedeće: "Želite li nešto naučiti brzo i učinkovito, morate to vidjeti, čuti i osjetiti." Različiti autori smatraju da je načelo očiglednosti u nastavi važno jer se na taj način pojmovi, predstave i zakonitosti konkretiziraju i objašnjavaju u skladu sa uzrastom učenika, a ovo načelo dolazi do izražaja u učećim aktivnostima tokom kojih svojim čulima posmatra predmet ili pojavu u prirodi. Izvanučionička nastava ima jednu značajnu ulogu, a to je da unapređuje nastavu iz društveno-humanističkog obrazovnog područja.

Prednost izvanučioničke nastave ogleda se i u tome što učenik stupa u kontakt s primarnim izvorima znanja. Učenik, osim što neposrednim posmatranjem dolazi u direktan kontakt s izvorima znanja, on ga i propituje i na taj način razvija sposobnost kritičkog mišljenja. Kao jedna od prednosti izvanučioničke nastave je i stalna potreba za učeničkom aktivnosti, odnosno, činjenica je da učenik u izvanučioničkoj nastavi postaje glavni subjekt takve nastave. Poznato je kako uspješnost učenja u školi ima tri nivoa: prvi bi se mogao nazvati "Reci mi", prilikom kojeg učenik u pamćenju zadrži 15% onoga što čuje, drugu nivo bi se mogao nazvati "Pokaži mi", prilikom kojeg učenik u pamćenju zadrži 50% onoga što vidi, a treća nivo bi mogao da se nazove "Uključi me", a koji je najuspješniji jer u pamćenju ostaje 90% onoga što je učenik sam uradio. Upravo je ovaj treći nivo najzastupljeniji u izvanučioničkoj nastavi. Rad izvan učionice potiče učenike na veću aktivnost veću aktivnost, istraživanje, otkrivanje novog i drugačijeg, ali i saradnju što je veoma značajno za razvoj životnih vještina i ključnih kompetencija na ranom školskom uzrastu. Učešće u izvanučioničkoj nastavi neki autori vide kao "spoj uma, emocija i tijela", a učenikovo stečeno znanje kao produkt tih aktivnosti nastao njegovom vlastitom aktivnošću i kreativnošću.

Uzimajući u obzir naprijed navedeno, izvanučionička nastava zasigurno doprinosi jasnoći, stabilnosti i inegrativnosti znanja te jača mogućnosti primjene stečenih znanja u različitim životnim situacijama, mada neki autori poput Higgins i Nicol (2002) napominju da se "ne radi o tome da je izvanučionička nastava bolji način učenja nego učionička nastava, već o tome da je određena znanja bolje stjecati izvan učionice."

Međutim, ne može se zanemariti činjenica da neposredno iskustvo u prirodnom i društvenom okruženju potiče kreativnost učenika i utječe na podsticanje divergentnog mišljenja, da neposredni kontakt s okolinom potiče učenika da predlaže i razvija nove ideje, da upotrebljava prikupljene podatke u različite svrhe, da radoznalo pristupa zadatku, da odstupa od klišeja, formaliziranog mehaničkog učenja, te ustaljenih utvrđenih postupaka i navika u procesu učenja.

5. IZVANUČIONIČKA ISTRAŽIVAČKA NASTAVA

Izvanučionička istraživačka nastava je vrsta je nastave u kojoj su učenici u situaciji da samostalnim istraživanjem dolaze do novih spoznaja. Organizirana je na način da se podstiče razvoj sposobnosti, vještina i stavova, te potiče učenik na samostalno otkrivanje. Izvanučionička istraživačka nastava bazirana je na učenju putem otkrivanja u neposrednoj stvarnosti, ostvarivanju iskustvenog učenja koje vodi do trajnog znanja, rasterećenju učenika, te interdisciplinarnom pristupu sadržajima definiranim u nastavnim planovima i okvirnim programima za pojedine nastavne predmete, odnosno pojedina odgojno-obrazovna područja. Takvo podučavanje podrazumijeva upotrebu osnovnih izvora znanja, podsticanje na neposredno posmatranje, samostalno istraživanje, zaključivanje i praktično djelovanje učenika u neposrednoj stvarnosti. Planiranje i realizacija izvanučioničke istraživačke nastave zahtijeva veliki angažman nastavnika.

Istraživanja u oblasti odgoja i obrazovanja pokazuju da najbolje rezultate postižu učenici koji su prirodu spoznavali istraživačkim radom (De Zan, 2005). Prema Lord (1998) u izvanučioničkoj istraživačkoj nastavi učenik otkriva samostalno nove istine slično kao i znanstvenik koji otkriva za znanost sasvim nove spoznaje. Saznajni proces (znanost) i učenje kod učenika odvijaju se uporedo, te metode spoznavanja i istraživanja pružaju predložak za metodičko strukturiranje učenja (Terhart, 2001). Velika je razlika između činjeničnog znanja i mogućnosti da ta znanja primijenimo u određenoj životnoj situaciji. Istraživačku je nastavu moje okoline, prirode i društva poželjno je provoditi izvan učionice u neposrednoj stvarnosti.

Često ustaljene nastavne metode, oblici rada, strategije učenja i podučavanja usmjerena na zatvoreni prostor (učionice/školu) blokiraju učenike, njihovu znatiželju i interes za guše upoznavanje svijeta koji ih okružuje. Prema Anđić (2007) provedeno je istraživanje koje je pokazalo da nastavnici razredne nastave učenje i podučavanje na otvorenim prostorima smatraju važnim dijelom svoje nastavne prakse te da učenike rado izvode na otvorene prostore. Isto tako istraživanje o izvanučioničkoj nastavi koje je proveo Jedličko (2003) pokazalo je da učenike motivira ovakav način rada te da pozitivno utječe na ishode njihovog učenja.

Nastavnik kao aktivni subjekt u odgojno-obrazovnom procesu ima obavezu da osmisli izazovne zadatke i aktivnosti za učenike uvažavajući savremena dostignuća iz pedagoške, didaktičke i metodičke teorije i prakse, a prvenstveno spoznaje o vidovima i mogućnostima organizacije istraživačke izvanučioničke nastave u lokalnoj i široj društvenoj zajednici.

6. KLJUČNE KOMPETENCIJE I ŽIVOTNE VJEŠTINE U OBRAZOVNIM SISTEMIMA U BOSNI I HERCEGOVINI

Ključne kompetencije se odnose na bolje upravljanje vlastitim učenjem, socijalnim i interpersonalnim vezama i komunikacijama te odražavaju jedan generalni pomak u obrazovanju od podučavanja prema učenju. Izgradnja kompetencija znači omogućavanje pojedincima da mobiliraju, primijene i integriraju stečeno znanje u složenim, različitim i nepredvidivim situacijama. Svi obrazovni sistemi podržavaju nastavne metode koje ohrabruju izgradnju kompetencija uz aktivan i kreativan stav prema učenju, razvoj vještina kritičkog mišljenja, učenje djelovanjem i saradničko djelovanje između nastavnika i učenika. Jedna od kompetencija koja igra važnu ulogu u nastavnom procesu je i kompetencija "učiti kako se uči" ili "učenje učenja". Primjena različitih strategija učenja u nastavi doprinijet će razvoju ove kompetencije te jezičkih i komunikacijskih kompetencija koje su kako je već navedeno preduvjet za razvoj ostalih ključnih kompetencija za cjeloživotno učenje.

Reforma obrazovnog sistema u Bosni i Hercegovini na svim nivoima obrazovanja treba da insistira na razvoju ključnih kompetencija i životnih vještina definiranih i operacionaliziranih u skladu sa dokumentima Evropske unije. Pojam kompetencija počinje dobijati na značaju sredinom 80-tih godina prošlog stoljeća kada se u Evropi započelo sa reformom u cilju povećanja zapošljavanja mladih ljudi i nekvalificiranih odraslih osoba, te u cilju privlačenja i relevantnosti stručnih zanimanja. "Kompetencija je sposobnost na djelu." (Suzić, 2005)

Evropski parlament i Savjet je 2006. godine dao preporuke ključnih kompetencija kao operacionalnih konstrukata koji treba da budu razvijeni u obrazovnom sistemu zemalja EU, a 2007. godine uspostavljen je **Evropski kvalifikacijski okvir** (EQF) kao alat prevođenja i međunarodne usporedbe kvalifikacija pojedinca radi njegove procjene na tržištu rada. Evropski referentni okvir je definirao osam ključnih kompetencija za cjeloživotno učenje:

1. komunikacija na maternjem jeziku,
2. komunikacija na stranom jeziku,
3. matematička kompetencija i temeljne kompetencije u prirodnim znanostima i tehnologiji,
4. digitalna kompetencija,
5. učenje učenja,
6. društvene i građanske kompetencije,
7. smisao za inicijativu i poduzetništvo i
8. kulturološka senzibilizacija i izražavanje. (Evropski parlament, 2006)

Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje u Bosni i Hercegovini (u daljem tekstu APOSO BiH) je u dokumentu "Mapiranje ključnih kompetencija i životnih vještina u obrazovnim sistemima Bosne i Hercegovine" proširila listu ključnih kompetencija koje su date u Evropskom referentnom okviru. Deset ključnih kompetencija relevantnih za učenje i podučavanje u Bosni i Hercegovini:

1. jezičko-komunikacijske kompetencije na maternjem jeziku,
2. jezičko-komunikacijske kompetencije na stranom jeziku,
3. matematička pismenost i kompetencije u nauci i tehnologiji,
4. informatička pismenost,
5. učiti kako se uči,
6. socijalne i građanske kompetencije,
7. samoinicijativa i poduzetničke kompetencije,
8. kulturna svijest i izražavanje,
9. kreativno-produktivne kompetencije,
10. tjelesno-zdravstvene kompetencije. (APOSO BiH, 2012)

Lista definiranih ključnih kompetencija za Bosnu i Hercegovinu je proširena sa dvije dodatne kompetencije u odnosu na Preporuke Evropskog parlamenta i Savjeta. To su kreativno-produktivne kompetencije i tjelesno-zdravstvene kompetencije. Glavni razlog za dodavanje ove dvije kompetencije je činjenica da u opisu postojećih kompetencija Projektni tim APOSO BiH, koji je radio na dokumentu "Mapiranje ključnih kompetencija i životnih vještina u obrazovnim sistemima Bosne i Hercegovine", nije našao dovoljno elemenata koji bi omogućili razvoj ponašanja i stavova vezanih za zdrave stilove života, razvoj kreativnog pristupa rješavanju problema i produkciju novih ideja što je osnova za razvoj individue i samog društva. Ključne kompetencije se odnose na bolje upravljanje vlastitim učenjem, socijalnim i interpersonalnim vezama i komunikacijama te odražavaju jedan generalni pomak u obrazovanju od podučavanja prema učenju. Za P. Perrenoud izgradnja kompetencija znači omogućavanje pojedincima da mobiliraju, primijene i integriraju stečeno znanje u složenim, različitim i nepredvidivim situacijama. (P.Perrenoud, 1997, u APOSO BiH, 2012) Svi obrazovni sistemi podržavaju nastavne metode i strategije koje ohrabruju izgradnju kompetencija uz aktivan i kreativan stav prema učenju, razvoj vještina kritičkog mišljenja, učenje djelovanjem i saradničko djelovanje između nastavnika i učenika te učenika međusobno. Stručnjaci iz oblasti obrazovanja intenzivirali su svoje napore da se unutar obrazovnih kurikuluma, osim razvoja kognitivnih kompetencija i radno-akcijskih kompetencija, veća pažnja treba posvetiti i razvoju interpersonalnih i psihosocijalnih vještina koje su sastavni dio socijalne i emocionalne kompetentnosti pojedinaca.

7. IZVANUČIONIČKA NASTAVA I PLANIRANJE ZASNOVANO NA ISHODIMA UČENJA

Ishodi učenja su jedan od osnovnih elemenata kurikuluma i osnova su za temeljitu promjenu procesa obrazovanja, iako se njihovo formulisanje u nastavnoj praksi često svodi na zadovoljavanje forme. Za razliku od tradicionalne nastave u kojoj je u središtu nastavnik, savremeni pristupi nastavi usmjereni su na učenike i proces učenja (a ne proces nastave). Novim pristupom obrazovnom procesu, koji podržava ishode učenja, u prvi plan se postavljaju kompetencije koje će učenik steći na određenom obrazovnom nivou, tj. nakon određenog obrazovnog ciklusa. Kada se poveže pojam "ishodi učenja" i pojam "kompetencije", tada se može uočiti da su ishodi učenja izjave o tome koje bi kompetencije učenik trebao steći nakon uspješno završenog procesa podučavanja. Analizirajući različitu literaturu vezanu uz ishode učenja, možemo uočiti da se za ishode učenja daje niz sličnih definicija:

- *Ishodi učenja su iskazi kojima se izražava šta učenik treba znati, razumjeti i/ili biti u stanju pokazati nakon što završi određeni proces učenja. (Kovač i Kolić-Vehovec, 2008)*
- *Ciljani ishodi učenja su iskaz očekivanih učeničkih znanja, sposobnosti razumijevanja i/ili sposobnosti koje bi učenik trebao moći demonstrirati nakon završetka procesa učenja, te opis posebnih intelektualnih i praktičnih vještina stečenih ili demonstriranih uspješnim završetkom nastavne jedinice, programa ili studija (Agencija za znanost i visoko obrazovanje: Pojmovnik osnovnih termina i definicija u području osiguranja kvalitete u visokom obrazovanju, Zagreb, 2007).*
- *Skupine sposobnosti koje izražavaju ono što će učenik znati, razumjeti ili biti sposoban raditi nakon što završi proces učenja, bez obzira na to je li on dugačak ili kratak (Priručnik za korisnike ECTS-a, 2004).*

Postoji razlika između kompetencija i ishoda učenja. Ishodi učenja pokazuju koji udio opisanih kompetencija je neki učenik zaista stekao, a ocjenjivanje je način kojim se vrednuje kvalitet tog udjela. Poželjne ishode učenja i pretpostavljeno opterećenje učenika defini nira nastavnik; to predstavlja podlogu za razvoj strategija podučavanja i učenja, načina provjere i vrednovanja naučenog. Ishodi učenja pomažu učenicima da shvate šta se od njih očekuje i olakšavaju proces učenja, pomažu nastavnicima da tačno definišu šta bi učenici morali znati učiniti (izvršiti) na kraju određenog razdoblja učenja, dok npr. budućim studentima ili poslodavcima pružaju informacije o vještinama i kompetencijama koje se stječu tokom studija.

Ishodi učenja se odnose na skup sposobnosti i jasne opise o tome šta će učenik znati, razumjeti ili biti sposoban uraditi nakon završetka obrazovnog procesa. "Što kandidati budu imali jasniju sliku onoga što se od njih očekuje i više razumiju kakva će biti njihova uloga i kakvi su kriterijumi koji će se koristiti da se utvrdi jesu li uspješni ili ne, njihovo učenje će biti efikasnije." (Diamond, 1998.)

Međutim, koliko god dobro definiramo ishode učenja, ukoliko ne uskladimo naš način podučavanja (**metode podučavanja**) s očekivanim ishodima koje želimo postići, kao i načine provjere njihove ostvarenosti (**metode vrednovanja**), proces podučavanja neće biti uspješan i neće dovesti do željenih promjena u znanju, vještinama i stavovima učenika. Za kvalitet obrazovnog procesa potrebna je usklađenost planiranih ishoda s načinom podučavanja i vrednovanja njihove ostvarenosti. Ovaj proces se naziva **kurikularno (konstruktivno) poravnanje** (engl. *constructive alignment*). Dobro određeni ishodi učenja stoga predstavljaju osnovu za razvoj strategija podučavanja, učenja i provjere naučenog. (Anderson, 2002)

Ishodi učenja koriste se za različite svrhe: unutar kvalifikacijskih okvira, kvalifikacijskih standarda, standarda zanimanja i kurikuluma (na razini programa, modula, kolegija ili nastavne cjeline. Ostvareni ishodi učenja mogu biti identificirani jedino u procesu učenja kroz vrednovanje ili demonstraciju u stvarnom životu. Prema Blanchard i Johnson (1981), ishodi učenja moraju biti:

S (*specific*) – **konkretni** – dobro i jasno definirani, tačno navesti ono što će biti postignuto,

M (*measurable*) – **mjerljivi** – u postupku vrednovanja treba biti moguće utvrditi kada je ishod ostvaren ili koliko još nedostaje do ostvarenja,

A (*agreed*) – **dogovoreni** – važni sudionici (npr. nastavnici, učenici) moraju biti usaglašeni oko ishoda učenja,

R (*realistic/relevant*) – **realni/relevantni** – moraju biti ostvarivi s obzirom na raspoložive resurse (ni prelagani, ni preteški) / relevantni u odnosu na program, predmet, nastavnu jedinicu), i

T (*timely*) – **vremenski određeni**– treba postojati vremenski okvir u kojem će biti ostvareni (trajanje procesa učenja).

Isto tako, pri određivanju ishoda učenja treba obratiti pažnju da ishodi budu:

Aktivni – usmjereni na ono što učenik čini,

Atraktivni – učenici ih žele ostvariti,

Razumljivi – svim učenicima je jasno šta se od njih očekuje,

Primjereni – usklađeni sa aktualnim ciljevima učenika i njihovim dugorocnim ciljevima,

Dostižni – ostvarivi svim učenicima uz odgovarajuće zalaganje, i

Vidljivi – jasno iskazani u izvedbenim planovima (pripremanja za nastavu) i nastavnim programima.

Planiranje i pripremanje za nastavu su najvažnije, ali i najkompleksnije etape nastavnog procesa. Neophodnost planiranja i pripremanja proizlazi iz intencionalnog karaktera nastavnog procesa. Intencija se, prije svega, odnosi na svrsishodno, namjerno i plansko djelovanje s ciljem postizanja definiranih ciljeva podučavanja i ishoda učenja. Planiranje i pripremanje za nastavu je jedno od temeljnih nastavnih umijeća. Temeljna nastavna umijeća (prema C. Kyriacou, 2002) su sljedeća:

- **planiranje i priprema,**
- izvedba nastavnog sata,
- vođenje i tijek nastavnog sata,
- razredni ugođaj,
- disciplina,
- ocjenjivanje učeničkog napretka, i
- osvrt i prosudba vlastitog rada.

Osnovni cilj izvanučioničke (terenske) nastave je učenje otkrivanjem u neposrednoj životnoj stvarnosti, u kojoj se učenici susreću s prirodnom i kulturnom okolinom, ljudima koji u njoj žive i koji su utjecali na okolinu. Rad izvan škole potiče radost otkrivanja, istraživanja i stvaranja, utječe na stvaranje kvalitetnih odnosa unutar odgojno-obrazovne grupe (razreda, odjeljenja) te potiče intelektualne sposobnosti. Izvanučionička nastava se koristi mogućnošću interdisciplinarnog povezivanja sadržaja različitih nastavnih predmeta. Prednost takvog oblika nastave je lakše i brže učenje. Međutim, kada govorimo o izvanučioničkoj nastavi, potrebno je temeljito planiranje i programiranje aktivnosti izvan učionice s jasno osmišljenim ciljevima, zadacima i ishodima učenja. Za realizaciju ovog posljednjeg, ali temeljnog zadatka i nastavnog umijeća, koriste se različiti pristupi časovnog planiranja i upotrebljavaju različite forme obrazaca za pisanje nastavnih priprema (planova časa, matrica, scenarija).

8. PLAN IZVEDBE IZVANUČIONIČKE NASTAVE

Prilikom realizacije etape planiranja i programiranja izvanučioničke nastave neophodno je da nastavnici urade makro planiranje (globalno planiranje) izvanučioničke nastave i mikro planiranje (operativno/izvedbeno planiranje) izvanučioničke nastave. Kada je u pitanju makro planiranje na nivou školske godine, nastavnici mogu da koriste obrazac 1 – *Plan realizacije izvanučioničke nastave i drugih odgojno-obrazovnih aktivnosti izvan škole*, a za mikroplaniranje se koristi obrazac 2 – *Plan izvedbe izvanučioničke nastave*.

Plan realizacije izvanučioničke nastave i drugih odgojno-obrazovnih aktivnosti izvan škole obuhvata sljedeće elemente: aktivnosti, nosioce aktivnosti, ciljeve/namjenu, indikatore uspješnosti, način realizacije, vrijeme realizacije, troškovnik, način vrednovanja učeničkih postignuća, saradnike u realizaciji izvanučioničke nastave i broj učenika. Nastavnici mogu tokom izrade globalnog (godišnjeg) plana i programa rada iz Moje okoline, Prirode, Društva, odabrati nastavne sadržaje (prigodne teme) koje se mogu realizirati organizacijom izvanučioničke nastave, a zatim odabrane teme uvrstiti i razraditi u Planu realizacije izvanučioničke nastave i drugih odgojno-obrazovnih aktivnosti izvan škole za tekuću školsku godinu.

Plan izvedbe izvanučioničke nastave sadrži neophodne didaktičko-metodičke odrednice, podatke o načinu realizacije izvanučioničke nastave (posjeta, izlet, ekskurzija, škola u prirodi), aktivnosti, cilj i zadatke, očekivane ishode učenja i indikatore uspješnosti definirane u Nastavnom planu i okvirnom programu, artikulaciju aktivnosti u okviru izvanučioničke nastave i sl.

MODEL PLANA REALIZACIJE

IZVANUČIONIČKE NASTAVE I DRUGIH ODGOJNO-OBRAZOVNIH AKTIVNOSTI IZVAN ŠKOLE (školska 20__/20__. godina)

AKTIVNOST	NOSIOCI AKTIVNOSTI	NAMJENA (cillj-evi)	INDIKATOR-I USPJEŠNOSTI	NAČIN REALIZACIJE	VRIJEME REALIZACIJE	TROŠKOVNIK	NAČIN VREDNOVANJA UČENIČKIH POSTIGNUĆA	SARADNICI	BROJ UČENIKA
JESENJI IZLET NA PODRUČJU KANTONA	Nastavnici razredne nastave NN i MM i učenici odjeljenja III _a i III _b	<ul style="list-style-type: none"> • Njegovanje pristojnog ponašanja na javnim mjestima; • Upoznavanje krajolika i znamenitosti užeg zavičaja; • Podizanje nivoa ekološke svijesti učenika i sl. 	<p>1.1.1.b Uočava i prepoznaje oblike reljefa bliže okoline.</p> <p>1.1.3.a Orijeutiše se u prostoru (strane svijeta).</p> <p>1.1.1.a Objašnjava značaj prirodnih bogatstava i njihovu korist.</p> <p>2.2.2.a Navodi primjere prihvatljivog ponašanja za zaštitu neposrednog okoliša.</p> <p>3.1.1.a Prepoznaje ponašanja kojim pojedinci doprinose očuvanju kulturne baštine.</p> <p>3.2.2.a Nabraja osnovna prirodna obilježja u svom neposrednom okruženju.</p>	Terenska nastava, putovanje, šetnja, posmatranje bilježenje; Korelacija nastave ivannastavnih aktivnosti; Sportsko-rekreativne aktivnosti na otvorenom prostoru.	Septembar 20__.	Troškove putovanja snose roditelji. Okvirno 15 KM	Različiti oblici formativnog praćenja; usmeno provjeravanje; vrednovanje praktičnih radova; izrada panoa i sl.	Animator iz sportsko- rekreativnog centra Roditelji učenika	40

Naziv škole:	
Školska godina:	
Razred i odjeljenje-a:	
Nastavnik-nastavnici:	
Vremenski okvir:	
Nosioci aktivnosti:	
PLAN IZVEDBE IZVANUČIONIČKE NASTAVE	
a) Didaktičko-metodičke odrednice	
Nastavna cjelina-e:	
Nastavna jedinica-e:	
Tip sata:	
Način realizacije:	a) posjeta, b) izlet, c) ekskurzija, d) Škola u prirodi, e) ostalo _____
Nastavna sredstva i pomagala:	
Nastavne metode:	
Oblici rada:	
b) Aktivnosti u okviru izvanučioničke nastave	
Popis aktivnosti	
c) Cilj i zadaci	
Cilj-evi:	
Zadaci:	Obrazovni:
	Funkcionalni:
	Odgojni:
d) Očekivani ishodi učenja	
Oblast-i:	
Komponenta-e:	
Ishodi učenja:	
Indikatori uspjeha:	
Način vrednovanja učeničkih postignuća:	
Korelacija:	
Lokacija:	
Procjena troškova:	
Način korištenja rezultata izvanučioničke nastave:	

9. IZVANUČIONIČKA NASTAVA NA PODRUČJU ZENIČKO-DOBOJSKOG KANTONA

9.1. Model organizacije izvanučioničke nastave u općini Breza

Općina Breza

- **Osnovni podaci o općini:** Općina Breza pripada Zeničko-dobojskom kantonu. Graniči s općinama Ilijaš i Vareš i gradom Visoko. Ukupna površina općine iznosi 72,9 km². Nalazi se u središnjem dijelu Bosne i Hercegovine, u blizini Sarajeva. Po popisu stanovništva iz 1991. godine, općina Breza je imala 17.317 stanovnika, raspoređenih u 28 naselja. Od glavnog grada BiH, Sarajeva, udaljena je 25 km, a od Zenice, sjedišta ZE-DO kantona, oko 60 km. Općina Breza ima povoljan geoprometni položaj. Sa centralnom državnom saobraćajnicom M-17 vezana je iz Podlugova regionalnim putem Podlugovi-Breza-Vareš R-444 i lokalnim putem Visoko-Prhinje-Breza, a sa glavnim željezničkim pravcem, vezana je duplim kolosijekom Podlugovi-Vareš. Visinski interval obuhvata od 450 - 1.100 metara nadmorske visine.
- **Podaci o broju osnovnih škola:** U Brezi imaju dvije osnovne škole - JU OŠ "Enver Čolaković" i JU OŠ "Safvet-beg Bašagić", te dvije srednje škole - Gimnazija "Muhsin Rizvić" Breza i Mješovita srednja škola "Mehmedalija Mak Dizdar" Breza.
- **Zanimljivosti o općini:** Davne 1875. godine engleski putopisac je zabilježio: „ ... ušli smo u dolinu Stavnje i išli pet sati kroz, vjerujem najljepši planinski klanac na svijetu. Sa sigurnošću mogu tvrditi da nigdje u Evropi, a ovo pišem iz prilično bogatog putničkog iskustva – nisam vidio ništa što bi ga nadmašilo, na vratima najljepšeg planinskog klanaca na svijetu...leži današnji grad Breza". Breza kao naselje u historijskim dokumentima se pominje od drugog vijeka naše ere sa imenom Hedum Kastelum (naseljena tvrđava). Bila je sjedište veoma militantnog plemena Desitijati, a iz ovog perioda postoje mnogi važni spomenici. Najznačajniji su dvije crkve iz petog vijeka. Breza kao urbana sredina nastaje otvaranjem Rudnika mrkog uglja 1907. godine i od tada izrasta u moderan rudarski gradić.

Posjeta: Džamija u Podgori, Rudnik mrkog uglja, kasnoantička bazilika u Brezi, stećci u mjestu Brda-Hrasno

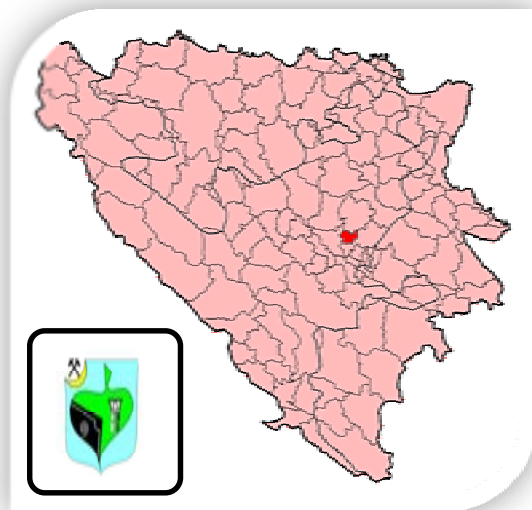

Izlet: Izletišta Hrasno, plantaža voća Baš-Bašča

Ekскурzija: Upoznajmo općinu Breza

<p>1. razred</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Prigodne teme za izvanučioničku nastavu: Moje mjesto i okolina; Prirodne ljepote; Čuvamo svoju okolinu
<p>2. razred</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Prigodne teme za izvanučioničku nastavu: Reljef mjesta i okoline; Čist zrak/vazduh; Boravak u prirodi
<p>3. razred</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Prigodne teme za izvanučioničku nastavu: Izgled užeg i šireg zavičaja; Zaštita i čuvanje okoliša; Poljoprivreda - voćarstvo
<p>4. razred</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Prigodne teme za izvanučioničku nastavu: Obilježja zavičaja; Uzajamni odnos privrede i obilježja zavičaja; Zagađenost vode, vazduha i tla
<p>5. razred</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Prigodne teme za izvanučioničku nastavu: Priroda i mi; Očuvanje životne sredine; Kulturno-historijske znamenitosti BiH; Religija naroda u BiH; Energetika i rudarstvo

Posjeta: Džamija u Podgori

- **Opis:** Džamija u Podgori je najstarija i najmanja podkupalna džamija u Bosni i Hercegovini. Izgrađena je prije otprilike 500 godina. Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika donijela je odluku da se džamija u Podgori proglasi nacionalnim spomenikom BiH.

Posjeta: Rudnik mrkog uglja

- **Opis:** Počeo je sa radom 1907. godine kada je na ovom lokalitetu otvoren prvi kop. Danas rudnik "Breza" posluje u sklopu koncerna JP Elektroprivreda BiH d.d. - Sarajevo kao Zavisno društvo Rudnik mrkog uglja "Breza" d.o.o. - Breza. RMU "Breza" radi sa dva podzemna rudnika, *Kamenice* i *Sretno*, zajedničkom separacijom i površinskim kopom *Koritnik*.

Posjeta: Kasnoantička bazilika

- **Opis:** Godine 1930. otkrio ju je Gregor Čremošnik, kustos Zemaljskog muzeja u Sarajevu. Svjedok je o vrlo ranom ukrštanju kultura i civilizacija Istoka i Zapada. Njen značaj je u činjenici da je jedina ovakvog plana na Balkanu. Postoje još dvije njoj slične u Maloj Aziji i Siriji.

Posjeta: Stećci u mjestu Hrasno

- **Opis:** Srednjovjekovni nadgrobni spomenici javljaju se u XII stoljeću. Postoje položeni i uspravni. Pod zaštitom su UNESCO-a. Raspoređeni su na lokalitetima: Hrasno i Vlahinje. U mjestu Brda, koje graniči sa općinom Vareš, nalazi se veći broj stećaka.

Posjeta: Stećci u mjestu Brda

- **Opis:** Nekropola stećaka brda nalazi se na granici općine Breza i Vareš. Prepoznatljivi motivi stećaka su križ, ruka s mačem, te dva puta motiv tordirane trake.

Izletište:
Izletište Hrasno

Izletište:
Plantaža voća "Baš-Bašča"

Fotografija: Alija Sirotanović - srušio dotadašnji rekord Stahanova za 50 tona, postigao svoj svjetski rekord u iskopu ugljena.

Fotografija: Haris Silajdžić - doktor povijesnih znanosti, bivši član predsjedništva BiH

Fotografija: Božo Bunjevac - jugoslavenski bosanskohercegovački filmski pozorišni glumac

Fotografija: Jadranka Stojaković, poznata umjetnica dio svog života je provela kao dijete u Brezi

Aktivnost 1

Opis: Dolazak u Brezu. Posjeta džamiji u Podgori. Obilazak i upoznavanje lokaliteta i historije džamije.

Aktivnost 2

Opis: Dolazak na mjesto Rudnik mrkog uglja Breza. Ulazak u krug RMU Breza, posjeta spomeniku Alije Sirotanovića, te mjestu gdje se ugalj izvlači iz jame, proces separacije i otpremanja uglja za TE Kakanj.

Aktivnost 3

Opis: Osvježenje uz odmor u brezanskim ljetnim baštama, te šetnju zanatskim centrom grada, uz razgledanje vjerskih bogomolja koje se nalaze u krugu od 100 metara.

Aktivnost 4

Opis: U užem dijelu grada nalazi se kasnoantička bazilika. Upoznavanje učenika sa arheološkim područjem ove bazilike.

Aktivnost 5

Opis: Posjeta izletištu Hrasno. Obilazak stećaka koji se nalaze nadomak izletišta. Igra, zabava, šetnja i druženje na samom izletištu.

Aktivnost 6

Opis: Slijedi zajednički ručak u plantaži voća Baš-Bašča. Čekajući pripremanje ručka, učenici će se upoznati sa raznovrsnim zasadima voća i gotovim domaćim proizvodima, nizom različitih instalacija ruralnog ambijenta, igraonicom za djecu, šadrvanima, te zoološkim vrtom sa domaćim životinjama.

Aktivnost 7

Opis: Na samom kraju jednodnevnog druženja i upoznavanja grada Breza, učenici će obići mjesto Brda, nedaleko od užeg dijela grada. Upoznat će se sa historijom stećaka i tog lokaliteta.

Model organizacije jednodnevne ekskurzije na području općine Breza

9.2. Model organizacije izvanučioničke nastave u općini Doboj Jug

Općina Doboj Jug

- **Osnovni podaci o općini:**

Površina joj je 10,2 km².

Nadmorska visina je oko 200m.

Najviša tačka: Hopića Brdo.

Klima: Umjereno-kontinentalna.

Broj stanovnika 4,409, a gustina naseljenosti 432 stanovnika/km²

Općina Doboj Jug leži u trokutu između rijeka Usore i Bosne. Čine je dva ruralna naselja Mravići i Matuzići. Sve administrativne funkcije se obavljaju u naseljenom mjestu Matuzići. Nema značajnijih prirodnih bogatstava i spada u red privredno slabo razvijenih općina.

Općina Doboj Jug je nastala nakon Dejtonskog sporazuma od dijela prijeratne općine Doboj. Graniči sa općinom Tešanj i novoosnovanom općinom Usora. Spada u red najmanjih općina u BiH. Nalazi se na ušću rijeke Usore u rijeku Bosnu, a kroz njen teritorij prolaze dvije važne saobraćajnice: magistralni put M17 i magistralni put M4. Smještena je 5 km od grada Doboja. Nalazi se u donjem slivnom području rijeka Usore i Bosne i samim tim pripada crnomorskom slivu. Pripada biomu vlažnih šuma. Prostor je nizijski i brežuljkasti. Ovoj općini pripada 4,5km dužine toka rijeke Bosne i 2,25km toka rijeke Usore. Obale su ovdje dosta nestabilne i često dolazi do poplava koje nanesu velike štete. Iako prisustvo ljudi na ovim prostorima seže i u prahistorijsko doba, nema značajnijih arheoloških iskopina.

- **Podaci o broju osnovnih škola:** Na području općine Doboj Jug se nalazi samo JU OŠ "21. mart" Matuzići i njena područna škola u Mravcima.

- **Zanimljivosti o općini:** Smatra se da ime Matuzići potiče po Matuzima koji su u 15. stoljeću došli na ove prostore iz Crne Gore. Najstariji historijski dokazi dolaze iz perioda Rimske imperije (dijelovi kovanica i nadgrobni spomenik na uzvišenju Vila). Na širem prostoru u okolini Doboj-Juga posljednji stećak u mahali Bedaci (naselje Lepenica) izdrobljen je 1930-ih godina i iskorišten za gradnju. U vrijeme austrougarske vladavine, na lokalitetu ušća rijeke Usore u rijeku Bosnu počela je eksploatacija kamena. Za potrebe prijevoza tog kamena, ali i potrebe prijevoza sirovina i prijevoza ljudi, izgrađena je uskotračna šumska željeznička pruga Doboj-Teslić, koja je prolazila kroz naselje Matuzići.

Posjeta: Groblje tenkova-Muzej na otvorenom;
Kuvajtska džamija-Matuzići;Novo

Izlet: Škola jahanja/terapijsko jahanje

Ekскурzija: Upoznajmo općinu Doboj Jug

1. razred	<ul style="list-style-type: none"> • Prigodne teme za izvanučioničku nastavu: Učenik u prometu; Vozila javnog prijevoza i ponašanje u tim vozilima; Moje mjesto i okolina; Biljke i životinje
2. razred	<ul style="list-style-type: none"> • Prigodne teme za izvanučioničku nastavu: Moje mjesto i okolina; Prošlost, sadašnjost i budućnost; Biljke i životinje; Zanimanja ljudi
3. razred	<ul style="list-style-type: none"> • Prigodne teme za izvanučioničku nastavu: Ravnice i polja u zavičaju; Vode u zavičaju; Životinje: domaće i divlje; Privreda u užem zavičaju; Zdravstvene ustanove
4. razred	<ul style="list-style-type: none"> • Prigodne teme za izvanučioničku nastavu: Prošlost, sadašnjost i budućnost kraja; Kulturne, javne i prosvjetne ustanove; Obilježja zavičaja, Biljka-dijelovi biljke
5. razred	<ul style="list-style-type: none"> • Prigodne teme za izvanučioničku nastavu: Uzgoj i zaštita biljaka; Ekologija, očuvanje životne sredine; Kulturno-historijske/povijesne znamenitosti; Religija-posjeta vjerskim objektima

Posjeta: JU Opća biblioteka Doboju Jug

- **Opis:** Ova biblioteka je počela s radom 27. februara 2017. godine. Iako je veoma mlada u njoj su održane mnogobrojne radionice i promocije knjiga. Trud i rad ove biblioteke su prepoznali mnogi te pomogli je značajnom donacijom knjiga (Akademija nauka i umjetnosti BiH i Gazi Husrev-begova biblioteka).

Posjeta: JU Osnovna škola "21.mart" Matuzići

- **Opis:** Ova škola je postala samostalna i jedina škola u novonastaloj općini Doboju Jug septembra 1999. godine. Zahvaljujući Vladi Japana 2004. godine uselilo se u novu školu koja je opremljena savremenim sredstvima i učilima. Izgrađena je i sala za tjelesni i zdravstveni odgoj.

Posjeta: JU POLIKLINIKA S DNEVNOM BOLNICOM "DOBOJ-JUG"

- **Opis:** U ovoj klinici se između ostalog rade i vrhunske oftalmohirurške operacije prednjeg segmenta oka sa najsavremenijim aparatima i jedina je ustanova tog tipa u BiH. U specijalističkim službama rade eminentni stručnjaci iz različitih oblasti medicine, od kojih su 5 univerzitetski profesori i 7 doktora nauka.

Posjeta: Škola jahanja

- **Opis:** Na dijelu vakufske parcele u Matuzićima gradi se kompleks Centra za terapijsko jahanje kako bi se mladi, ali i svi drugi upoznali s ovim oblikom opuštanja koji je u svijetu itekako priznat. Centar je fokusiran i na djecu sa posebnim potrebama. Trenutno imaju 20 grla, a planiran je i projekat uzgoj i zaštita bosanskog brdskog konja.

Posjeta: Muzej na otvorenom poznat kao "Groblje tenkova"

- **Opis:** U mjestu Karuše, južno od Doboja nalazi se "Groblje tenkova" podsjetnik na veliku bitku i na veliku pobjedu boraca Armije Republike BiH, koja se odigrala krajem marta 1993. godine.

Posjeta: Kuvajtska džamija u Matuzićima

- **Opis:** Sa izgradnjom ove džamije počelo se u martu 2013. godine, a završena je u rekordnom roku od šest mjeseci.

Posjeta: Obelisk-stari spomenik

- **Opis:** Obelisk-stari spomenik se nalazi na lokalitetu Gradina u Mravićima.

Aktivnost 1: Posjeta JU OŠ "21.mart" i JU Opća biblioteka Doboj-Jug

Opis: Dolazak u Matuziće, obilazak prostorija škole koja je zahvaljujući Vladi Japana moderno opremljena. Prisustvo radionici u biblioteci i razgledanje iste. Na ovaj način se razvija ljubav i interes prema knjizi i novim znanjima, ali i proširuju znanja o prosvjetnim ustanovama na području Zeničko-dobojskog kantona.

Aktivnost 2: Posjeta JU POLIKLINIKA S DNEVNOM BOLNICOM "DOBOJ-JUG"

Opis: Prilikom posjete učenici će dobiti jasniju sliku o zdravstvenim ustanovama, zdravstvenim radnicima i čuti kratko predavanje o važnosti zdravlja i njegovom očuvanju. Ovdje prije svega mislimo na predavanja prilagođena učenicima iz oblasti oftalmologije jer zaštita vida od štetnih utjecaja je slabo zastupljen sadržaj u nastavi prirodnih nauka.

Aktivnost 3: Šetnja kroz novo naselje i osvježnje

Opis: Pažljivo preći raskrnicu sa semaforima i šetajući razgovarati o obilježjima ovog kraja. Ovdje se nalaze Policijska stanica, Bosnaexpress, Doboj putevi koji se bave izgradnjom i održavanjem saobraćajnica, Agro vrtni centar Kamelia, tako da učenici mogu potkrijepiti znanja o vrstama prometnica, saobraćajnim znacima, kulturnom ponašanju u javnom prijevozu, sigurnom kretanju, važnosti policije u očuvanju javnog reda i mira, zanimanjima ljudi te biljnom svijetu u okruženju.

Aktivnost 4: Posjeta spomen - obilježju i "Kuvajtskoj džamiji"

Opis: Učenici će posjetiti spomen-obilježje na platou ispred općine, vidjeti zgradu općine i posjetiti novoizgrađenu džamiju. Proširiti će znanja o vjerskim objektima u širem zavičaju.

Aktivnost 5: Tradicija, običaji, kultura, sport, zdrava hrana, ekologija

Opis: Iako je Doboj-Jug jedna od najmanjih općina, u njoj djeluju mnogobrojna udruženja. Tu je KUD "Đerdan" od kojeg, pored tradicionalnih igara, možemo saznati dosta i o narodnim nošnjama. Tu je i Udruženje žena "Majka" koje uz brojne ručne radove pripremaju i tradicionalna jela ovog kraja. veoma važno je i Udruženje ribara "Kulina" koji su pored brige o koritu rijeka aktivno uključeni i u ekološke aktivnosti. Brojna su i sportska udruženja (Škola fudbala BH Barca Matuzići, Škola plivanja, Škola gimnastike...)

Aktivnost 6: Muzej na otvorenom

Opis: U naselju Karuše se nalazi čuveno "Groblje tenkova" koje stoji i opominje da se zlo ne desi nikada više.

Aktivnost 7: Škola jahanja

Opis: Posjetiti školu jahanja, saznati nešto više o terapijskom jahanju i kako ono utječe na zdravlje. Razgovarati o djeci s posebnim potrebama koja ovdje često dođu i kako hipoterapija utječe na njih. Saznati o pasminama konja na ergeli (posebno o bosanskom brdskom konju).

Aktivnost 8: Područna škola u Mravićima, Obelisk-stari spomenik i ručak

Opis: Posjetiti školu u Mravićima koja spada među najstarije škole u BiH. Jedan od ostataka kulturno-historijskog naslijeđa je i Obelisk-stari spomenik koji se nalazi na lokalitetu Gradina u Mravićima uz magistralni put.

Aktivnost 9: Rijeka Bosna

Opis: Rijeka Bosna u ovom dijelu ima najveću dubinu u cijelom svom toku od oko 22m. Na području općine poznato je i lovno područje "Dubrave" bogato fazanima, zečevima i lisicama. Lovačko društvo "Srndać" ima izgrađenu lovačku kuću. Ljepoti ovog kraja mnogi su se divili i o tome pisali, među njima i Evlija Čelebi.

Aktivnost 9: Izletište "Matoševe Dubrave"

Opis: Ovo izletište ima i ljetnikovce koji su prilagođeni osobama sa invaliditetom i staze za njihovo kretanje kao i za sportske aktivnosti. Cilj je da učenici pokažu empatiju i razumijevanje i prema ovim osobama (projekat za izgradnju ovog izletišta je i pokrenulo Udruženje paraplegičara).

Model organizacije jednodnevne ekskurzije na području općine Doboj Jug

9.3. Model organizacije izvanučioničke nastave u općini Kakanj

Općina Kakanj

- **Osnovni podaci o općini:**

- Kakanj je industrijski grad i sjedište istoimene općine. Smješten u središnjem dijelu Sarajevsko-zeničke kotline. Administrativno pripada Zeničko-dobojskom kantonu u Federaciji Bosne i Hercegovine. Površina Općine iznosi 377 km², a prema posljednjem popisu stanovništva imao je 38 937 stanovnika.

- **Podaci o broju osnovnih škola:**

Na području Općine postoji ukupno 6 (šest) osnovnih škola.

1. JU OŠ "Hamdija Kreševljaković" Kakanj,
2. JU OŠ "Mula Mustafa Bašeskija" Kakanj (sa pripadajućim područnim školama),
3. JU OŠ "15. april" Dobojski Kakanj (sa pripadajućim područnim školama),
4. JU OŠ "Ahmed Muradbegović" Donji Kakanj (sa pripadajućim područnim školama),
5. JU OŠ "Omer Mušić" Brežani, Kakanj (sa pripadajućim područnim školama) i
6. JU OŠ "Rešad Kadić" Brnjic, Kakanj (sa pripadajućim područnim školama) .

- **Zanimljivosti o općini:**

- Arheološki nalazi potvrđuju postojanje ljudskih naselja na ovom području još iz neolitskog doba. Srednjovjekovni naziv za ovo područje bio je Trstivnica. Ban Stjepan II (1322-1353) započeo je i dijelom izgradio, zajedno sa Bobovcem, vladarski dvor u Kraljevoj Sutjesci. Za razliku od Bobovca kraljevski dvor bio je smješten u blizini naselja. Politička funkcija kraljevskog grada Bobovca ogleda se u činjenici da se unutar zidina čuvala bosanska kruna. Kraljevski grad Bobovac su u maju 1463. zaposjele Osmanlije, označivši time kraj njegove političke slave kao prijestolnice bosanskog kraljevstva. Brojni sačuvani dokumenti bosanskih vladara izdati su upravo u Kraljevoj Sutjesci.
- Razdoblje srednjovjekovne Bosne obilježeno je velikim brojem do danas sačuvanih spomenika na cijelom općinskom području. Posebnost i draž bosanskohercegovačke kulturne baštine čine njeni stećci, kameni nadgrobnici spomenici, na koje je brojnim reljefnim ukrasima upisan dio života i povijesti Bosne i Hercegovine. Vjerovatno najljepši i najpoznatiji jeste Zgoščanski stećak pronađen u Kaknju. Izložen je u botaničkom vrtu Zemaljskog muzeja u Sarajevu...

Posjeta: Kraljeva Sutjeska (Franjevački samostan, Sultan Fatihova džamija, Kraljevski grad Bobovac, Stara bosanska kuća, tzv. Dusperova kuća)

Izlet: Izletišta Ponijeri i pješaćenje do Parka prirode Tajan, Planinarski dom Bočica

Ekskurzija: Upoznajmo grad Kakanj (Muzej Kaknja, Likovnu galeriju, Spomenik šehidima i poginulim borcima odbrambeno-oslobodilačkog rata 1992-1995., Spomenik palim borcima NOB-a 1942-1945., Spomenik poginulim rudarima, Nekropolu stećaka, Vidikovac, močvara Bistrik,...)

1. razred	<ul style="list-style-type: none"> • Prigodne teme za izvanučioničku nastavu: <ol style="list-style-type: none"> 1. Moje mjesto i okolina: prirodne ljepote u mjestu;
2. razred	<ul style="list-style-type: none"> • Prigodne teme za izvanučioničku nastavu: <ol style="list-style-type: none"> 1. Rad i zanimanja ljudi-život i rad ljudi u mjestu (gradu i selu): kulturne i javne ustanove, preduzeća i drugi privredni objekti, izletišta; 2. Moje mjesto i okolina: važniji podaci o mjestu, reljef mjesta i okoline; 3. Prošlost, sadašnjost, budućnost: upoznavanje kulturno-historijskih spomenika našeg kraja-Kraljeva Sutjeska, Bobovac...
3. razred	<ul style="list-style-type: none"> • Prigodne teme za izvanučioničku nastavu: <ol style="list-style-type: none"> 1. Životne zajednice (upoznavanje životnih zajednica šume, livade, močvare... 2. Domaće životinje, ptice: posjeta seoskom gazdinstvu-farma muznih krava Semetiš, posmatranje ptica na močvari Bistrik; 3. Poznate planine u zavičaju: posjeta Ponijerima i Parku prirode Tajan; 4. Šume u zavičaju: posjeta obližnjoj šumi-Ponijeri; 5. Voda (posjeta izvorištu Bukovica); 6. Vrijeme i prostor, orijentacija u prostoru, načini orijentacije u prirodi: (organizacija odlaska u prirodu - PD Bočica); 7. Privreda u zavičaju: posjeta fabrikama i drugim privrednim subjektima u gradu (TE Kakanj; TC Kakanj, Solarna elektrana Brežani...); 8. Zdravstvene ustanove: posjeta zdravstvenim ustanovama u gradu 9. Zdrava okolina: organizacija akcija očuvanja zdrave okoline-čišćenje nekropole stećaka na Vidikovcu;
4. razred	<ul style="list-style-type: none"> • Prigodne teme za izvanučioničku nastavu: <ol style="list-style-type: none"> 1. Čovjekove aktivnosti vezane za godišnja doba: posjeta voćnjaku, plantaži, zasadu... 2. Prošlost, sadašnjost i budućnost kraja: obilazak značajnih spomenika kulture, građevina, muzeja, institucija, prikupljanje građe o prošlosti zavičaja; 3. Kulturne, javne i prosvjetne ustanove u mjestu-posjeta KSC Kakanj 4. Širi zavičaj - kanton, razvijenost šireg zavičaja: posjeta drugim gradovima Zeničko-dobojskog kantona, organiziranje posjeta značajnim privrednim kapacitetima i turističkim destinacijama u kantonu; 5. Odmor i rekreacija kao higijenska navika: posjeta poznatim izletištima u okolini;
5. razred	<ul style="list-style-type: none"> • Prigodne teme za izvanučioničku nastavu: <ol style="list-style-type: none"> 1. Životne zajednice: saradnja sa lokalnom zajednicom, korištenje njenih resursa za potrebe nastave; 2. Uzgoj i zaštita biljaka: posjeta plantaži; 3. Uzgoj i zaštita životinja: posjeta farmi; 4. Kulturno-prosvjetne i vjerske ustanove naroda u BiH, kulturno-historijske znamenitosti BiH: organiziranje posjeta kulturno-historijskim znamenitostima, organiziranje posjeta muzejima, organiziranje akcija na očuvanju spomenika, organiziranje posjeta vjerskim spomenicima; 5. Prirodni resursi: posjeta RMU Kakanj, TC Kakanj, ŠPD ZDK-Šumarija Kakanj

Posjeta: Muzej Kaknja

- **Opis:** U muzeju Kaknja su postavljeni eksponati iz perioda srednjovjekovne Bosne ali i drugih perioda. Muzej sadrži eksponate koji oslikavaju historiju razvoja Kaknja. U dvorištu muzeja postavljen je lapidarij sa stećcima.

Posjeta: Franjevački samostan

- **Opis:** Sutješki samostan vrlo je bogat kulturno-historijskim i umjetničkim sadržajima. Biblioteka samostana po fondu starih knjiga ide u red najvrednijih i najzanimljivijih u BiH.

Posjeta: Sultan-Fatihova džamija

- **Opis:** U Kraljevoj Sutjesci kod Kaknja nalazi se jedna od najstarijih džamija u BiH. Sagradio ju je poznati turski osvajač sultan Mehmed II el-Fatih 1463. prilikom pohoda na Bosnu i osvajanju Bobovca.

Posjeta: Stari grad Bobovac

- **Opis:** Bobovac je najznačajniji i najbolje utvrđeni grad srednjovjekovne Bosne. Podigao ga je ban Stjepan II Kotromanić nešto prije polovine XIV vijeka. Bio je sjedište bosanskih vladara.

Posjeta: Močvara Bistrik

- **Opis:** Na putu od Kaknja prema Kraljevoj Sutjesci, u Haljinićima skrene se lijevo i nakon 500 m pojavi se čudo prirode - močvara Bistrik. Ona je postala dom brojnim životinjskim vrstama (uglavnom pticama). Do sada je zabilježeno 213 vrsta ptica što predstavlja 63% od ukupno svih vrsta u BiH.

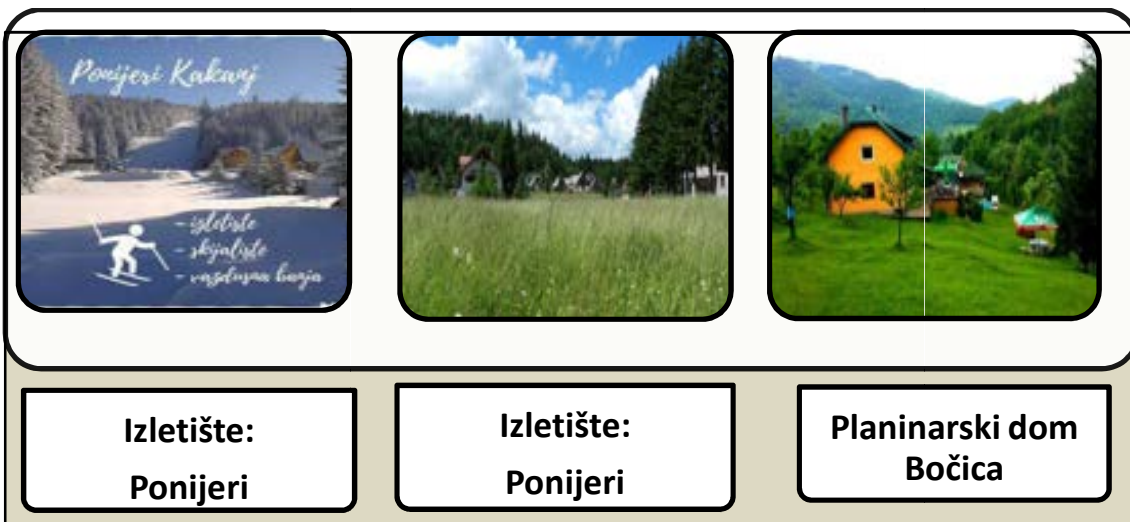
Posjeta: Termoelektrana Kakanj

- **Opis:** Nalazi se u Čatićima, nedaleko od Kaknja. TE Kakanj opskrbljuje šire područje električnom energijom, grad Kakanj toplotom te dodatno isporučuje šljaku i pepeo tvornici cementa Kakanj. Može se iskoristiti za posjetu važnom privrednom objektu u kantonu.

Posjeta: Cementara u Kaknju

- **Opis:** Važan privredni subjekt u našem kantonu svakako je tvornica cementa Kakanj.

**Izletište:
Ponijeri**

**Izletište:
Ponijeri**

**Planinarski dom
Bočica**

Fotografija: Dio grada-kružni tok kod zgrade Općinskog suda sa simbolom Srebreničkog cvijeta-simbola genocida

Fotografija: Amel Tuka nakon osvajanje srebrene medalje na Svjetskom prvenstvu u obraćanju sugrađanima u svom rodnom gradu

Fotografija: Lapidarij ispred zgrade Kulturno-sportskog centra u Kaknju

Fotografija: Na dan 18. jula 1998. godine čuveni kakanjski „Čiro“ posljednji put prošao kroz grad tzv. Prugom života

Aktivnost 1: Muzej Kaknja

Opis: Posjetiti muzej Kaknja gdje se učenici upoznaju sa historijskim razvojem Kaknja kroz izložene eksponate. U mogućnosti su pogledati eksponate iz perioda srednjovjekovne Bosne, a kao najinteresantniji koji mogu vidjeti je srednjovjekovni pečatni prsten s ljljanom za koji se pretpostavlja da je pripadao nekom članu vladarske dinastije Kotromanića.

Aktivnost 2: Dvorište Kakanjskog muzeja

Opis: U dvorištu Kakanjskog muzeja pogledati stalnu postavku stećaka-lapidarij koji su pronađeni u mjestu Tičići kod Kaknja prilikom izgradnje autoceste A1 na koridoru 5c.

Aktivnost 3: Likovna galerija Kakanj

Opis: Uz stručno osoblje učenici će se upoznati sa Gradskom galerijom Kulturno-sportskog centra Kakanj i pogledati aktivnu postavku u likovnoj galeriji. Nakon toga, sa stručnim vodičem KSC Kakanj uputiti se prema Kraljevoj Sutjesci.

Aktivnost 4: Obilazak Kraljeve Sutjeske

Opis: Kraljeva Sutjeska zajedno sa tvrđavom Bobovac je bila sjedište dvaju bosanskih kraljeva dinastije Kotromanića, Tomaša i Tvrtka. Potkraj 14. stoljeća spominje se kao Sutiska. Godine 1340. ovdje je osnovan franjevački samostan, duhovno i kulturno središte ovog kraja.

Aktivnost 5: Obilazak Franjevačkog samostana u Kraljevoj Sutjesci

Opis: Unutrašnjost Franjevačkog samostana je veoma bogata kulturno-historijskim sadržajima. U dvorištu ispred samostana nalazi se kip kraljice Katarine - posljednje bosanske kraljice. U biblioteci/knjižnici samostana sačuvane su brojne rijetke povelje, a one su tek mali dio od bogate zbirke muzeja i knjižnice samostana. Sve su knjige vrijedne zbog svoje starine i nalaze se pod zaštitom države.

Aktivnost 6: Dusper kuća

Opis: Kuća Ive Duspera je tradicionalna bosanska kuća iz osmanskog vremena u Kraljevoj Sutjesci i smatra se povijesnom građevinom. Zanimljiva svojim izgledom i stilom gradnje privlači posjetioce.

Aktivnost 7: Sultan-Fatihova džamija

Opis: Nezaobilazno mjesto za posjetu u Kraljevoj Sutjesci je i Sultan-Fatihova džamija. Sagrađena je 1463. godine i smatra se jednom od najstarijih džamija u BiH. Zanimljiv podatak je da je ova džamija sagrađena za samo tri dana. S obzirom da nikad tokom historije nije rušena ili značajnije oštećena, zadržala je prvobitni oblik.

Aktivnost 8: Močvara Bistrik

Opis: Pri povratku iz Kraljeve Sutjeske posjetiti močvaru Bistrik. Tri su vodene površine u dolini i jedna iznad lokalnog puta, koje pokazuju svu raskoš močvarnih staništa. Stanište je mnogih vrsta ptica koje se, na svom proputovanju iz Sjeverne Evrope prema Africi, zadržavaju na ovom području.

Aktivnost 10: Posjeta fabrici "Delibašić poliuretani" Kakanj

Opis: Po završetku posjete močvari Bistrik, na samom ulazu u grad, nalazi se pogon proizvodnje poznate kakanjske firme "Delibašić poliuretani" koja proizvodi, sada veća nadaleko poznati brend, "Moj san". To je prilika da se bolje upozna sam proces proizvodnje ovog kakanjskog i bosanskohercegovačkog brenda.

Model organizacije jednodnevne ekskurzije na području općine Kakanj

9.4. Model organizacije izvanučioničke nastave u općini Maglaj

Općina Maglaj

• Osnovni podaci o općini:

- Službeni naziv: Općina Maglaj
- Entitet: Federacija BiH
- Kanton: Zeničko-dobojski
- Nadmorska visina: 169 – 419 m.n.v.
- Klima: Umjereno-kontinentalna
- Površina: 238,77 km²
- Stanovništvo: 23. 146 stanovnika (prema popisu iz 2013. godine FZZS)
- Maglaj je jedna od 12 općina Zeničko-dobojskog kantona, smješten uz rijeku Bosnu 125 km sjeverno od Sarajeva i dio je ekonomske regije Centralna Bosna. Graniči se sa općinama: Doboj, Petrovo i Teslić iz Republike Srpske, te općinama Banovići, Tešanj, Zavidovići i Žepče iz Federacije BiH. Spada u općine prosječne veličine. Maglaj ima izvanredan geoprometni položaj i dobru povezanost sa svijetom tako da teritorijom općine, gotovo kroz grad, prolaze željeznička pruga Ploče-Sarajevo-Doboj-Bosanski Šamac i magistralni put M17 koji je preko Hrvatske veza sa srednjom Evropom. U neposrednoj blizini je i trasa budućeg autoputa u okviru Koridora V-c. Općina je bogata značajnim količinama voda, izvorištima pitke vode, ali i drugim prirodnim resursima kao što su obradivo zemljište, šume, te raznolik biljni i životinjski svijet. Najveća rijeka koja protiče središtem općine je rijeka Bosna i pripada slivu rijeke Save. Pored rijeke Bosne, postoje još i veći vodotoci kao što su: Jablanica, Bistrica, Liješnica i Fojnica. Rijeka Bosna, koja protiče kroz grad, općinsko područje dijeli na stari dio -Stari grad i novi, moderni dio grada, a dominira reljef koji pripada kotlinama srednjobosanskih niskih planina.

• Podaci o broju osnovnih škola: Na području općine Maglaj postoje tri osnovne škole i to:

1. JU "Prva osnovna škola" Maglaj ,
2. JU OŠ "Maglaj" Maglaj i
3. JU OŠ "Novi Šeher" Maglaj.

- #### • Zanimljivosti o općini:
- U pisanim dokumentima Maglaj se spominje već 1399. godine u Povelji Kralja Stjepana Ostoje. Prvi put se izravno spominje 1408. godine , u povelji "Sub castro nostro Maglaj" ("Pod našom tvrđavom Maglaj"). U Turskim dokumentima Maglaj se spominje 1485. godine. U pisanim dokumentima spominju se i naselja Liješnica i Novi Šeher. Na tim područjima vršena su djelimična arheološka iskopavanja. Područje maglajske općine bilo je naseljeno još u prahistorijsko doba. Nalazi iz ovog perioda locirani su kod Novog Šehera. Nalazi iz srednjeg vijeka ukazuju na znatnu naseljenost ovog područja u to doba što potvrđuje 100 pronađenih stećaka u 9 naselja i 17 nekropola, a koji su danas nažalost većim dijelom totalno devastirani. Maglajska tvrđava je također iz ovog perioda, a smatra se da je nastala u 13. vijeku. U povijesnom smislu posebno je značajno područje Starog grada gdje je do danas sačuvana Tvrđava, Jusuf-pašina džamija Kuršumlja, Fazli pašina džamija i džamija Sukija. Tu su jos i Uzeir begov konak i poznata Čabrina kafana. Prije rata u BiH, Maglaj je bio industrijski centar, u kojem se nalazi tvornica celuloze i papira "Natron" koja je osnovana 1956. godine, a 2005. godine ova tvornica je privatizirana i sada nosi naziv "Natron - Hayat" i dalje je nosilac gospodarskog razvoja općine Maglaj. Maglaj je poznat i po dugoj tradiciji tekstilne industrije koju čuvaju firme „HM Promet“ i „Bontex“, a značajan proizvođač mlijeka i mliječnih proizvoda je firma "Saraj milk". Maglaj se ponosi Internacionalnom kulturnom manifestacijom "Studentsko ljeto" koje se održava od 1964. godine i iznjedrilo je mnoge, danas velike muzicke stvaraoce.Ovaj grad ima jednu od najljepših biblioteka u Bosni i Hercegovini. Moderno je uređena, sa oko trideset hiljada bibliotečkih jedinica u okviru koje se svake godine održava manifestacija "Mulabdićevi dani kulture". Sport u općini Maglaj je jedna od najvažnijih stvari u svakodnevnom životu. Ovaj grad i njegovi klubovi iznjedrili su mnoge reprezentativce i velike sportiste sa značajnom karijerom iza sebe, a prve korake i uspjehe su napravili upravo u ovom gradu. Aleje platana i katalpi dio su zelenog pojasa u samom centru grada po čemu je ovaj grad prepoznatljiv.

Posjeta: Tvrđava Gradina, Kuršumlija džamija, Čabrina kafana, Uzeirbegov konak, Delibegov han, Vali Recep Yazicioglu džamija, JU Biblioteka Maglaj, u centru grada maglajska kugla i stećak, Atelje i galerija "AB" , crkva sv. Ilije Proroka, Svetište sv. Leopolda, moguća posjeta nekoj od tvornica: "HM Promet", "Bontex", "Saraj milk", tvornice korneta "Šeherconi" u Novom Šeheru ili kovačnice u Novom Šeheru

Izlet: Izletišta "Bistrica" 4km od Maglaja i Sportsko-rekreacijski centar "Oaza mira" Galovac udaljen 2,5 km od Novog Šehera

Ekskurzija: Upoznajemo grad Maglaj

<p>1. razred</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Prigodne teme za izvanučioničku nastavu: Saobraćaj; Učenik u saobraćaju; Moje mjesto i okolina; Biljke i životinje
<p>2. razred</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Prigodne teme za izvanučioničku nastavu: Živa bića (Biljke i životinje, Čovjek i priroda, Živa bića i njihova staništa); Rad i zanimanja ljudi; Moje mjesto i okolina; Prošlost, sadašnjost i budućnost; Put od kuće do škole (O saobraćaju); Zdrava okolina
<p>3. razred</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Prigodne teme za izvanučioničku nastavu: Priroda i prirodni procesi; Vrijeme i prostor (Orijentacija u prostoru i vremenu); Geografska karta (Izgled užeg i šireg zavičaja, Reljefna obilježja); Društvo (Moja domovina BiH, Prošlost, sadašnjost i budućnost, Naselja u zavičaju, Privreda u zavičaju, Tvornice i Saobraćaj u širem zavičaju); Zdravlje (Zdrava ishrana, Zdrava okolina)
<p>4. razred</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Prigodne teme za izvanučioničku nastavu: Priroda i prirodni procesi (Raznovrsnost pojava i procesa u prirodi, Živa bića i životno okruženje, Život biljaka, Život životinja, Uzajamni odnosi u prirodi); Vrijeme i prostor (Prošlost, sadašnjost i budućnost); Društvo (Kulturne, prosvjetne i javne ustanove u mjestu, Moj kraj- Širi zavičaj, Kanton i saobraćajna povezanost, Razvijenost šireg zavičaja, Uzajamni odnos privrede i obilježja šireg zavičaja); Higijena (Odmor i rekreacija kao higijenska navika, Zagađenost vode, vazduha i tla, Ekologija)
<p>5. razred</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Prigodne teme za izvanučioničku nastavu: Životne zajednice; Biljke, Životinje; Ekologija; Moja domovina; Kulturno- povijesne znamenitosti; Geografska obilježja BiH; Saobraćaj

Posjeta: Tvrđava Gradina

- **Opis:** Gradina nastaje u 13. vijeku i to je prva srednjovjekovna utvrda koju su kasnije dograđivali Turci. Prvi put se spominje 18. septembra 1408. godine u Povelji mađarskog kralja Sigismunda. Iako je u 14. vijeku služila u odbrani bosanskog carstva, za vrijeme turske vladavine, tvrđava dobija svoj konačni oblik. Tvrđava Maglaj je među većim i jačim utvrdama u dolini rijeke Bosne kao srednjovjekovna tvrđava. Sastoji se od 5 kula: Širbegova ili Kapi kula, Dizdareva ili Južna kula, Defender kula, Kapetanova ili Sjeverna kula i Sahat kula. Tvrđava Gradina spada u vrijedne spomenike i čuvare naše historije. 2005. godine proglašena je nacionalnim spomenikom Bosne i Hercegovine.

Posjeta: Uzeirbegov konak

- **Opis:** Izuzetno lijep objekat uz samu obalu Bosne. Sagrađen u starobosanskom stilu XIX vijeka negdje oko 1875. godine. Konak je sagradio jedan od potomaka maglajskih kapetana Salih-beg Uzeirbegović. Tipičan je primjer gradnje kuća u starobosanskom stilu. Kao što je slučaj sa drugim starobosanskim zdanjima građenim od lakog i ekološkog materijala, uz komotnost i osvjetljenost prostora, unutar objekta odvijao se ugodan i lijep život, kako za ukućane tako i za musafire.

Posjeta: Kuršumlja džamija

- **Opis:** Kuršumlja džamija po svojoj arhitektonskoj koncepciji spada među najljepše spomenike turskog doba u Bosni i Hercegovini. Džamija je podignuta u drugoj polovini XVI vijeka, 1560. godine. Izgradio je Ali Paša Kalauz, a poznata je pod imenom Kuršumlja jer je pokrivena olovom. Smještena je u podnožju tvrđave Gradine u središtu starog Maglaja.

Posjeta: Crkva sv. Ilije Proroka

- **Opis:** Crkva Svetog Ilije Proroka sagrađena je u periodu od 1906. do 1908. godine u duhu istoricizma. Jednobrodno zasvođena građevina, s bočnim pjevniciama, zvonikom na zapadnoj strani i apsidom istočnoj. Na crkvi postoje dva portala: glavni na zapadnoj strani i sporedni na južnoj strani objekta. Tradicionalno, hramovna slava organizira se 2. augusta.

Posjeta: Svetište sv. Leopolda

- **Opis:** Prvo sagrađeno svetište u čast sv. Leopolda Bogdana Mandića. Prosvećeno je 17. jula 1979. godine. Patron župe obilježava se 12. maja na blagdan sv. Leopolda, koji je sahranjen u Padovi (Italija), a u ovom svetištu čuvaju se moći sv. Leopolda-koje predstavljaju najveći dio kostiju sačuvan izvan Padove. U samom svetištu nalazi se kopija sobice iz svetišta u Padovi.

Posjeta: Delibegov han

- **Opis:** Hanovi i karavan-saraji nicali su na svim putnim pravicima pa tako je Maglaj dobio svoj, Delibegov han na lijevoj obali Bosne. Podignut je u drugoj polovini XIX vijeka i dugo je bio jedini objekat u maglajskom polju. U zadnjem ratu je bio potpuno devastiran i gotovo izgubljen. Obnovljen je 2013. godine i u potpunosti muje vraćen stari sjaj i ljepota.

Posjeta: JU Biblioteka Maglaj

- **Opis:** Biblioteka u Maglaju je jedna od najljepših u BiH. Počela je sa radom 14.3.1958. godine. Danas je moderno uređena, sa oko trideset hiljada bibliotečkih jedinica. Svake godine održava manifestaciju "Mulabdićevi dani kulture" na kojoj gostuju mnoge uvažene ličnosti.

**Izletište:
Bistrica**

**Izletište:
Bistrica**

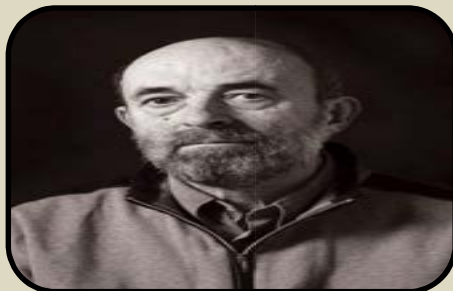
**Izletište:
"Oaza mira"
Galovac**

Fotografija: književnik Edhem Mulabdić

Fotografija: Mustaj-beg Uzeirbegović

Fotografija: akademski grafičar i slikar Salim Obralić

Fotografija: Husein Obralić Čabro

Aktivnost 1

Opis: Posjetiti tvrđavu Gradinu. Upoznavanje sa historijskim činjenicama o ovoj srednjovjekovnoj utvrdi. Uživanje u prelijepom pogledu sa tvrđave odakle se vidi cijeli maglajski kraj.

Aktivnost 2

Opis: Posjetiti džamiju Kuršumliju što je neizostavno jer se nalazi u podnožju same tvrđave Gradine i u centru čaršije starog dijela grada, te ujedno plijeni ljepotom svoje arhitekture. Posjetitelji ujedno mogu da probaju poznate Mimine lepine iz Mimine pekare koja se nalazi u istom sokaku, a koje se još uvijek prave po tradicionalnoj recepturi.

Aktivnost 3

Opis: Posjetiti Čabrinu kafanu koja se nalazi preko puta džamije Kuršumlije. Ova kafana je poznata po tome što se u njoj oduvijek posluživala tradicionalna bosanska kafa i uređena je na tradicionalan način. U njoj se nije nikada točio alkohol. Uz kafu Maglajlije su igrale igre: šah, domine i tavlje, što je i danas ostalo kao tradicija.

Aktivnost 4

Opis: Posjetiti Uzeirbegov konak. Posjetitelji će moći vidjeti tipičan primjer gradnje kuće u starobosanskom silu. Ovaj izuzetno lijep objekat nalazi se uz samu obalu rijeke Bosne i sagrađen je oko 1875. godine. Konak je sagrađio jedan od potomaka maglajskih kapetana Salih-beg Uzeirbegović.

Aktivnost 5

Opis: Obilazak Delibegovog hana koji se nalazi na lijevoj obali rijeke Bosne. Sagrađen je u drugoj polovini XIX vijeka i dugo je bio jedini objekat u maglajskom polju.

Aktivnost 6

Opis: Posjetiti plato ispred zgrade Općine i pogledati postavljenu kamenu kuglu pronađenu 1979. godine u tunelu "Sikola" koja je stara oko 12 000 godina i stećak postavljen po pravcu istok- zapad pronađen na lokaciji Smajlovac, koji potiče najvjerovatnije iz perioda od 12. do 15. stoljeća.

Aktivnost 7

Opis: Posjetiti jednu od najljepših biblioteka u Bosni i Hercegovini. Biblioteka se nalazi na samom platou ispred zgrade Općine, preko puta lijepo uređenog gradskog parka. Moderno je uređena sa oko trideset hiljada bibliotečkih jedinica.

Aktivnost 8

Opis: Prošetati maglajskim ulicama kojeg krase maglajski platani i katalpe po kojima je prepoznatljiv, te običi svetište sv. Leopolda koje je sagrađeno u čast sv. Leopolda Bogdana Mandića.

Aktivnost 9

Opis: Šetnjom kroz novi dio grada običi crkvu Svetog Ilije Proroka koja je sagrađena u periodu od 1906. do 1908. godine u duhu istorcizma.

Aktivnost 10

Opis: Na kraju ove ekskurzije učenici mogu da se odmore na izletištu Bistrica. Prostor je okružen borovom šumom, a posebnu čar ovom izletištu daje žubor i osvježenje male rijeke Bistrice. Za posjetitelje se mogu pripremiti lunch paketi jednog od maglajskih restorana ili organizovan ručak u motelu "Bistrica" koji se nalazi na prilazu ovom izletištu.

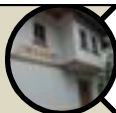
Model organizacije jednodnevne ekskurzije na području općine Magla

9.5. Model organizacije izvanučioničke nastave u općini Olovo

Općina Olovo

- **Osnovni podaci o općini:** Olovo je gradić smješten na 50 km sjeveroistočno od Sarajeva na magistralnoj cesti Sarajevo-Tuzla. Općina Olovo prostire se na 407,8 km² i ima oko 11000 stanovnika. U pisanim dokumentima Olovo se prvi put spominje 1382. godine pod imenom Plumbum (lat.Olovo) što potvrđuje navode da je ovaj grad dobio ime po rudi olova. U XIV i XV stoljeću Olovo je bilo poznati rudarski i trgovački centar poznat po svojoj bogatoj prošlosti, između ostalog i kao važno mjesto na karavanskom putu koji je vodio od jadranske obale do Ugarske.
- **Podaci o broju osnovnih škola:** Na općini Olovo trenutno rade dvije osnovne škole, JU Osnovna škola "Olovo" u Olovu, koja ima 5 područnih škola i JU Osnovna škola "Hasan Kikić" Solun iz Olova sa svojih 5 područnih škola, te Mješovita srednja škola "Musa Ćazim Ćatić" Olovo.
- **Zanimljivosti o općini:** Olovo je grad na tri rijeke. U samom gradu rijeke Stupčanica i Bioštica se spajaju i nastaje rijeka Krivaja. U starom dijelu grada je samostan Svete Gospe Olovske koji je jedno od najstarijih marijanskih svetišta na Balkanu. U centru grada je i izvorište termalne vode o čijim je ljekovitim svojstvima pisao i nobelovac Ivo Andrić u pripovijetki "Čudo u Olovu". Olovski kraj je bogat i značajnim kulturnim nasljeđem pa je na teritoriji općine ukupno 11 nacionalnih spomenika. U mjestu Jelaške 1563. godine rođen je Matija Divković koji ima historijsku zaslugu kao utemeljitelj bosanske književnosti.

Posjeta: Zavičajni muzej; Spomenik u centru grada;
Hotel "Aquaterm"; Stara džamija u Solunu

Izlet: Sportsko-rekreacioni centar Ajdinovići;
Izletište Zeleni vir

Ekskurzija: Nekropola sa stećcima, nišanima, obeliskom
i ostacima crkve sv. Roka u Bakićima Donjim

<p>1. razred</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Prigodne teme za izvanučioničku nastavu: Moje mjesto i okolina; Prirodne ljepote u mjestu stanovanja; Posjeta Muzeju
<p>2. razred</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Prigodne teme za izvanučioničku nastavu: Moje mjesto i okolina; Moje mjesto; Moj zavičaj
<p>3. razred</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Prigodne teme za izvanučioničku nastavu: Prošlost, sadašnjost i budućnost zavičaja; Izgled užeg i šireg zavičaja - reljefna obilježja
<p>4. razred</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Prigodne teme za izvanučioničku nastavu: Prošlost , sadašnjost i budućnost zavičaja; Turizam; Geografska obilježja zavičaja
<p>5. razred</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Prigodne teme za izvanučioničku nastavu: Slaveni i njihovi civilizacijski okviri; Kultura i umjetnost u srednjovjekovnoj bosanskoj drzavi (stećci); Značajni kulturno-povijesni/historijski objekti u zavičaju; Turizam

Posjeta: SVETIŠTE GOSPE OLOVSKE

- **Opis:** Najveći dio stanovništva Olova krajem srednjeg vijeka činili su Sasi kao rudari, te razni trgovci i obrtnici iz Dubrovnika i Dalmacije. Na njihovu inicijativu u drugoj polovini XIV vijeka, u doba Tvrtka I Kotromanića u Olovu je sagrađen samostan Svete Gospe, koji danas predstavlja najstarije Gospino svetište na Balkanu.

Posjeta: Hotel "AQUATERM"

- **Opis:** Jedno od poznatijih banjskih lječilišta. U hotelu se koristi termalna voda temperature 36°C. Čak i nobelovac Ivo Andrić u svojoj pripovjetki "Čudo u Olovu" pisao je o ljekovitim svojstima termalne vode koja se koristi u hotelu.

Posjeta: DRVENA DŽAMIJA U SOLUNU

- **Opis:** Proglašena je za nacionalni spomenik Bosne i Hercegovine koju čine: drvena džamija, drveno turbe, drveni mekteb, kameno korito česme i harem sa mezarjem. U džamijskom haremu se nalazi drveno turbe u koje su po narodnom predanju ukopana dva brata blizanca, šehida, iz sultan Fatihove vojske.

Posjeta: RIMSKI MOST

- **Opis:** Rimski most na rijeci Orliji je jednolučni kameni most. Nalazi se na trasi starog rudarskog drumskog pravca koji je iz Olova i okolnih naselja kao područja sa rudnicima srebra i olova vodio preko Očevije prema Varešu. Vrijeme izgradnje mosta nije poznato, ali se na osnovu same lokacije može izvesti zaključak da je mjestu mogao postojati još u rimsko vrijeme. Proglašen je nacionalnim spomenikom.

Posjeta: ZELENI VIR

- **Opis:** Smješten je na bistroj rijeci Bioštici, okružen mirisnim četinarima pa predstavlja idealno utočište od gradskih gužvi i ljetnih vrućina. Bazeni su ispunjeni toplom banjskom vodom, tu su i tereni za odbojku...

Posjeta: NEKROPOLE SA STEĆCIMA

- **Opis:** Nekropole sa stećcima u Donjim Bakićima, zajedno sa: ostacima srednjovjekovne crkve sv. Roka (svetište Gospe olovske), obeliskom (stub, nišan) na lokalitetu vlaškovac i nišanima na lokalitetu Svatovsko Greblje, čine historijsku cjelinu koja je proglašena za nacionalni spomenik Bosne i Hercegovine. Nekropola sa stećcima "Mramorje" i starim nišanima u Lavšićima.

Posjeta: ZAVIČAJNI MUZEJ I SPOMENIK

- **Opis:** Zavičajni muzej je u sastavu Centra za kulturu, sport i informisanje Olovo. Otvoren je 20. avgusta na Dan općine Olovo .

**Izletišče:
Zeleni vir**

**Izletišče:
Sportsko-
rekreacioni centar
Ajdinovići SRCA**

**Izletišče:
Sportsko-
rekreacioni centar
Ajdinovići SRCA**

Fotografija: Olovo nekad

Fotografija: Olovo danas

Fotografija: Senahid Bolić Bolo

Fotografija: Daniel Ozmo

Aktivnost 1: Doručak na izletištu Zeleni vir

Opis: Dolazak u Olovo, doručak na Zelenom viru.

Aktivnost 2: Obilazak muzeja i spomenika

Opis: Posjeta gradskom muzeju i spomeniku.

Aktivnost 3: Obilazak Hotela "Aquaterm"

Opis: Posjeta ljekovitoj banji, tj. Hotelu "Aquaterm" o čijoj ljekovitosti je pisao naš nobelovac Ivo Andrić.

Aktivnost 4: Obilazak džamije u Solunu

Opis: Posjeta Drvenoj džamiji u Solunu koja je proglašena nacionalnim spomenikom.

Aktivnost 5: Posjeta Samostanu

Opis: Posjeta franjevačkom samostanu i crkvi Gospe Olovske, čije postojanje datira iz XIV stoljeća i spada u red najstarijih samostana u Bosni i Hercegovini.

Aktivnost 6: Posjeta SRCA Ajdinovići

Opis: Ručak i zabava u sportsko-rekreativnom centru SRCA u Ajdinovićima. Posjeta mini zoološkom vrtu u okviru SRCA Ajdinovići.

Model organizacije jednodnevne ekskurzije na području općine Olovo

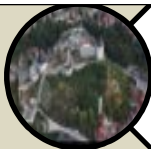
9.6. Model organizacije izvanučioničke nastave u općini Tešanj

Općina Tešanj

Osnovni podaci o općini:

- **Geografska širina Tešnja:** 44° 33'
 - **Nadmorska visina:** 230 m
 - **Klima:** Umjereno-kontinentalna
 - **Broj stanovnika:** 46 135
- Tešanj je grad i općina u Bosni i Hercegovini. Područje općine je nakon završetka rata prostorno reducirano sa 223 km² na 209 km², a nakon formiranja općine Usora površina općine Tešanj je 160 km². Općina Tešanj nalazi se na razmeđu srednje i sjeveroistočne Bosne i Hercegovine, a graniči sa općinama Teslić, Doboj, Doboj Jug, Usora i Maglaj. Vodne, uglavnom riječne površine općine Tešnja uzimaju 23 hektara. Hidrografsku mrežu općine čine uz Tešanjku, dio rijeke Bosne (koja teče istočnim rubom općine) u dužini od oko 4 km, rijeka Usora u dužini od oko 14 km, s tim da je u dužini od oko 5 km općina Tešanj dijeli sa općinom Usora. Rijeka Tešanjka nastaje sutokom Mekiškog potoka i Raduškog potoka, gdje se jedan u u drugog ulijevaju tvoreći rijeku Tešanjku na južnoj strani grada Tešnja. Samo rijeka Tešanjka protječe kroz grad Tešanj. Tešanjka općina bogata je mineralnim vodama, čija su izvorišta u podnožju Crnog Vrha i okolnih brda. Općina ima planinu Crni vrh u čijoj blizini se nalazi izletište Kiseljak. To je niska planina. Najviši vrh je na 732 m nadmorske visin i nalazi se 5 km od grada Tešnja i 11 km južno od Teslića. Na južnim obroncima je izrasla većinom bukova šuma, ponegdje grabova, dok je na sjevernim izrasla hrastova i cerova šuma.
- **Podaci o broju osnovnih škola:** Na području općine Tešanj ima 9 osnovnih škola:
 1. JU OŠ „Huso Hodžić“ Tešanj,
 2. JU OŠ „Rešad Kadić“ Krndija, Tešanj,
 3. JU OŠ „Gazi Ferhad-beg“ Jablanica, Tešanj,
 4. JU OŠ „1.mart“ Jelah, Tešanj,
 5. JU OŠ „9.septembar“ Medakovo, Tešanj,
 6. JU OŠ „Abdulvehab Ilahamija“ Kalošević, Tešanj.
 7. JU OŠ „Kulin ban“ Tešanjka, Tešanj,
 8. JU OŠ „Džemal Bijedić“ Miljanovci, Tešanj i
 9. JU OŠ „Mustafa Mulić“ Šije, Tešanj.
 - **Zanimljivosti o općini:** Pod današnjim se imenom Tešanj prvi put spominje 1461. godine u Povelji kojom kralj Stjepan Tomašević svome stricu Radivoju uz ostalo daruje "i na Usori grad Tešanj". Turci osnivaju Bosansko kraljevstvo čiji je glavni grad Tešanj. Za kralja je imenovan Matija Kotromanić. Kraljevstvo bosansko je tampon-država koju su uspostavili i potom dokinuli Turci. Ferhad-beg je najznačajnija ličnost za rani razvitak Tešnja. On je graditelj glavne tešanjke džamije (Čaršijska ili Ferhadija). Tešanj će u Austrijske ruke pasti 4. septembra 1878. godine. Tada je već bio skršen otpor okupaciji Bosne i situacija je išla ka smirivanju. Tešanj doživljava nagli privredni razvoj. Otvoreno je nekoliko banaka i one kreditiraju zanatstvo i trgovinu. Austro-ugarski period značajan je za Tešanj i u poljoprivrednom pogledu. Voćarstvo uzima zamah u razvoju. Brojni su zasadi šljive, a dobar rod i kvalitet donijet će priliv velikih sredstava iz inostranstva. U toku jedne sezone Tešanj će izvoziti u Evropu do 100.000 tona sirove i suhe šljive. To je vrijeme kada se u Bosni i Hercegovini pokreću prvi muslimanski književni časopisi - Behar i Biser. Prvi urednik Biseru koji je izlazio u Mostaru je tešanjki pisac Musa Čazim Čatić. U XVII i XVIII stoljeću u Tešnju je bilo oko 40 zanata, a posebno dugu tradiciju je imao obućarski zanat. 1639. godine u Tešnju je bilo 5 opančarskih, 9 papučarskih i 9 čizmezijskih radnji. Prva apoteka u Tešnju osnovana 1884.godine. Prva ambulanta 1885. godine, a prvi ljekar je bio Jaroslav V. Prvi hotel je otvoren 1897. godine i zvao se Angelus. Nacionalno blago Tešnja čini Eminagića konak, najstarija kuća u ovom gradu koja je izgrađena polovinom XIX stoljeća.

Posjeta: Eminagića konak, srednjovjekovna tvrđava, industrijska zona Bukva, mezar Muse Ćazima Ćatića, gradska biblioteka (soba Hamida Dizdara), staklenička proizvodnja u srednjoj školi

Izlet: Izletišta Kiseljak 5 km od grada Tešnja i Jezero Jelen 6,5 km od grada u blizini Jelaha

Ekskurzija: Upoznajmo grad Tešanj

**1.
razred**

- Prigodne teme za izvanučioničku nastavu: Učenik u saobraćaju; Moje mjesto i okolina; Biljke i životinje

**2.
razred**

- Prigodne teme za izvanučioničku nastavu: Rad i zanimanja ljudi; Moje mjesto i okolina; Prošlost, sadašnjost, budućnost; Biljke i životinje

**3.
razred**

- Prigodne teme za izvanučioničku nastavu: Privreda u užem zavičaju; Zdravstvene ustanove; Životinje: domaće i divlje

**4.
razred**

- Prigodne teme za izvanučioničku nastavu: Prošlost, sadašnjost i budućnost kraja; Kulturne, javne i prosvjetne ustanove

**5.
razred**

- Prigodne teme za izvanučioničku nastavu: Uzgoj i zaštita biljaka; Značajne kulturno-historijske znamenitosti u BiH; Religija-pojam, vjerska slika zavičaja

Posjeta: Eminagića konak

• **Opis:** Jedan od depandansa Muzeja Tešanj jeste Eminagića konak. Pripada grupi najstarijih i najljepših objekata gradske stambene arhitekture našeg grada. Izgrađen je polovinom XIX stoljeća u vlasništvu Eminagića, bogatih veleposjednika i trgovaca. Generacije Eminagića su živjele u konaku do osamdesetih godina prošlog stoljeća, kada je konak počeo propadati. U oronulom stanju, kuću je otkupila općina Tešanj čime je pokrenuta inicijativa za njenom obnovom. Obnova kuće je počela 2005. godine zahvaljujući finansijskoj podršci vlade FBiH, a završne radove na unutrašnjem uređenju objekta finansirala je vlada kraljevine Španije kroz projekat MDGF. U junu 2005. godine historijska građevina-Eminagića konak je na osnovu Odluke Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika BiH, proglašena nacionalnim spomenikom.

Posjeta: Srednjovjekovna tvrđava

• **Opis:** Stari grad Tešanj nalazi se na razmeđi srednje i sjeveroistočne BiH. Izgrađen je na vrhu stjenovitog brijega uz rijeku Tešanjku. Pretpostavlja se da su ovdje prvo Iliri imali svoju utvrdnu, koji su kasnije porušili Rimljani. Poslije su vjerovatno Rimljani izgradili svoj refugijum. Dolaskom Slavena na prostor Balkana, tešanjnska tvrđa je ponovo razrušena, i tek u kasnom srednjem vijeku sagrađen je oblasni dvor. Tada je Tešanj bio u sastavu srednjovjekovne Bosne, i u posjedu srednjovjekovne usorske vlastelinske porodice Zlatonosović. Tešanj se u pisanim izvorima prvi put spominje 23. marta 1461. godine u jednom pismu, kojeg je rimski papa Pije II uputio vjernicima da hodočaste franjevačku crkvu sv. Jurja u Tešnju, koju je sagradio Radivoj Krstić, nudeći im za uzvrat oprost od svih grijeha. Ovo pismo se nalazi u Vatikanskom arhivu. Tešanj se iste godine spominje i u jednoj povelji od 18. septembra, kojom posljednji bosanski kralj Stjepan Tomašević daruje Tešanj kao krunsko dobro svom stricu Radivoju. Ova povelja nije sačuvana.

Posjeta: Mezar Muse Ćazima Ćatića

• **Opis:** Musa Ćazim Ćatić (Odžak, 12. mart 1878. - Tešanj 6. april 1915.) je bio bošnjački pjesnik. Rođen u Odžaku gdje je pohađao mekteb i osnovnu školu, a nakon očeve smrti i majčine preudaje seli se u Tešanj. Uči brijački zanat, upisuje se u medresu i uči kod tešanjskog muftije Mesud efendije Smajlbegovića turski, arapski i perzijski jezik.

Posjeta:Ferhad begova džamija

• **Opis:** U Bosni i Hercegovini postoje ukupno četiri potkupalne džamije koje se prema imenu njihovog osnivača, nazivaju Ferhadijom. To su džamije u Banjaluci, Sarajevu, Žepču i Tešnju. **Gazi Ferhad-begova džamija**, ili Čaršijska džamija (Ferhadija), nalazi se u centru Tešnja i spada u nacionalne spomenike BiH.

Posjeta: Pravoslavna crkva Presvetog pokrova Bogorodice

• **Opis:** Pravoslavna crkva Presvetog Pokrova Bogorodice je izgrađena 1972.godine. Poznata je po ikonama koje je posjedovala a koje se sada nalaze u Bijeljini. Ikone iz zbirke su nastale od polovine XVI stoljeća do početka XX stoljeća. U zbirci je 65 domaćih i 35 uvezenih ikona i slika, pa je zbirka važno svjedočanstvo o historiji Tešnja u proteklih 350 godina. Zbirka ikona je jedna od četiri najvrednije u BiH.

Posjeta: Katolička crkva sv. Petra i Pavla

• **Opis:** Godine 1910. projektovana je i crkvu sv. Petra i Pavla u Tešnju. Djelimično obnovljena je 1973. godine, a u periodu 1998–2002. godine je izvršena njena detaljna obnova. Katolička crkva sv. Petra i Pavla u Tešnju nalazi se na lokalitetu Zvečaj, u podgrađu tešanjskog starog grada, udaljena oko 200 metara istočno od centralne gradske zone.

Posjeta: Gradska biblioteka

• **Opis:** Biblioteka se posebno ponosi zbirkom izrazito raritetnih djela čiji fond broji ukupno 2000 rijetkih knjiga. Najstarija štampana knjiga je iz 1605. godine, a među najdragocjenijim su i najstariji rukopis na arapskom jeziku koji potiče još iz 1417. godine, te najstariji rukopis na turskom jeziku iz 1560. godine. U sklopu gradske biblioteke je smještena i biblioteka Hamida Dizdara. Ovaj izuzetni strastveni ljubitelj knjige godinama ih je prikupljao i sabirao i ostavio iza sebe biblioteku od 17.237 bibliotečkih jedinica koja spada među najveće lične biblioteke u našoj zemlji.

Izletišče:
Kiseljak

Izletišče:
Jezero Jelen

Izletišče:
Jezero Jelen

Fotografija: pjesnik Musa Ćazim Ćatić

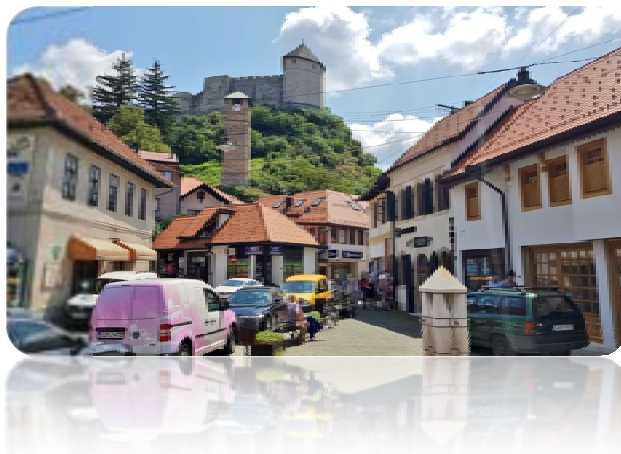
Fotografija: prvi tešanjski učitelj Stevo Petranović

Fotografija: Gazi Ferhad-beg

Fotografija: narodni heroj Huso Hodžić

Aktivnost 1

Opis: Obilazak stare tvrđave i muzej koji se nalazi u njenom sastavu. Druženje sa kustosom muzeja.

Aktivnost 2

Opis: Obići Eminagića konak i upoznati učenike sa prijašnjim običajima kao i načinom života. U saradnji sa kustosom muzeja pojasniti po čemu je specifična građevina Eminagića-konak.

Aktivnost 3

Opis: Obići džamiju Gazi Ferhad-bega koja se nalazi u centru grada i prošetati starom jezgrom grada s posebnim fokusom na dio u kome su se snimali filmovi i TV serije. Počastiti se sladoledom i drugim specijalitetima koji su specifični za grad Tešanj.

Aktivnost 4

Opis: Obići katoličku crkvu sv. Petra i Pavla i nastaviti šetnju do novog objekta gradske biblioteke.

Aktivnost 5

Opis: Obići gradsku biblioteku i privatnu biblioteku Hamida Dizdara.

Aktivnost 6

Opis: Obići mezar Muse Ćazima Ćatića

Aktivnost 7

Opis: Obići pravoslavnu crkvu Presvetog Pokrova Bogorodice.

Aktivnost 8

Opis: Ručak u Lovačkoj priči, mjesto sa izloženim lovačkim trofejima.

Aktivnost 9

Opis: Obilazak izletišta Kiseljak gdje se nalazi i izviđački dom. na putu do Kiseljaka učenici će imati priliku da vide i izvor mineralne vode.

Aktivnost 10

Opis: Obilazak Bosanskog pozorišta u Tešnju. Ovo pozorište je poznato po tome što je u njemu prije 150 godina izvedena prva predstava u Bosni i Hercegovini.

Model organizacije jednodnevne ekskurzije na području općine Tešanj

9.7. Model organizacije izvanučioničke nastave u općini Usora

Općina Usora

•Osnovni podaci o općini:

- Općina Usora se nalazi u dolini istoimene rijeke, na magistralnom putu Doboj-Tešanj-Teslić. Graniči sa općinama Doboj, Doboj-Jug i Tešanj.
- Površina joj je 50km².
- Prema popisu iz 1991. godine ova općina je brojala oko 8.700 stanovnika, dok danas ima oko 5.000 stanovnika. Prostor oko rijeke Usore je bio nastanjen još u paleolitiku (starije kameno doba).
- U historijskim izvorima ime "Usora" se prvi put spominje 1225. Porijeklo imena Usora je posebna zagonetka. Lingvisti i historičari se značajno razilaze pri utvrđivanju pravog izvora: od slavonske riječi VSOR*koja znači "ohol, ponosit, grub, osoran, srdit", do pokušaja izvođenja njenog imena iz naziva ondje nastanjenog ilirskog plemena Oserijata.
- Padom Bosne pod tursku vlast i na ovim područjima je počela islamizacija stanovništva. Kroz osmanlijsku vladavinu se hrvatski utjecaj smanjivao, da bi danas uglavnom zauzimao sela zapadno od Doboja.
- Usora je većinskim dijelom naseljena Hrvatima, ali u naseljenom mjestu Alibegovci, u zasoeku Tokme žive i Bošnjaci.
- Prvi pisani trag o ovom džematu seže u 1919.godinu. Tu se nalazi i jedina džamija u ovoj općini.
- Sivša je najveće naselje u općini Usora. Sivša je postala samostalna kapelija 1784. godine odvajanjem od župe Komušina. U Sivši, na brežuljku dominira crkva Sv.Ante. U općini Usora na lokalitetu Ularice se nalaze i stećci koji svjedoče nekim dalekim vremenima.
- Podaci o broju osnovnih škola: Na području općine Usora se nalazi se JU Osnovna škola Ivana fra-Frane Jukića, Sivša, kojoj pripadaju i područne škole u Omanjskoj, Alibegovcima, Ularicama i Žabljaku.

•Zanimljivosti o općini:

- U tekstu "Putovanje po Bosni 1842" Ivan Frano Jukić pominje ...oko Usore krasne su ravnine, polja i livade, koje oko nas ostaše, a mi pod mrak dođosmo u Šivilu selu (...pretpostavlja se da misli na Sivšu).
- Prema usmenim predanjima smatra se da je selo Alibegovci nastalo po Ali-begu čiji su svatovi prolazeći kroz ovo selo trebali da plate kako bi prošli, međutim, došlo je do sukoba. I danas postoje nadgrobnni spomenici koji idu u prilog ovim predanjima.

Posjeta: Crkva Sv. Ante u Sivši, Poslovna zona Žabljak, Džamija u Alibegovcima, Opća knjižnica, Dom zdravlja, Radio Usora, Stadion Topolik, OŠ u Omanjskoj

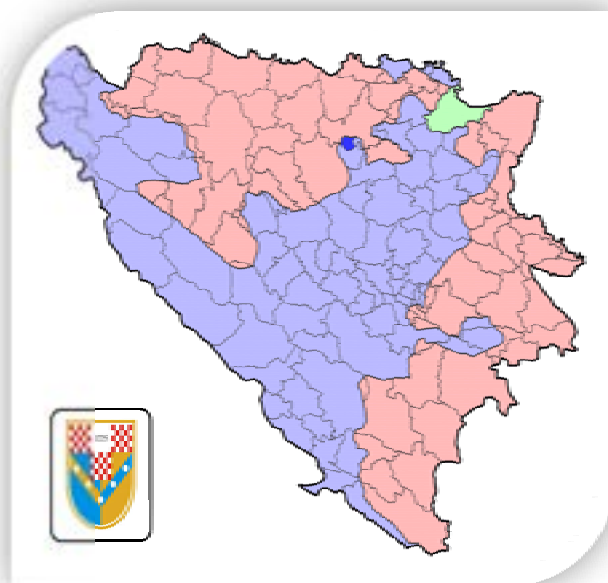

Izlet: Nekropola stećaka i "Muzej starina" u Ularicama

Ekskurzija: Upoznajmo općinu Usora

<p>1. razred</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Prigodne teme za izvanučioničku nastavu: Učenik u prometu; Vozila javnog prijevoza i ponašanje u tim vozilima, Moje mjesto i okolina; Biljke i životinje
<p>2. razred</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Prigodne teme za izvanučioničku nastavu: Moje mjesto i okolina; Prošlost, sadašnjost i budućnost; Biljke i životinje; Zanimanja ljudi
<p>3. razred</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Prigodne teme za izvanučioničku nastavu: Ravnice i polja u zavičaju; Šume u zavičaju, Vode u zavičaju; Životinje: domaće i divlje; Privreda u užem zavičaju; Zdravstvene ustanove
<p>4. razred</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Prigodne teme za izvanučioničku nastavu: Prošlost, sadašnjost i budućnost kraja; Kulturne, javne i prosvjetne ustanove; Obilježja zavičaja; Biljka-dijelovi biljke
<p>5. razred</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Prigodne teme za izvanučioničku nastavu: Uzgoj i zaštita biljaka; Ekologija - očuvanje životne sredine; Kulturno-historijske/povijesne znamenitosti; Religija-posjeta vjerskim objektima

Posjeta: Nekropola stećaka u Ularicama.

Opis: U selu Ularice, općina Usora, kao nijemi svjedoci srednjeg vijeka stoje stećci. U kamen su upisane riječi Ivana Lovrenovića o "Bosanskim mramorovima". Ovdje se nalaze 23 stećka. Nekropole se nalaze 7km zračne linije od grada Doboja. U blizini stećaka jedno dvorište vlasnik je uredio kao "Muzej starina" koji govori o životu i radu na selu prije nekoliko decenija. U ovom selu se njeguje i stari zanat GRNČARIJA, gdje grnčari za rad koriste zemlju ĆIL.

Posjeta: Crkva Sv. Ante u Sivši

Opis: Sivša je postala samostalna kapelija 1784. godine. 1929. godine podignuta je crkva na brežuljku koji dominira cijelom župom. Crkva je zajedno sa zvonikom više puta renovirana. Današnji zvonik ima tri zvona sa toranjskim satovima na 4 strane. Ucrkvi se nalaze stariji kipovi i slike.

Posjeta: Poslovna zona - Žabljak

Opis: Firma "IMACCO SYSTEMTECHNIK" je jedna od modernijih firmi u poslovnoj zoni Usora. Konstruiraju i modeliraju sklopive razvodne ormare i kompletne mašine, proizvode kablovsku konfekciju, obrađuju lim, rade elektro ormare i sl. U blizini firme se nalaze i otvoreni bazeni Copacabana, rijeka Usora, ušće rijeke Tešanjke u Usoru, plinara, drvna industrija...

Posjeta: Džamija u Alibegovcima

Opis: U mjestu Alibegovci, u zaseoku Tokme, je smješteno 50-ak bošnjačkih kuća i jedina džamija u općini Usora. Prvi pisani trag o ovom džematu seže u 1919. godinu.

Posjeta: STADION TOPOLIK I STADION PLAŽA MAKLIJEVAC

Opis: Nogometni klub Usora je osnovan 1994. godine. Sve domaće utakmice ovaj klub igra na stadionu Topolik kojeg dijeli sa klubom Pobjeda iz susjedne Tešanjke. Nogometni klub Proleter ima svoj stadion Plaža u Makljenovcu.

Posjeta: JAVNE USTANOVE

Opis: U ovom dijelu općine nalaze se javne ustanove: Dom zdravlja, Radio Usora, Opća knjižnica i objekat centralne škole JU Osnovna škola Ivana fra-Frane Jukića u Sivši. Mješovita srednja škola Stjepana radića i JPU "Ivančica" nalaze se u naselju Žabljak koje pripada općini Usora.

Posjeta: Manifestacija "Srpanjski susreti"

Opis: U općini Usora se tradicionalno održava manifestacija SRPANJSKI SUSRETI. Značajan doprinos u očuvanju tradicije dao je KUD Izvor Žabljak, HKD Napredak Usora, Ženski pjevački zbor...U sklopu Dana hrvatske kulture održava se i Likovna kolonija.

**Ularice- nekropola
stećaka**

**Ularice- Muzej
starina**

Usorski krajolik

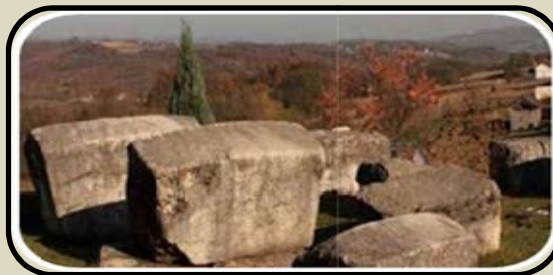
Fotografija: Ulaz u općinu Usora

Fotografija: MŠŠ Stjepana Radića Usora

Fotografija: Motel "Split" Usora

Fotografija: Nekropola stećaka u Ularicama

Aktivnost 1

Opis: Obilazak Crkve Sv. Ante u Sivši, upoznavanje lokaliteta i historije crkve, ali i ovog kraja.

Aktivnost 2

Opis: Obilazak spomen obilježja i javnih ustanova u Sivši koja je i glavno sjedište ove općine.

Aktivnost 3

Opis: Osvježenje u ljetnim baštama uz mogućnost korištenja dječijeg igrališta.

Aktivnost 4

Opis: Posjeta lovačkm društvu "Fazan" Usora i polazak prema Alibegovcima.

Aktivnost 5

Opis: Obilazak džamije u Alibegovcima.

Aktivnost 6

Opis: Polazak prema Ularičkom polju gdje će usputno razgledati lijep krajolik, potočiće, rijeku, šume i stići do lokaliteta gdje se nalaze nekropole stećaka i "Muzej starina" u privatnom vlasništvu.

Aktivnost 7

Opis: Dolazak u Žabljak gdje slijedi zajednički ručak u POPS caffe food, djeci i omladini veoma dopadljivom mjestu.

Aktivnost 8

Opis: Polazak prema poslovnoj zoni. Na ovoj kratkoj relaciji će imati priliku vidjeti ušće rijeke Tešanjke u Usoru, otvorene bazene Copacabana, stadion Topolik, te firmu IMACCO.

Aktivnost 9

Opis: Sastanak sa predstavnicima KUD-a Izvor i HKD Napredak kako bi uspjeti saznati nešto više o tradiciji, običajima i narodnoj nošnji (Topla preporuka za kontakt osobe Ružica Ivić i Mira Bratić).

Aktivnost 10

Opis: Uputiti se u selo Omanjska gdje bi uz lijep krajolik vidjeli i školu koja je upravo obilježila svoju 90. obljetnicu.

Model organizacije jednodnevne ekskurzije na području općine Usora

9.8. Model organizacije izvanučioničke nastave u općini Vareš

Općina Vareš

- **Osnovni podaci o općini:** Općina Vareš pripada Zeničko-dobojskom kantonu. Graniči s općinama Breza, Visoko, Kakanj, Olovo i Ilijaš. Ukupna površina općine iznosi 390 km². Općina prostorno obuhvaća planinu Zvijezdu i njezine padine, te nekoliko samostalnih uzvisina Budoželje, Perun, Duboštica, a sam grad smješten je u uskoj kotlini uz rijeku Stavnju. Najniža točka općine Vareš je oko 438 m n/v na ušću Tribije u rijeku Krivaju, a najviša 1472 m n/v na vrhu brda Perun- Karasovina. Klima je umjereno-kontinentalna s prosječnom temperaturom 18 °C.
- **Podaci o broju osnovnih škola:** U Varešu imaju dvije osnovne škole- JU OŠ „Vareš“ Vareš, koja u svom sastavu ima i odjeljenje glazbene škole, JU OŠ „Vareš Majdan“ Vareš i jedna srednja škola - Mješovita srednja škola "Nordbat - 2" Vareš.
- **Zanimljivosti o općini:** Naziv Vareš potiče od latinske riječi VALEVALLIUM, a Rimljani koji su naseljavali ovaj prostor su ga zvali *Vare vallium*, što znači dolina željeza prema rudnom bogatstvu kojim je ovaj kraj poznat. Okolica Vareša bila je naseljena i u vrijeme Ilira i Rimljana koji su kopali željeznu rudu, a za to su dokaz pronađeni predmeti iz tog perioda na rudištu Smreka. U doba bosanske samostalnosti Vareš s okolicom smatran je riznicom bosanskog kraljevstva, a na utvrdi Bobovac boravila je posljednja bosanska kraljica Katarina. Ovdje se čuvala i kraljevska kruna, pa su ga vladari nazali svojim stolnim mjestom.

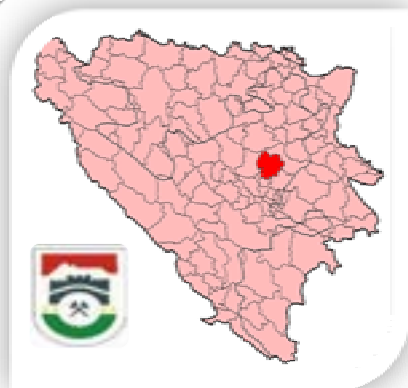
Posjeta: Stari kraljevski grad Bobovac, stare kovačnice-majdani u Očeviji, Stećci u planini Zvijezdi, vjerski objekti, stare bosanske kuće

Izlet: Izletišta Obla glava Zaruđe, Planinarski dom Javorje Perun, Lovčki dom Igrište

Ekskurzija: Upoznajmo općinu Vareš

**1.
razred**

- Prigodne teme za izvanučioničku nastavu:
- Prirodne ljepote u mjestu;
- Istraživačke aktivnosti u prirodi: Biljke i životinje iz okruženja; Proljetnice; Promjene na biljkama i životinjama u različita godišnja doba.

**2.
razred**

- Prigodne teme za izvanučioničku nastavu:
- Moje mjesto i okolina: Reljef mjesta i okoline; Selo/ Grad;
- Prošlost, sadašnjost, budućnost: Prepoznavanje i opisivanje života ljudi u prošlosti i sadašnjosti;
- Biljke i životinje: Uočavanje promjena na biljkama i životinjama u različita godišnja doba; Domaće životinje;
- Zdrava okolina: Čist zrak; Značaj boravka u prirodi za zdravlje.

**3.
razred**

- Prigodne teme za izvanučioničku nastavu:
- Priroda i prirodni procesi: Životne zajednice, Međusobna ovisnost biljnog i životinjskog svijeta; Planine u zavičaju; Šume zavičaja; Vode; Domaće životinje;
- Vrijeme i prostor: Orijentacija u prirodi; Razni načini orijentacije u prirodi; Godišnja doba; Reljefna obilježja zavičaja;
- Društvo: Prošlost, sadašnjost, budućnost;
- Zdravlje: Zaštita i čuvanje okoline.

**4.
razred**

- Prigodne teme za izvanučioničku nastavu:
- Priroda i prirodni procesi: Raznovrsnost pojava i procesa u prirodi; Godišnja doba i aktivnosti ljudi;
- Vrijeme i prostor: Prošlost, sadašnjost, budućnost;
- Društvo: Obilježja zavičaja; Širi zavičaj - Zeničko-dobojski kanton; Kulturne i javne ustanove.

**5.
razred**

- Prigodne teme za izvanučioničku nastavu:
- Priroda: Životne zajednice; Raznovrsnost plodova i sjemenki; Divlje samonikle biljke; Ekologija; Uzgoj i zaštita životinja;
- Društvo: Kulturno-povijesne znamenitosti BiH; Značajni kulturno-povijesni objekti zavičaja; Religija; Prirodni resursi.

Posjeta: Stari grad Bobovac

- **Opis:** Bobovac je najznačajniji i najbolje utvrđeni grad srednjovjekovne Bosne zahvaljujući položaju i opremljenosti. Podigao ga je ban Stjepan II Kotromanić polovinom 14. stoljeća, a kasnije je služio kao sjedište većine bosanskih vladara, sve do prestanka bosanske samostalnosti turskim osvajanjem (1463.).

Posjeta: Majdani u Očeviji

- **Opis:** Voda Očevice pogoni tri majdana (kovačnice) u selu Očevija, koje su nacionalni spomenik Bosne i Hercegovine i jedine takve u Europi u kojima se na isti način kuje već 800 godina. Voda pokreće sve: čekić, mijeh za raspirivanje vatre, pomoćne alatke. Pored vode, jedina snaga koja se još koristi je ljudska – snaga ruku. U rukama je također jedina vještina koja se primjenjuje.

Posjeta: Stara crkva u Varešu

- **Opis:** Ovaj objekat predstavlja najstariju očuvanu katoličku crkvu u BiH još iz perioda prije Omer-paše Latasa, odnosno prije 1850. godine. Nalazi se kao spomenik pod zaštitom države.

Posjeta: Hajdar- dedina džamija Karići, Vareš

- **Opis:** Stara predaja iz ovog kraja kaže da je džamiju sagradio Hajdar-dedo, jedan od učenjaka koji je pratio sultana Mehmeda Fatih na njegovom pohodu osvajanja Bosanskog kraljevstva. Negdje se preciznije spominje da je to bila 1716. godina.

Posjeta: Stare bosanske kuće- Matijevići

- **Opis:** Matijevići u Varešu jedno je od rijetkih naselja koja su sačuvala bosanske kuće, neke starije i više od 200 godina. Posebno se izdvajaju kuće porodica Grgić i Vrhovčić, u kojima nitko ne stanuje.

Posjeta: Stari kameni most

- **Opis:** Stari Kameni most nalazi se u Varešu, izgrađen je između 16. i 17. stoljeća preko rijeke Stavnje. Vrlo je sličan većini jednolučnih mostova iz turskog doba. U građevinsko-arhitektonskom smislu naučnici ga vežu za isti stil kao što je Stari most u Mostaru.

Posjeta: Crkva posvećena Pokrovu Presvete Bogorodice u Varešu

- **Opis:** Srpska pravoslavna crkva u Varešu posvećena Pokrovu presvete Bogorodice izgrađena je 1891. godine. Na listu nacionalnih spomenika u Bosni i Hercegovini uvrštena je 2005. godine. Već 2009. godine proglašena je nacionalnim spomenikom kulture. U crkvi se nalazi i veoma vrijedna zbirka ikona.

Izletište:
**Izletište Obla
glava Zaruđe**

Izletište:
**Lovački dom
Igrište**

Izletište:
**Planinarski dom
Javorje Perun**

Fotografija: f ra Matija Divković-
otac narodne književnosti, prvi
koji je tiskao na bosančici

Fotografija: Novak Simić- književnik

Fotografija: Milo Cipra-
glazbenik i skladatelj

Fotografija: Željko
Ivanković- književnik

Aktivnost 1

Opis: Prva željezara u Bosni i Hercegovini i jugoistočnoj Evropi izgrađena je 1891. godine u Varešu za potrebe topljenja i prerade željezne rude u Varešu od strane Austro-Ugarske. U zlatno vrijeme rudnik željezne rude i željezara zapošljavali su 3.000 radnika. 1997. godine odlukom Vlade Federacije rudnik i željezara prestaju sa radom.

Aktivnost 2

Opis: Na ulazu u Vareš, još davne 1958. postavljen je spomenik rudaru, autora Marijana Kockovića. Simbol je izgradnje rudnika i industrijske ekspanzije grada.

Aktivnost 3

Opis: Most je na rijeci Stavnji, u samom središtu grada. Po konstrukciji i izgledu vrlo sličan je većini jednolučnih mostova iz turskog doba. Izgrađen je između 16. i 17. stoljeća. Uz njega se veže legenda o ljubavi između mlade kršćanke i mladića iz ugledne muslimanske obitelji, u čiju spomen je ovaj most i nastao, a dao ga je izgraditi mladićev otac svojim bogatstvom.

Aktivnost 4

Opis: Obilazak ulice Put mira gdje se nalaze četiri vjerska objekta od kojih su neki iznimne vrijednosti i stavljeni su na listu nacionalnih spomenika

Aktivnost 5

Opis: Stari dio Vareša, naselje Matijevići, uz Beniće najstarije je naselje starog Vareša. Ističe se izvanrednim prirodnim i arhitektonskim rješenjima starog bosanskog stila gradnje. Kreševljaković ga naziva "Gorskim selom". Nekada su se stanovnici ovog naselja tradicionalno opredjeljivali za zanimanja livaca i kovača. Naseljavale su ga obitelji Pejčinovića, Grgića, Koroušića, Brkovića i Vrhovčića. Još uvijek se izdvajaju stare bosanske kuće Grgića i Vrhovčića koje su pod zaštitom države.

Aktivnost 6

Opis: Među najvećim i najzanimljivijim pećinama ovoga kraja i jedna od četiri takve prirodne tvorevine u svijetu koja se može proći i razgledati u automobilu. U njemu su pronađeni različiti predmeti, grnčarija i oružje iz razdoblja paleozoika, a stanište je nekoliko vrsta šišmiša od kojih dvije vrste su vrlo rijetke.

Aktivnost 7

Opis: Kotina krivina. Na putu prema Bobovcu nalazi se Kotina krivina s koje se pruža predivna panorama na Vareš, a uočavaju se i reljefne karakteristike zavičaja.

Aktivnost 8*

Opis: Bobovac-Grad je kao kraljevsko sjedište bio administrativno-vojni centar bosanske države, a u njemu se čuvala bosanska kraljevska kruna. Tu su sahranjeni bosanski kraljevi Ostoja, Tvrtko II i Stjepan Tomaš. Posljednji bosanski kralj Stjepan Tomašević (1461-1463), zbog neposredne opasnosti od Osmanlija, prenosi kraljevski dvor u Jajce. Po zauzeću grad Bobovac je iz opravdanih, strateških razloga razoren 1463. godine, što su potvrdila i arheološka istraživanja, a zatim su Osmanlije na ruševinama kraljevskog dvora podigle neophodne objekte za njihov boravak u gradu (1463-1626).

Aktivnost 7*

Opis: Poslije razgledavanja tunela može se produžiti u selo Zaruđe gdje se nalaze farma peradi i stoke koje se mogu obići, te izletišta Obla glava na kojem je moguće ovladati i vještinama jahanja na konju. Selo se nalazi na obroncima planine Zvijezde.

Model organizacije jednodnevne ekskurzije na području općine Vareš

Ako se opredjelimo za obilazak Bobovca, onda izostavljamo posjetu selu Zaruđe. Ovisi šta su ciljevi ekskurzije (obilazak povijesnih objekata ili je akcenat na boravak u prirodi i život na selu).

9.9. Model organizacije izvanučioničke nastave u gradu Visoko

Grad Visoko

- **Osnovni podaci o gradu:** Visoko je grad u središtu istoimene općine u središnjem dijelu BiH, u Zeničko-dobojskom kantonu. Smješten je u dolinama rijeka Bosne i Fojnice i po popisu iz 2013. godine imao je 39.838 stanovnika. Visočka dolina je bila središte srednjovjekovne države Bosne i kao takva je interesantna za obilaske i upoznavanje povijesti kao i razgledanje objekata iz novije historije.
- **Podaci o broju osnovnih škola:** Visoko broji 6 osnovnih škola, a to su:
 - JU OŠ "Safvet beg Bašagić" Visoko
 - JU OŠ "Kulin ban" Visoko
 - JU OŠ "Mula Mustafa Bašeskija" Donje Moštre, Visoko
 - JU OŠ "Mehmedalija Mak Dizdar" Dobrinje, Visoko
 - JU OŠ "Alija Nametak" Buci, Visoko
 - JU OŠ "Musa Ćazim Ćatić" Veliko Čajno, Visoko
- **Zanimljivosti o gradu:** U gradu Visoko se nalazi 7 nacionalnih spomenika. Visoko je poznato kao značajno trgovačko središte bivše države. U njemu se nalaze značajni spomenici kulture a u zadnje vrijeme je turističko središte desetina hiljada turista koji dolaze zbog hipoteze Semira Osmanagića.

Posjeta: Stari grad Visoki

Izlet: Izletišta Ravne

Ekскурzija: Upoznajmo vjerske objekte u Visokom

<p>1. razred</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Prigodne teme za izvanučioničku nastavu: Značajni objekti u gradu i na selu
<p>2. razred</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Prigodne teme za izvanučioničku nastavu: Život ljudi u prošlosti
<p>3. razred</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Prigodne teme za izvanučioničku nastavu: Obilježja zavičaja
<p>4. razred</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Prigodne teme za izvanučioničku nastavu: Prošlost, sadašnjost i budućnost zavičaja
<p>5. razred</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Prigodne teme za izvanučioničku nastavu: Područje Bosne i Hercegovine u prahistoriji i antičkom dobu-obrađa Najznačajnije ličnosti bosanske države

Posjeta: Nacionalni spomenik Crkva svetog Prokopija

- **Opis:** Crkva svetog Prokopija je smještena na saobraćajnici Visoko-Kiseljak. U njoj je jedna od najvećih i najpoznatijih zbirki ikona na prostoru BiH. Zanimljivo je da su u ratu ikone bile smještene u podrumu MUP-a i tako ostale netaknute.

Posjeta: Nacionalni spomenik Mile

- **Opis:** Krunidbeno i grobno mjesto bosanskog kralja Tvrtka I Kotromanića. Nekada središte državnog života gdje su se održavali državni sabori u srednjovjekovnoj Bosni.

Posjeta: Nacionalni spomenik Samostan sv. Bonaventure

- **Opis:** Sa fascinantom historijskom i kulturnom tradicijom. Samostan posjeduje bogatu zbirku likovne umjetnosti te moderne umjetnosti i vrlo vrijednu profesorsku knjižnicu. Meštovićev kip krasi dvorište samostana.

Posjeta: Nacionalni spomenik Tabacka džamija

- **Opis:** Tabaci su obrtnici koji se bave štavljenjem koža, a njihove radionice se zovu tabhane. U Bosni i Hercegovini je postojalo petnaestak mjesta sa razvijenim ovim zanatom. Visočki tabaci su imali i svoj bajrak.

Posjeta: Nacionalni spomenik- Stari grad Visoki

- **Opis:** Stari grad Visoki je bio poznati srednjovjekovni grad i tvrđava koji je nastao tokom 14. stoljeća na brdu Visočici. U njegovom podnožju, te ujedno podnožju Visočice se danas nalazi grad Visoko.

Posjeta: Arheološki park Okolišće-nacionalni spomenik

- **Opis:** Neolitsko naselje smješteno između Radinovića i Okolišća. Predmeti nađeni ovim iskopavanjem smješteni su u zavičajnom muzeju.

Posjeta: Šerefudinova bijela džamija

- **Opis:** Šerefudinova bijela džamija u Visokom je među tri najbolje dizajnirana sakralna prostora u Evropi. Ima veliku arhitektonsku važnost za grad i okolinu.

**Izletišče:
Izletišče Ravne**

Fotografija: Šetnica uz Fojnicu

Fotografija: Spomenik žrtvama Srebrenice

Fotografija: Kulturni centar Altendag

Fotografija: Zaim Muzaferija

Aktivnost 1

Opis: Posjeta Franjevačkom samostanu radi razgledanja postavki i profesorske knjižnice

Aktivnost 2

Opis: Šetnicom uz Fojnicu koja svjedoči stradanju Srebreničana doći do Trga Žrtava Srebrenice

Aktivnost 3

Opis: na Trgu žrtava Srebrenice održati historijski čas

Aktivnost 4

Opis: Posjetiti Zavičajni muzej, nedaleko od trga i pogledati redovnu postavku

Aktivnost 5

Opis: Prošetati uz Fojnicu do kulturnog centra Altendag i slikati se uz novu atrakciju grada

Aktivnost 6

Opis: Posjetiti Tabhansku džamiju-nacionalni spomenik

Aktivnost 7

Opis: Prošetati čaršijom

Aktivnost 8

Opis: Posjetiti Bijelu džamiju, jednu od najljepša tri sakralna objekta u Europi

Aktivnost 9

Opis: Obavezno pojesti visočke ćevape kod Ihtijarevića

Aktivnost 10

Opis: Završiti posjetu šetnjom niz Jaliju-poznatu visočku ulicu, sada Ulicu Alije Izetbegovića

Model organizacije jednodnevne ekskurzije na području grada Visoko

9.10. Model organizacije izvanučioničke nastave u općini Zavidovići

Općina Zavidovići

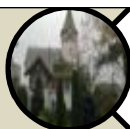
• Osnovni podaci o općini:

- **Entitet** Federacija Bosne i Hercegovine
- **Kanton** Zeničko-dobojski
- **Sjedište** Zavidovići
- **Površina** 531 km²
- **Stanovništvo** 57.164 (1991.)

• Podaci o broju osnovnih škola: Općina Zavidovići ima šest osnovnih škola

- JU Prva osnovna škola Zavidovići
- JU Druga osnovna škola Zavidovići
- JU "Osnovna škola Kovači" Zavidovići
- JU Osnovna škola "Vožuća" Zavidovići
- JU Osnovna škola "Hajderovići" Zavidovići
- JU Osnovna škola "Gostović" Zavidovići

• Zanimljivosti o općini: Općina Zavidovići je industrijski grad ili, kako ga stanovnici vole zvati "Grad drveta". Grad Zavidovići se nalazi na tri rijeke (Krivaja, Gostović i Bosna).

Posjeta: JU Centar za kulturu Zavidovici, Krivajina vila, Spomen-soba

Izlet: Kamene kugle, Kamena kugla, Izletište Kamenica - Priluk, škola jahanja, Klek - Farma magaraca

Ekskurzija: Znatiželjom kroz Zavidoviće
(Šta sve želimo znati o Zavidovićima?)

<p>1. razred</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Prigodne teme za izvanučioničku nastavu: • 1. Učenik u prometu - posjeta policijskoj stanici; • 2. Vozila javnog prijevoza i ponašanje u tim vozilima - posjeta autobuskoj stanici i auto-školi; • 3. Moje mjesto i okolina - popeti se na neko uzvišenje; • 4. Biljke i životinje - istraživačke aktivnosti.
<p>2. razred</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Prigodne teme za izvanučioničku nastavu: • 1. Put od kuće do škole -obilazak; • 2. Kulturne i javne ustanove -posjeta; • 3. Ishrana -posjeta pijaci; • 4. Ekologija - čišćenje prirode.
<p>3. razred</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Prigodne teme za izvanučioničku nastavu: • 1. Vrijeme i prostor, orijentacija u prirodi (vidik, vidikova linija, orijentacija, geografska karta) - popeti se na obližnje uzvišenje; • 2. PTT saobraćaj - posjeta pošti; • 3. Zdravlje - posjeta apoteci.
<p>4. razred</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Prigodne teme za izvanučioničku nastavu: • 1. Kulturne, javne i prosvjetne ustanove - obilazak; • 2. Obilježje zavičaja - posjeta glavnim simbolima zavičajima; • 3. Čuvanje okoline - akcija čišćenja; • 4. Odjeća i obuća - posjeta Crvenom križu i Merhametu i doniranje odjeće i obuće.
<p>5. razred</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Prigodne teme za izvanučioničku nastavu: • 1. Raznovrsnost plodova i sjemenki - posjeta rasadniku; • 2. Divlje i gajene biljke - pošumljavanje; • 3. Ekologija - uređenje školskog dvorišta; • 4. Kulturno-historijske, povjesne znamenitosti; • 5. Religija - posjeta vjerskim objektima; • 6. Razvijenost BiH - Privreda i turizam - posjeta firmama i izletištima.

Posjeta: Centar za kulturu

- **Opis:** Centar za kulturu u Zavidovicima je veliki objekat izgrađen 1960. godine. U tom vremenu je bio centar svih kulturnih dešavanja u Zavidovićima i kao takav predstavljao je značajan društveno-kulturni simbol. U njemu su se održavale predstave, filharmonijski koncerti, kino projekcije. Objekat je sagrađen iz više segmenata posebno namjenjenih za različite oblike kulturnih dešavanja.
- **Svrha:** Danas u CZK imamo zaposlene kustose koji nas mogu provesti kroz historiju dešavanja u ovome objektu i ukazati na njegov ogroman značaj za razvoj društveno-kulturnih odnosa u gradu. Tamo učenici mogu pogledati izložbu i posjetiti muzej. U CZK-u se može uz prethodnu organizaciju pogledati i dogovorena predstava ili film, kao i desetominutni film o gradu kao njegova prezentacija. Posjetom Doma se može realizovati tema ili cijela tematska oblast iz razvoja kulture i historije grada. U sklopu CZK se nalazi i Gradska biblioteka koja organizuje druženja sa poznatim piscima iz BiH. U sklopu objekta se nalaze i mnoga nevladina udruženja koja često pripremaju različite aktivnosti za djecu i omladinu.

Posjeta: Krivajina vila

- **Opis:** Ovaj objekt danas je upravni centar IP Krivaja, a Vila je prvobitno nastala kao stambena zgrada kompanije "Eissler und Ortlieb", u kojoj je živio direktor Fritz Regenstreiff. Firma "Eissler und Ortlieb", osnovana 1884. godine, bila je jedna od najvećih i najmodernijih postrojenja u tadašnjoj Evropi, a bavila se eksploatacijom šumskog bogatstva bazena Krivaja. Ova firma pokrenula je izgradnju današnje pilane PD "Krivaja-Mobel", kao i drugih postrojenja. Vila je i nacionalni spomenik Bosne i Hercegovine.
- **Svrha:** Vila Krivaja je sagrađena kao dio kompleksa za eksploataciju drveta i podsjetnik je na ranu epohu industrijalizacije u BiH. Ukoliko bi se pretvorila u muzej, Krivajina Vila, svjedok prolaska vremena, država i imperija, tako bi počela da se koristi kako bi iz njene njene bogate prošlosti mogli učiti i saznati o sebi i svojoj zemlji nove generacije Bosanaca i Hercegovaca.

Posjeta: Vjerski objekti

- **Opis:** Zavidovići su multi kulturalan grad i u njemu su sagrađene mnoge bogomolje, ali je bitno istaknuti da se u panorami grada nalaze glavne tri: katolička crkva, gradska džamija i pravoslavna crkva. Objekti koji su svojim izgledom veoma atraktivni za posjetu.
- **Svrha:** Djeca upoznaju značenje multikulturalnosti i njenog uticaja na vjerski i društveni život u jednom bosanskom gradu.

Posjeta: Spomen-soba

- **Opis:** Spomen-soba je objekat izgrađen odmah pored spomenika palim borcima iz odbrambeno-oslobodilačkog rata 1992-1995. To je mjesto predviđeno za muzejsku postavu i smještaj branilačkih udruženja.
- **Svrha:** Obilaskom sobe učenici mogu vidjeti različite predmete iz rata, te mali dio vojne opreme i mnoštvo slika koje svjedoče o oslobodilačkom ratu.

Posjeta: Fudbalski stadion NK Krivaja

- **Opis:** Klub je osnovan 1919. godine kao prvi sportski kolektiv u Zavidovićima. U bivšoj državi natjecali su se i u Trećoj međurepubličkoj ligi. Tih godina je izgrađen veliki nogometni stadion. Godine 2020. klub je slavio 100 godina postojanja.
- **Svrha:** Na tom stadionu svoju fudbalsku karijeru je započeo Safet Sušić, jugoslavenski reprezentativac, a poslije i trener bosansko-hercegovačke reprezentacije. Upoznavanjem ovog stadiona i djela njegove historije djeca razvijaju ljubav prema sportu i domovini.

Posjeta: Gradska sportska dvorana

- **Opis:** Zavidovići su grad poznat po sportu, posebno rukometu. U gradu je 1952. godine osnovan i rukometni klub Krivaja koji već od 1970. bilježi znatne rezultate u sportu u Prvoj saveznoj ligi Jugoslavije, a potom i kupu Jugoslavije, kupu Bosne i Hercegovine. Rukometne utakmice se odigravaju u Gradskoj sportskoj dvorani koja je napravljena od drvenih lukova u Tvornici drvete Krivaja. Kapacitet dvorane je 1000 mjesta.
- **Svrha:** Razvijanje svijesti o važnosti sporta za jedan grad.

Izletište:
Kamenica - Priluk

Izletište:
**Kamene kugle i
Kamena kugla**

Izletište:
**Klek - Farma
magaraca**

Fotografija: Safet Sušić, poznati bosansko-hercegovački fudbaler je rođen i odrastao u Zavidovićima.

Fotografija: Irfan Kasumović, bosansko-hercegovački glumac. Sada živi i radi u Tuzli. Iza sebe ima mnogo zapaženih predstava.

Fotografija: Dvadesetčetverogo dišnji glumac i osnivač udruženja „KANABIH“ Irfan Ribić

Fotografija: Rođen je 1983. godine u Zavidovićima, gdje je završio osnovnu školu i Opću gimnaziju. Godine 2002. upisao je studij glume na Akademiji scenskih umjetnosti Sarajevo. Danas poznati bosansko-hercegovački glumac.

Aktivnost 1

Opis: Dolazak u Zavidoviće ,
9.00 - 10.00 - posjeta Domu kulture, obilazak i gledanje kratkog filma o gradu.

Aktivnost 2

Opis: Obilazak gradskih znamenitosti opisanih u prethodno pregledanom kratkom filmu u Domu kulture

10.00 - 10.30 - prolazak pored Krivajine Vile, prolazak kroz pothodnik i osvrt na malu izložbu, prolazak pored stare džamije, Hrvatskog doma gdje su izložene slike svih poznatih rukometaša grada pa do katoličke crkve i Gradske dvorane, povratak istim putem do Doma

Aktivnost 3

Opis: Obilazak grada

10.30 - 11.30 - prelazak preko pješačkog mosta Duga (opisivati, staru i novu Dugu), kretanje prema gradskoj džamiji, ulazak na stadion (osvrt na 100 godina postojanja FKK)

Aktivnost 4

Opis: Posjeta Spomen-sobi i spomeniku

11.30 - 12.00 - obilazak spomen-sobe i spomenika,

Aktivnost 5

Opis: Posjeta Prvoj osnovnoj skoli

12.00 - 12.30 - kratka pauza u školskom dvorištu (po mogućnosti upriличiti kratko druženje istih razreda različitih gradova) ili (sladoled u obližnjoj slastičarnici)

Aktivnost 6

Opis: Izletište Kamenica

12.30 - 13.00 - Putovanje prema Kamenici

Aktivnost 7

Opis: Organizovani ručak u restoranu Kamenica

13.00 - 14.30 - organizovani ručak uz korištenje: manjeg dječijeg parka, stola za stoni tenis, posjeta životinjama, slikanje pored vodopada

Aktivnost 8

Opis: Povratak iz Kamenice

15.00 - Povratak u Zavidoviće

Model organizacije jednodnevne ekskurzije na području općine Zavidovići

9.11. Model organizacije izvanučioničke nastave u gradu Zenica

Grad Zenica

• **Osnovni podaci o gradu:** Zenica je grad smješten u kotlini rijeke Bosne na nadmorskoj visini 316 metara. Privredni je centar Bosne i Hercegovine. Zenica je udaljena od Sarajeva 70 kilometara, sjeverno, dolinom rijeke Bosne. Najbliži aerodrom je u Sarajevu. Površina općine je 558.5 km², a broj stanovnika iznosi oko 110.000.

• **Podaci o broju osnovnih škola:** Zenica broji 20 osnovnih škola, a to su:

- JU OŠ "Ahmed Muradbegović" Stranjani, Zenica
 - JU OŠ "Arnauti" Zenica
 - JU OŠ "Alija Nametak" Pehare, Zenica
 - JU OŠ "Čamil Sijarić" Nemila, Zenica
 - JU OŠ "Hasan Kikić" Tetovo, Zenica
 - JU OŠ "Musa Ćazim Ćatić" Zenica
 - JU OŠ "Miroslav Krleža" Zenica
 - JU OŠ "Meša Selimović" Zenica
 - JU OŠ "Vladimir Nazor" Zenica
 - JU OŠ "Edhem Mulabdić" Zenica
 - JU OŠ "Skender Kulenović" Zenica
 - JU OŠ "Mak Dizdar" Zenica
 - JU OŠ "Hamza Humo" Babino, Zenica
 - JU OŠ "Enver Čolaković" Zenica
 - JU Škola za odgoj, obrazovanje i rehabilitaciju osoba sa poteškoćama u psiho-fizičkom razvoju Zenica
 - JU Osnovna muzička škola Zenica
 - KŠC "Sveti Pavao", osnovna škola Zenica
 - PU "Hasan Kjafija Pruščak" Zenica
 - PU "Prva osnovna Montessori škola" Zenica
 - PU "Richmond Park International Primary School" Zenica
- **Zanimljivosti o gradu:** Područje Zenice i njena neposredna okolina bogato je mnogim materijalnim dokazima o kontinuitetu civilizacija, kultura i historijskih zbivanja, od kojih najstariji potiču iz perioda od 3000. do 2000. godine p.n.e, a pronađeni su na lokalitetima Drivuše i Gradišća. U srednjem vijeku zenički kraj se u istorijskim izvorima pojavljuje pod imenom Bored ili Brod, koje je u vezi s imenom značajnog prelaza preko rijeke Bosne. Događaj koji je obilježio ranosrednjovjekovnu historiju Zenice i Bosne i Hercegovine je nesumnjivo bilinopoljska abjuracija bana Kulina.

Posjeta: TVRĐAVA VRANDUK

Izlet: SMETОВИ

Ekskurzija: UPOZNAJEMO GRAD ZENICU

**1.
razred**

- Prigodne teme za izvanučioničku nastavu: Posjeta tvornici, ambulanti, značajnom objektu u mjestu stanovanja; Moje mjesto; Mjesto kao uređena zajednica ljudi; Život i rad ljudi u mjestu stanovanja

**2.
razred**

- Prigodne teme za izvanučioničku nastavu: Oriјentacija u prostoru; Izletišta; Život i rad ljudi u mjestu stanovanja; Kulturne i javne ustanove

**3.
razred**

- Prigodne teme za izvanučioničku nastavu: Prošlost, sadašnjost, budućnost; Industrija; Uslužne djelatnosti; Turizam u zavičaju

**4.
razred**

- Prigodne teme za izvanučioničku nastavu: Kulturne, prosvjetne i javne ustanove; Prošlost, sadašnjost, budućnost zavičaja; Geografska obilježja zavičaja

**5.
razred**

- Prigodne teme za izvanučioničku nastavu: Najznačajnije ličnosti bosanske države; Značajni kulturno-historijski objekti u zavičaju

Posjeta: MUZEJ

- **Opis:** Muzej grada Zenice djeluje u novoj zgradi počevši od septembra 2007. godine. U njemu se smjenjuju razne postavke iz prošlosti, sadašnjosti i budućnosti. Osim toga, često se održavaju raznovrsne radionice za djecu. Svrha posjete je upoznavanje sa kulturnim ustanovama, kao i historijom.

Posjeta: POZORIŠTE

- **Opis:** Bosansko narodno pozorište u Zenici osnovano je 1950. godine i ono je uskoro steklo širi regionalni značaj kao jedan od najvažnijih kulturnih centara u centralnoj Bosni, a sa izgradnjom nove, moderne zgrade 1978. godine, taj status je i potvrđen. Svrha posjete je upoznavanje sa kulturnim ustanovama.

Posjeta: VRANDUK

- **Opis:** Tvrđava Vranduk podignuta je krajem XIV stoljeća u župi Brod, jednoj od 7 župa srednjovjekovne Bosne. Bila je banski, a zatim i kraljevski grad. Ime Vranduk prvi put spominje se 1410. godine. Svrha posjete je upoznavanje učenika sa građevinama iz prošlosti i historijom zavičaja.

Posjeta: ATLETSKI STADION

- **Opis:** Izgrađen je 2006. godine. Na njemu se odvijaju različiti treninzi i utakmice. Trenirali su na tom stadionu uspješni sportisti -atletičar Amel Tuka i bacač diska Mesud Pezer. Svrha posjete je rekreacija učenika, te razvijanje pozitivnog odnosa prema sportskim aktivnostima.

Posjeta: BIBLIOTEKA

- **Opis:** Osnovana 1945. godine, danas je javna ustanova kulture koja obuhvata pet odjeljenja. Svrha posjete je obilazak kulturnih ustanova i motivisanje učenika na čitanje.

Posjeta: PARK KULINA BANA

- **Opis:** Park se nalazi na Bulevaru u blizini stadiona Bilino polje. Napravljen je u spomen potpisivanja Povelje Kulina bana, te je svrha posjete upoznavanje sa prošlosti naše domovine BiH.

**Izletišče:
PEPELARI**

**Izletišče:
SMETOVI**

**Izletišče:
BISTRičAK**

Fotografija: Povelja Kulina Bana

Fotografija: Kulin ban

Fotografija: "Konjska česma"

Fotografija: Hadži- Mazića kuća

Aktivnost 1: RAZGLEDANJE PLANA GRADA

Opis: Počinjemo sa upoznavanjem učenika sa našom rutom kretanja. Jedan od planova grada je u blizini Hotela "Internacional".

Aktivnost 2: PARK KULINA BANA

Opis: Historijski čas o prošlosti i državnosti BiH.

Aktivnost 3: GRADSKI PARK

Opis: Osvježenje i užina u parku.

Aktivnost 4: POZORIŠTE

Opis: Posjeta pozorištu. Upoznavanje sa načinom pripreme jedne predstave.

Aktivnost 5: BIBLIOTEKA

Opis: Obilazak odjeljenja biblioteke.

Aktivnost 6 : KAMBEROVIĆA POLJE

Opis: Rekreativne i sportske aktivnosti.

Aktivnost 7: MUZEJ

Opis: Razgledanje postavke muzeja i muzejska radionica.

Aktivnost 8: KINO

Opis: Radionica medijske kulture ili gledanje filma.

Aktivnost 9: SINAGOGA

Opis: Obilazak i razgledanje.

Aktivnost 10: HADŽI-MAZIĆA KUĆA, "KONJSKA" ČESMA

Opis: Razgledanje stare bosanske arhitekture.

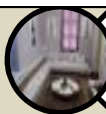
Model organizacije jednodnevne ekskurzije na području grada Zenica

9.12. Model organizacije izvanučioničke nastave u općini Žepče

Općina Žepče

- **Osnovni podaci o općini:** Žepče je smješteno u srednjoj Bosni, na magistralnom putu M17 na sredini puta između Zenice i Doboja. Općina Žepče broji oko 30 000 stanovnika. Kroz Žepče protiče rijeka Bosna. Žepče se nalazi u dolini, a okruženo je planinama koje su pogodne za planinarenje. Na sjevernoj strani doline nalazi se plodno žepačko polje. Žepče ima umjereno-kontinentalnu klimu. Kroz mjesto prolazi magistralna cesta Sarajevo – Zenica – Doboj – Bosanski Brod – Slavonski Brod, te željeznička pruga Ploče – Sarajevo, Sarajevo – Bosanski Šamac.
- **Podaci o broju osnovnih škola:** U Žepču postoje četiri osnovne škole i to: JU OŠ "Žepče" u Žepču, JU OŠ "Begov Han" u Begovom Hanu, JU OŠ "Fra Grga Martić" Ozimica, JU OŠ "Abdulvehab Ilhamija" Željezno Polje, te Osnovna glazbena škola "Katarina Kosača-Kotromanić" .
- **Zanimljivosti o općini:**
 - Ime Žepče potiče od latinske riječi *emptio* što znači kupovanje (kupnja).
 - Prvi put grad se spominje 14. oktobra 1458. godine u povelji Stjepana Tomaša, te je taj dan uzet za dan općine Žepče.
 - U neposrednoj blizini grada i u samom gradu nalazi se 14 izvora mineralne vode.
 - Brojne su i poznate osobe rođene u Žepču, a samo neke od njih su: Ilhamija Žepčak, hrvatski aljamiado pjesnik i vjerski pisac; Halid Muftić, visoki hrv. državni dužnosnik; Franjo Marić, povjesničar; Emir Preldžić, poznati Žepački košarkaš, KK Orlovik.
 - U Žepču se nalazi i židovsko groblje, staro preko 300 godina.
 - Kraj je naseljen još u prapovijesti. Bogat je nalazištima i tragovima ljudskih naselja iz neolita i brončanog doba.

Posjeta: Spomen-kuća pisca Nedžada Ibrišimovića

Izlet: Eko-agro farma

Ekskurzija: Upoznajmo općinu Žepče

<p>1. razred</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Prigodne teme za izvanučioničku nastavu: Život i rad ljudi u mjestu; Pijaca; Domaće životinje i njihovi mladunci; Proizvodi od životinja; Rastu nam zubi; Ja u saobraćaju
<p>2. razred</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Prigodne teme za izvanučioničku nastavu: Elementi saobraćajnica; Rad i zanimanja ljudi; Kulturne i javne ustanove; Zdravstvene ustanove; Biljke i životinje i njihova staništa; Opasnosti u šumi i na livadi; Biljke šume i livade; Značaj boravka u prirodi
<p>3. razred</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Prigodne teme za izvanučioničku nastavu: Životne zajednice; Značaj biljaka za ljudsku ishranu; Međusobna zavisnost biljnog i životinjskog svijeta; Obradivo i neobradivo zemljište; Orijentacija u prostoru; Uzgoj domaćih životinja; Zdravstvene ustanove
<p>4. razred</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Prigodne teme za izvanučioničku nastavu: Ishrana biljaka; Ishrana životinja; Uslovi pod kojima se razvijaju živi organizmi; Povrtnjak; Zrak i voda kao uvjeti života; Obilježja zavičaja; Kulturne i javne ustanove
<p>5. razred</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Prigodne teme za izvanučioničku nastavu: Životne zajednice; Građa i funkcija biljaka; Raznovrsnost plodova i sjemenki; Značaj biljaka za čovjeka; Divlje i gajene biljke; Uzgoj i zaštita biljaka; Uzgoj i zaštita životinja; Ekologija

Posjeta: Spomen kuća Nedžada Ibrišimovića

Opis: Bio je književnik i slikar, predsjednik Udruženja pisaca BiH, član Udruženja likovnih umjetnika BiH, dobitnik brojnih nagrada i priznanja. U kući u kojoj je proveo dio djetinjstva nalazi se soba sa njegovim ličnim stvarima.

Posjeta: Vinograd

• **Opis:** Nadomak Žepča u selu Vinište zasađen je vinograd koji je donio razvoj i uzgoj vinove loze po prvi puta u ovaj dio Bosne od 16. vijeka.

Posjeta: Izvor mineralne vode

• **Opis:** Žepče i okolina je bogata vrelima mineralne vode od kojih su uređeni za posjetitelje vrelo u selu Bistrica i vrelo u Preku poznato kao "Mali kiseljak".

Posjeta: Jevrejsko groblje

• **Opis:** Jevrejsko groblje staro preko 300 godina.

Posjeta: Alibegova džamija poznata i kao Trzanska

• **Opis:** Ferhadijina mlađa sestra, zajedno sa haremom proglašena je za nacionalni spomenik Bosne i Hercegovine.

Izletište:

Izletište "Matinski vis" sa planinarskim domom. Mjesto je pogodno za pješaćenje, boravak u prirodi, a uskoro počinje sa radom i edukativno-rekreativni park.

Izletište:

Izletište "Divlji raj" u neposrednoj blizini grada, mjesto pogodno za boravak u netaknutoj prirodi, zabavu, druženje, vožnja kočijom te hranjenje nekih domaćih životinja.

Izletište:

Mala dječja farma smještena je u prirodnom okruženju gdje će posjetitelji, posebno oni najmlađi, moći vidjeti različite vrste životinja, probati i kupiti eko-proizvode i provesti ugodno vrijeme u prirodi uz mnoštvo zabavnih sadržaja.

Fotografija: Bogatstvo različitosti na jednom mjestu.

Fotografija: Kamena kugla potiče iz drevnih civilizacija, a druga je po veličini u BiH.

Fotografija: Ovo je moj grad

Fotografija: "Matica" od inoxa najveća na svijetu.

Aktivnost 1

Opis: U općinu Žepče se može stići i vozom. Posjetom željezničkoj stanici, otpočeli bi ovu jednodnevnu ekskurziju gdje će steći neposredna iskustva o saobraćaju i zanimanju ljudi u zavičaju.

Aktivnost 2

Opis: Kratak odmor na dječijem igralištu koje se nalazi u neposrednoj blizini ranije posjećenih objekata (željeznička stanica).

Aktivnost 3

Opis: Šetnja užom gradskom jezgrom, moguća je i posjeta Osnovnoj školi "Žepče" u Žepču i druženje sa učenicima te škole (prigodna radionica, sportsko takmičenje i sl.)

Aktivnost 4

Opis: Posjetom Osnovnoj glazbenoj školi "Katarina Kosača Kotromanić" u Žepču, učenici će imati priliku da se поближе upoznaju sa različitim vrstama instrumenata kao i s vještinama i umijećem njihovih vršnjaka koju pohađaju ovu školu.

Aktivnost 5

Opis: Kuća pisca i skulptora Nedžada Ibrišimovića pruža posjetiteljima priliku da se поближе upoznaju sa djelima i radom ovog istaknutog umjetnika.

Aktivnost 6

Opis: Posjetom Domu kulture Žepče učenici će imati priliku da posjete Gradsku biblioteku, zatim da posjete Radio Žepče, gdje će iz neposredne blizine moći da vide taj čarobni svijet zvuka, a u pauzi između posjeta da se odmore u kinu uz projekciju nekog od najnovijih filmskih ostvarenja za djecu.

Aktivnost 7

Opis: Žepče je sredina gdje se može na maloj udaljenosti susresti sa bogatstvom različitih vjerskih objekata koji su uvijek spremni da otvore vrata posjetiteljima. Ti objekti su: Ferhat-pašina džamija sagrađena 1568. godine, katolička crkva Svetog Ante Padovanskog kao i pravoslavna Crkva Rođenja Presvjetle Bogorodice sagrađena krajem XIX vijeka.

Aktivnost 8

Opis: Šetnja do Željezničke stanice i organizirani povratak vozom i putovanje kroz dolinu rijeke Bosne do konačnog odredišta ka jugu (Zenica, Kakanj, Visoko, Breza) ili ka sjeveru (Zavidovići, Maglaj, Doboj).

10. BIOGRAFIJE AUTORA/KOAUTORA

Mersiha Velić, rođena je 25. maja 1974. u mjestu Smailbegovići, općina Breza. Osnovnu i srednju Elektrotehničku školu završila u Brezi. Pedagošku akademiju, odsjek Razredna nastava završila 1997. godine u Zenici, čime je stekla zvanje Nastavnik razredne nastave. Godine 2013. diplomirala je na Pedagoškom fakultetu u Zenici na odsjeku za razrednu nastavu i stekla zvanje Profesor razredne nastave. Od 1997. počinje sa radom u Osnovnoj školi „Porodice ef. Ramić“ u Semizovcu. U Osnovnoj školi „Enver Čolaković“ u Brezi počinje sa radom 1998. gdje radi i danas. U radu sa učenicima nižih razreda osnovne škole provela je 23 godine. Za svoj dugogodišnji rad u oblasti odgoja i obrazovanja ocijenjena je najvišom ocjenom "naročito se isitiče" i stekla više stručno zvanje "nastavnik savjetnik". Tokom svog rada u osnovnoj školi, sticala brojne nagrade i zahvalnice za svoj rad, kao i rad na promovisanju škole. Učesnica je brojnih seminara i treninga organizovanih od strane Pedagoškog zavoda u Zenici, nevladinih organizacija (Save the Children, World Vision i sl.).

Fatima Lipovača, nastavnica razredne nastave, rođena 17.09.1974. godine u Kaknju gdje je završila osnovnu i srednju školu. Pedagošku akademiju je završila u Zenici i stekla zvanje nastavnika razredne nastave. Udata je i majka dvoje djece. Živi i radi u Kaknju. Trenutno je zaposlena kao učiteljica u JU OŠ "Mula Mustafa Bašeskija" u Kaknju. Za svoj dugogodišnji rad u oblasti odgoja i obrazovanja ocijenjena je ocjenom "naročito se ističe" i stekla više stručno zvanje "nastavnik savjetnik". Tokom svoje karijere učestvovala je u različitim vidovima stručnog usavršavanja, različitim projektnim aktivnostima, a uspješnu saradnju ima i sa Pedagoškim zavodom u Zenici gdje je uključena u različite seminare, treninge i obuke kao trener/mentor/koordinator.

Azra Piljug, profesorica razredne nastave, rođena 22.12. 1978. godine u Zenici. Osnovnu školu i gimnaziju završava u Kaknju, a Pedagoški fakultet u Zenici. Udata je i majka dvoje djece. Živi i radi u Kaknju. Trenutno je zaposlena kao učiteljica u JU OŠ „Hamdija Kreševljaković“ u Kaknju. Duži niz godina je radila i u JU OŠ "Rešad Kadić" u Kaknju kao nastavnica razredne nastave i kao direktorica istoimene škole. Za svoj dugogodišnji rad u oblasti odgoja i obrazovanja ocijenjena je ocjenom "naročito se ističe" i stekla više stručno zvanje "nastavnik savjetnik". Tokom svoje karijere učestvovala je u različitim vidovima stručnog usavršavanja, različitim projektnim aktivnostima, a uspješnu saradnju ima i sa Pedagoškim zavodom u Zenici gdje je uključena u različite seminare, treninge i obuke kao kao trener/mentor/koordinator.

Nihada Kljajić, rođ. Kopic, rođena je 26.7.1980. godine u Zvorniku. Od rođenja pa do 1992. godine živjela je u Vlasenici. Osnovnu školu je završila u Živicama. Nakon Osnovne škole upisuje Gimnaziju „Ismet Mujezinović“ u Tuzli.

2001. godine upisuje Pedagoški fakultet u Zenici čijim završavanjem stiče zvanje Nastavnik razredne nastave. U martu 2009. godine upisala je nastavak studija na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Tuzli gdje je stekla zvanje Profesor razredne nastave. Od novembra 2004. godine pa do danas zaposlena u Osnovnoj školi „Olovo“ u Olovu na poslovima i radnim zadacima nastavnika razredne nastave u Područnoj školi Dugandžići.

Emina Helja, rođena 04.12.1982. godine u Sarajevu, Bosna i Hercegovina. Odrasla i živi u gradu Olovu u kojem je pohađala Osnovnu školu kao i Gimnaziju. Nakon završene srednje škole odlazi u Zenicu gdje upisuje i završava Pedagoški fakultet na Univerzitetu u Zenici, a nekoliko godina nakon toga nastavlja doškolovanje na Univerzitetu Kallos u Tuzli i time stiče zvanje bachelor razredne nastave. Nakon završenih studija radila je kao volonter, prvo u Osnovnoj školi „Olovo“, a zatim za NVO „Sabina Jamaković“ u dječijoj igraonici „Suncokret“ koja je odgojno-obrazovnog karaktera, tj. radila je sa djecom predškolskog uzrasta od 3 do 6 godina. Od 2007. godine radi kao učiteljica u Osnovnoj školi „Olovo“ u Olovu. Kao članica NVO „Sabina Jamaković“ Olovo biva poslata da 2009. Godine da prođe trening kod *Heidehof Stiftung gGmbH-Njemačka, za izradu projekata i dobija certifikat „Projekt menadžment u BiH“* nakon kojeg 2010. godine doprinosi razvoju i uljepšavanju lokalne zajednice kao pomoćnik koordinatora u realizaciji izgradnje malog dječijeg parka u Olovu pod pokroviteljstvom *Heidehof Stiftuna aGmbH*.

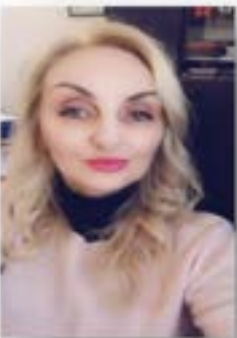
Aida Muratović, rođena 1970. godine u gradu Tešnju gdje i danas živi i radi. Potiče iz porodice kojoj je prosvjeta u venama. Njen život je druženje i učenje. Voli svestranost pa se kroz svoj život i profesionalnu karijeru bavila: rukometom, glumom u Bosanskom pozorištu u Tešnju, sviranjem i volonterskim radom. Završila je osnovnu i srednju školu u Tešnju. Pedagošku akademiju završila je u Tuzli i stekla zvanje nastavnika razredne nastave, a Pedagoški fakultet u Zenici gdje je stekla zvanje profesora razredne nastave. Najviše edukacija je prošla kroz aktivnosti COI Step by Step Sarajevo. Kao učiteljica je počela raditi 1993. godine u JU OŠ „Huso Hodžić“ u kojoj i danas podučava učenike nižih razreda osnovne škole.

Oković Sabina, rođena 1973. godine u Karlovcu-Hrvatska. Zivim u Vogošći, a radim u JU OŠ "Mehmedalija Mak Dizdar" Dobrinje u gradu Visoko. Započela sam studij Pedagoške akademije u Sarajevu školske 1990/1991. godine koji je prekinuo rat pa sam isti nastavila na Pedagoškoj akademiji u Zenici odmah nakon njenoga osnivanja. Radim u JU OŠ "Mehmedalija Mak Dizdar" Dobrinje u gradu Visoko još od 1993. godine kada su me angazirali na poslove i zadatke nastavnika rezredne nastave kao studenta. U toku svoje bogate karijere učitelja, stekla sam i viša stručno zvanje-Nastavnik savjetnik, a za svoj rad uvijek sam ocjenjivana ocjenom "naročito se ističe". U proteklom periodu sam bila angažirana kao trener/mentor/koordinator za realizaciju različitih projekata u saradnji sa Pedagoškim zavodom Zenica.

Ilijana Vidović, rođena 7. 11. 1972. godine u Varešu, gdje je završila osnovnu školu, a gdje i danas živi. Daljnje obrazovanje nastavila u Sarajevu, a potom u Mostaru. Završila 1991. godine Srednju glazbenu školu u Sarajevu i stekla zvanje glazbenika općeg smjera. Zbog rata nije bila u mogućnosti da nastavi školovanje, te u Osnovnoj školi „ Vladimir Nazor ” u Varešu počinje raditi kao učitelj glazbene kulture. 2000. godine upisala Pedagoški fakultet Sveučilišta u Mostaru i stekla VI. stupanj stručne spreme i zvanje učitelj razredne nastave. 22. 5. 2009. završila Fakultet prirodoslovno-matematičkih i odgojnih znanosti u Mostaru i stekla VII. stupanj stručne spreme i zvanje profesor razredne nastave, a na istom fakultetu, 8. 12. 2012. dobiva i zvanje magistra razredne nastave. Ima 25 godina rada kao učitelj razredne nastave, a zadnje dvije godine radi kao pomoćnik ravnatelja u JU OŠ „Vareš“ u Varešu. Sudjelovala na brojnim projektima i obukama, a radila je i kao trener/mentor na nekoliko obuka za učitelje.

Mirnesa Kolonić, rođena je 01.01.1975. godine u Doboju. Osnovnu školu je završila u Maglaju 1989. godine, a zatim i srednju školu. Pedagošku akademiju je završila 1998. godine u Zenici i stekla zvanje nastavnika razredne nastave. U periodu od 1992. do 1995. godine je radila na poslovima spikera, novinara i reportera na lokalnoj RTV Maglaj. Od 1996. godine uposlena je u JU "Prva osnovna škola" Maglaj kao nastavnik razredne nastave. Od 2013. godine radi namjestu pomoćnika direktora škole, a od 2017. godine uspješno obavlja poslove direktorice u ovoj osnovnoj školi. Kroz svoju karijeru prosvjetnog radnika daje veliki doprinos u razvoju osnovnoškolskog obrazovanja i odgoja svojim aktivnim učešćem i radom kroz razne seminare, projekte i aktivnosti. Svoj doprinos daje i u kulturnom i javnom životu grada. Voli muziku, sport i ples čime se aktivno bavi. Živi i radi u Maglaju.

Sadeta Bukva, rođena 1972. godine u Sarajevu. Stalno nastanjena u Visokom. Diplomirala 1997. godine na Pedagoškoj akademiji u Zenici, a 2010. godine stekla zvanje profesor razredne nastave na FPMOZ Sveučilišta u Mostaru. Prvo radno iskustvo stekla u OŠ "Alija Nametak" Buci u Visokom, na radnom mjestu nastavnika francuskog jezika, gdje radi sve do 1997. godine. U ovom periodu studirala na Pedagoškoj akademiji u Zenici. U istoj školi nastavlja raditi kao nastavnik razredne nastave, sve do 2001. godine. Od februara 2011. godine počinje raditi kao nastavnik razredne nastave u OŠ "Safvet-beg Bašagić" u Visokom. U periodu od 2012. do 2016. godine obnašala poziciju pomoćnika direktora u OŠ "Safvet-beg Bašagić" u Visokom. Od 2000. godine, nakon položenog stručnog ispita, kontinuirano učestvovala u svim oblicima stručnog usavršavanja, individualnog i kolektivnog. Prisustvovala mnogim seminarima, predavanjima i obukama. Tokom 2013. godine prisustvovala 20-dnevnoj obuci za trenere/mentore o „Implementaciji definiranih ishoda učenja u jezičko-komunikacijskom obrazovnom području na području Zeničko- dobojskog kantona“. Iskustvo sa provedenih obuka se ogleda u načinima poboljšanja kvalitete rada u podučavanju učenika, te prilagođavanju načina rada učenicima 21.stoljeća. Također, stekla trenerske vještine, koje su doprinijele veoma uspješne replikacije obuke za nastavnike. U periodu 2014 i 2015. godine realizovala obuke nastavnika u školama o provedbi ishoda učenja i pružala mentorsku podršku u realizaciji nastave. Iskustva stečena kroz ove obuke doprinijela su razvoju nove motivacije za stručnim usavršavanjem. U periodu 2018-2019. godina prisustvovala treningu za trenere iz oblasti primjene definiranih ishoda učenja za matematičko područje u Bosni i Hercegovini. Članica je radne grupe za izradu Lokalnog akcionog plana integracije Roma u općini Visoko za period 2015-2019. kao i član grupe koja se bavi pitanjem integrativnog pristupa ranoj detekciji, intervenciji i inkluziji na nivou lokalne zajednice. Imala stalnu saradnju sa World Vision ured u Zenici, kroz koju je prisustvovala mnogim radionicama i realizovala projekte koje je podržao World Vision, a koji su doprinijeli boljim uslovima rada u školi.

Irma Purković, rođena 1963. godine. Osnovnu školu i Gimnaziju završila je u Zenici. Poljoprivredni fakultet završila je u Sarajevu i stekla zvanje inženjer hortikulture, a Pedagoški fakultet završila je u Zenici. Radi kao profesor razredne nastave već 30 godina u Osnovnoj školi „Musa Ćazim Ćatić“ u Zenici. Konstantno usavršava svoje kompetencije i znanja, aktivno učestvujući u raznim projektima i educirajući se na seminarima. Stekla je kroz karijeru i stručno zvanje "nastavnik viši savjetnik". Osim rada u osnovnoj školi, bogato iskustvo ima i u radu u nevladinom sektoru kao trener za djecu osnovnoškolskog uzrasta, srednjoškolskog uzrasta i kao trener za nastavnike i druge profesionalce u oblasti odgoja i obrazovanja.

Emira Skejić Dautbegović, rođena 1975. godine u Zavidovićima. Živi i radi u svom rodnom gradu. Diplomirala je 1996. godine na Pedagoškoj akademiji u Zenici, a 2005. godine i na Pedagoškom fakultetu Univerziteta u Zenici. Prvo radno iskustvo, još kao student, stiče u OŠ "Kovači", u periodu od 1994. do 1996.godine. Od jeseni 1996. godine pa do danas, kao nastavnik, a zatim i kao profesor razredne nastave radi u Prvoj osnovnoj školi Zavidovići. Nakon položenog stručnog ispita 1997. godine, učestvovala je u svim vidovima kolektivnog i individualnog stručnog usavršavanja. Neposredno poslije rata, dvije godine radila je na Projektu pružanja psiho-socijalne pomoći djeci Srebrenice, tada nastanjenoj u Vozućoj. Tokom aktivnog i naročitog isticanja u radu stiče i više stručno zvanje *Nastavnik savjetnik*. U periodu od 2010. do 2012. godine obnašala je poziciju pomoćnika direktora Prve osnovne škole Zavidovići. Od 2013. godine uključena u projekat "Implementacija definiranih ishoda učenja u jezičko-komunikacijskom području na području Zeničko-dobojskog kantona". Nakon obuke, kao trener/mentor realizira niz edukacija za nastavnike, kako u Zeničko-dobojskom, tako i u Tuzlanskom kantonu. U proteklom periodu učestvovala je u različitim projektima u saradnji sa Pedagoškim zavodom Zenica.

Begić Elmedina Elma, rođena 18.4.1970. godine u Zenici. Osnovnu i srednju školu završila u Žepču gdje i sada živi. Školovanje za nastavnika razredne nastave započela na Pedagoškoj akademiji Tuzla u Tuzli, a usljed ratnih dešavanja (1992.-1995.) nastavlja studij na Pedagoškoj akademiji u Zenici na kojoj je diplomirala i stekla zvanje nastavnik razredne nastave. Kao apsolvent, tokom sudija za sticanje zvanja nastavnika razredne nastave, počinje da radi u Centru za POiO u Zenici, a od septembra 2002. godine prelazi u OŠ „Novi Šeher“ u Maglaju gdje i danas radi. U školskoj 2012/2013. godini radi kao v.d.direktora, a za svoj dugogodišnji rad je 2015. godine ocijenjena ocjenom "naročito se ističe" i stekla zvanje "nastavnik savjetnik". Učesnik je mnogih seminara, projekata i stručnih savjetovanja od kojih su i ona u organizaciji COI „Step by Step“ Sarajevo. Bila je i dio tima Regionalne podrške za inkluzivno obrazovanje u BiH. Zatim je učestvovala na obuci „Obuka o upravljanju projektnim ciklusima“ gdje je postala i trener od strane OSCE Misije u BiH. Certificirani je trener/mentor u sklopu projekta "Implementacija definiranih ishoda učenja u jezičko-komunikacijskom području", mentor je za Program „Škole za 21. vijek“ u saradnji sa British Council i sl.

Emina Aličić, rođena 10.11.1972. godine. Osnovnu školu pohađala u rodnim Alibegovcima i Tešanjci, a srednju u Doboju. Pedagošku akademiju završava u Zenici i stiče zvanje nastavnik razredne nastave. U Osnovnoj školi „Kulin Ban“ Tešanjka počinje raditi od 1995. godine pa do danas kao nastavnik razredne nastave. Stekla je više stručno zvanje-nastavnik savjetnik. Prošla je mnoge edukacije i seminare za lično i stručno usavršavanje od kojih se mogu izdvojiti: Napredna obuka za mentore i trenere, te trening za trenere u organizaciji COI „Step by step“, Napredna edukacija nastavnika iz oblasti nenasilne komunikacije i unapređenja socijalnih vještina „Sezam“, Obrazovanje za društvenu pravdu za primjenu metodologije rada usmjerene na dijete, Unapređenje djelotvornosti rada škole, Interaktivno učenje i softveri znanja, Razvoj i unapređenje stručnih kompetencija nastavnika. Duži niz godina uključena je u inovacijske pomake u nastavi te je držala brojne seminare. Prošla je i Obuku za trenere pod nazivom "Provedba definiranih ishoda učenja za 21. vijek u jezičko-komunikacijskom obrazovnom području" kroz koju je stekla mentorske i trenerske vještine neophodne za realizaciju treninga u Zeničko-dobojskom i Tuzlanskom kantonu. Udata je i majka dvoje djece. Živi u Tešanjci koja pripada općini Tešanj.

Sanela Pajvan, profesorica razredne nastave. Rođena je 1973. godine u Zenici. U Zenici je završila osnovnu školu, gimnaziju i Pedagoški fakultet. Radi 24 godine u Osnovnoj školi "Vladimir Nazor" Zenica na poslovima i radnim zadacima nastavnika razredne nastave. Učenje je za nju cjeloživotni proces, te jezato i bila učesnik brojnih seminara, radionica i projekata. Stekla je kroz karijeru i stručno zvanje "nastavnik savjetnik". Svojim radom želi da pruži i osigura doprinos kvalitetnom odgoju i obrazovanju djece kada god je to moguće. Odgojno-obrazovni rad unapređuje korištenjem inovativnih modela učenja i zalaže se za stvaranje škole primjerene 21.vijeku, tj. škole po mjeri učenika. Stečena znanja koristi aktivno, razmjenjuje ih sa drugima i rado uči od drugih. Veliki je ljubitelj prirode i boravka u njoj.

Advija Huseinspahić, rođena je 13.08.1971. godine u Zenici gdje završava osnovnu školu, a potom i tadašnju Gimnaziju „29.novembar“, smjer „saradnik u nastavi“ (1989. godine). U Zenici je 1996. godine završila Pedagošku akademiju, a dalje stručno obrazovanje nastavila je na Pedagoškoj akademiji Univerziteta u Sarajevu, gdje je 2003. godine stekla zvanje profesora razredne nastave. Diplomirala je iz oblasti *Metodike početne nastave matematike* na temu „Skupovni i brojevni pristup pri usvajanju osnovnih matematičkih pojmova“. Interdisciplinarni postdiplomski magistarski studij Univerziteta u Zenici „Savremene tendencije istraživanja u društvenim i humanističkim znanostima“ upisuje 2006. godine, a zvanjemagistra društveno-humanističkih nauka iz područja historijskih nauka stiče 2010. godine. Tema magistarskog rada je „Razvoj školstva u Zenici od 1945. do 1960. godine“. Profesionalnu karijeru nastavnika počinje 1996. godine u Osnovnoj školi „Vladimir Nazor“ u Zenici na radnom mjestu nastavnika razredne nastave, a jedan period obavljala je i funkciju direktorice ove škole. Od 2008. godine zaposlena je u Pedagoškom zavodu Ministarstva za obrazovanje, nauku, kulturu i sport Zeničko-dobojskog kantona, na radnom mjestu stručni savjetnik za oblast obrazovanja. U svom profesionalnom radu za Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke recenzirala je više udžbenika za devetogodišnje obrazovanje. Od 2008. godine učestvuje u različitim projektima domaćih i stranih vladinih i nevladinih organizacija koji su se implementirali na području Zeničko-dobojskog kantona, a učešće se zasniva na angažmanima u radnim grupama, učešćem na različitim obukama, okruglim stolovima, konferencijama i sl. Pohađala je dodatne obuke iz oblasti metodologije usmjerene na dijete, primjene indeksa inkluzivnosti, obrazovanje za društvenu pravdu-rad sa marginaliziranim i manjinskim grupama, inkluzivno obrazovanje, obrazovanje za mir, prevazilaženje predrasuda, prevencija nasilja, socijalna kohezija, profesionalne zajednice učenja, integracija poduzetničke kompetencije u školsko učenje, primjene RWCT- tehnika u nastavi, obuke školskih razvojnih timova, obuke iz domena obrazovanja odraslih, izrade nastavnih planova i programa baziranih na ishodima učenja i sl. Svoj profesionalni razvoj usmjerava prvenstveno na praćenje i primjenu savremenih trendova u domenu rada sa učenicima nižih razreda osnovne škole.

Fehim Terzić, rođen je 26.11.1975. godine u Zenici, gdje završava osnovnu, a zatim i srednju Ekonomsku školu (1994. godine). Pedagošku akademiju u Zenici završio je 1997. godine, a dalje stručno obrazovanje nastavio je na Pedagoškom fakultetu u Zenici i 2004. godine stekao zvanje profesora razredne nastave. Diplomirao iz oblasti Metodike vannastavnih aktivnosti, a tema rada je "*Pedagoška radionica kao oblik učenja u vannastavnim aktivnostima*". Na Univerzitetu u Zenici upisuje Interdisciplinarni postdiplomski magistarski studij "*Savremene tendencije istraživanja u društvenim i humansitičkim znanostima*" i 2010. godine stiže zvanje magistra društveno-humanističkih nauka iz područja pedagoških nauka. Tema magistarskog rada je "*Evaluacija učeničkih postignuća putem razvojnog portfolija*". Od septembra 1996. godine do septembra 1998. godine radio u Osnovnoj školi "Hasan Kikić" u Zenici, a od 1998. godine do 2009. godine u Osnovnoj školi "Meša Selimović" u Zenici na radnom mjestu nastavnika razredne nastave. Od 2009. godine zaposlen je u Pedagoškom zavodu Ministarstva za obrazovanje, nauku, kulturu i sport Zeničko-dobojskog kantona na radnom mjestu stručni savjetnik za oblast obrazovanja. Na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Zenici od 2016. godine je angažiran u svojstvu višeg asistenta na kolegijima *Metodika vannastavnih aktivnosti* i *Metodika rada u kombiniranim odjeljenjima*. U periodu od 2001. do 2005. godine bio je angažiran kao spoljni saradnik u Nevladinoj organizaciji "Sezam" iz Zenice kao voditelj radionica nenasilne komunikacije za učenike i nastavnike iz zeničkih osnovnih škola, te kao koordinator aktivnosti u suradnji sa Koledžom "William and Mary" iz američkog grada Williamsburga. U septembru 2009. godine ostvario je suradnju sa Fachhochschule Nordwestschweiz-Pedagoškim fakultetom iz Bazela kroz realizaciju radionica za studente pedagogije, psihologije i razredne nastave navedenog fakulteta. U periodu od 2004. do 2008. godine bio je angažiran u svojstvu mentora pri Pedagoškom fakultetu u Zenici. kao i saradnik na realizaciji projekta Telemah (2005.-2006. godina). Autor je više obrazovnih projekata iz oblasti unapređenja odgojno-obrazovnog rada koje je realizirao u praksi kao nastavnik razredne nastave, u suradnji sa Svjetskom bankom (CPU), Federalnim ministarstvom obrazovanja i nauke, CRS-om i Pedagoškim fakultetom u Zenici. Recenzent je nekoliko udžbenika za učenike nižih razreda osnovne škole. U periodu od 2009. do 2020. godine, učestvuje u različitim projektima domaćih i stranih vladinih i nevladinih organizacija koji su se implementirali na području Zeničko-dobojskog kantona. Član je stručnih tijela, komisija i radnih grupa Federalnog ministarstva obrazovanja i nauke, Agencije za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje BiH, Ministarstva civilnih poslova BiH i sl. Učestvovao je na četrnaest međunarodnih naučno-stručnih skupova i konferencija. Objavio je kao autor, ili u koautorstvu, 20 stručno-teorijskih radova i 3 publikacije. Pohađao je dodatne obuke iz oblasti nenasilne komunikacije, metodologije usmjerene na dijete, inkluzivnog obrazovanja, aktivnog učenja, traume u procesu pomirenja, obrazovanja za mir, primjene RWCT- tehnika u nastavi, obuke školskih razvojnih timova, izrade nastavnih planova i programa baziranih na ishodima učenja i sl. Aktivno je uključen u različite aktivnosti Agencije za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje, prije svega kao koordinator za TIMSS i PIRLS međunarodna istraživanja. Profesionalni razvoj i naučno-istraživački rad usmjerava na inovativne metodičke pristupe u radu sa učenicima nižih razreda osnovne škole.

11. UMJESTO ZAKLJUČKA

Izvanučionička nastava, u kombinaciji s nastavom organiziranom u učionici, omogućava razvoj i jačanje ključnih kompetencija i životnih vještina učenika. Primjenom različitih vidova izvanučioničke nastave realiziraju se i definirani obrazovni ishodi učenja koji proizlaze iz nastavnih planova i okvirnih programa. Tu se ne misli samo na obrazovne ishode iz oblasti prirodnih i društvenih nauka, već i na druga obrazovna područja, a to se osigurava kroz interdisciplinarni pristup učenju i podučavanju učenika. Nastavnici moraju iskoristiti prirodne i društvene resurse u okruženju škole, u užem i širem zavičaju, kako u urbanim, tako i u ruralnim sredinama, te učiniti da učenje na otvorenom bude dostupno svima kroz kurikulume škola. Učenici i nastavnici moraju odgovorno i na adekvatan način komunicirati sa svojim prirodnim i društvenim okruženjem, a izvanučionička nastava je jedan od oblika nastave koji im to omogućava.

Učenje je rezultat iskustva i svaki sistem koji promovira praktični i iskustveni pristup učenju dužan je promovirati i poticati različite vidove nastave. Učenje na otvorenom prostoru daleko je više od sporadične pojave u nastavi. Ovdje mislimo, prije svega na organizaciju odgojno-obrazovnog rada u školi gdje su izvanučionička nastava i aktivnosti unutar škole isprepletene u cjelinu. Učenje na otvorenom i organizacija izvanučioničke nastave zahtijeva i kompetentne nastavnike. Stoga bi organizacija izvanučioničke nastave trebala biti i sastavni dio programa obrazovanja nastavnika na visokoškolskim ustanovama, ali se mora ponuditi i model kontinuiranog stručnog usavršavanja za planiranje, pripremu, organizaciju, realizaciju i evaluaciju različitih aktivnosti organiziranih kroz izvanučioničku nastavu.

Ovim priručnikom smo nastojali ponuditi, pored teorijskog okvira, i neke modele za praktičnu realizaciju izvanučioničke nastave, a što će uveliko koristiti kao didaktičko-metodička aparatura nastavnicima razredne nastave koji podučavaju učenike u osnovnim školama na području Zeničko-dobojskog kantona. Za svaki grad/općinu Zeničko-dobojskog kantona ponuđeni su metodički modeli za organizaciju posjeta, izleta i ekskurzija, kako u užem, tako i u širem zavičaju, shodno nastavnim sadržajima koje učenici izučavaju od prvog do petog razreda osnovne škole iz nastavnih predmeta moja okolina, priroda i društvo.

Uzmemo li u obzir prirodno-geografska obilježja gradova/općina Zeničko-dobojskog kantona, njihov privredni, društveni i kulturni razvoj, te bogatstvo kulturno-historijskim spomenicima, mišljenja smo da će didaktičko-metodički modeli organizacije izvanučioničke nastave u ovom priručniku poslužiti i nastavnicima iz drugih područja Bosne i Hercegovine.

12. LITERATURA

1. Anderson, L.W. (2002). *Curricular alignment: A re-examination. Theory Into Practice*, 41 (4), 255-260.
2. Anđić, D. (2007). *Učenje i poučavanje prirode i društva na otvorenim prostorima*. Metodički obzori, Vol. 2, n3, 7-23.
3. Bežen, A. (2008). *Metodika- znanost o poučavanju nastavnog predmeta*. Učiteljski fakultet Zagreb: Profil.
4. Blanchard, K.; Johnson, S. (1981). *The one Minute Manager*. New York: Harper Collins.
5. Bognar, L.; Matijević, M. (2001). *Didaktika*. Zagreb: Školska knjiga.
6. Borić, E. (2009). *Priručnik za nastavu-Istraživačka nastava prirode i društva*. Osijek: Sveučilište J.J. Strossmeyera u Osijeku.
7. Brkić, M. (2015). *Izvanučionička nastava povijesti u muzeju-diplomski rad*. Osijek: Sveučilište J.J.Strossmeyera u Osijeku.
8. Ćosić, S.(2012). *Šafranovci u Jasenovci-izvanučionička nastava povijesti*. Život i škola, 28,2 (58), 245-255.
9. De Zan, I. (1999). *Prirodoslovni postupci u početnoj nastavi prirodoslovlja-Zbornik Učiteljske akademije u Zagrebu*. Vol.1, 7-19.
10. De Zan, I. (2005). *Metodika nastave prirode i društva*. Zagreb: Školska knjiga.
11. Higgins, P.; Robbie, N. (2002). *Outdoor learning in Theory and Practice*. Kisa: An International Collaboration project supported by the EU.
12. Husanović-Pejnović, D. (2011). *Održivi razvoj i izvanučionička nastava u zavičaju*. Zagreb: Školska knjiga.
13. Jedličko, J. (2003). *Izvanučionička nastava prirodoslovlja u osnovnoj školi-Zbornik Učiteljske akademije u Zagrebu*. Vol.5, n1, 109-119.
14. Kovač,V.; Kolić-Vehovec, S. (2008). *Izrada nastavnih planova i programa prema pristupu temeljenom na ishodima učenja*. Rijeka: Sveučilište u Rijeci.
15. Kyriacou, Ch. (2002). *Temeljna nastavna umijeća*. Zagreb: Educa.
16. Lukša, Ž. i ostali (2014). *Terenska nastava prirode i biologije u osnovnoj školi*. EdBi, 1:69-79.
17. Skok, P. (2002). *Izvanučionička nastava*. Zagreb: Pedagoški servis.
18. Suzić, N.(2005).*Pedagogija za XXI vijek*. Banjaluka: TT-centar.
19. Terhart, E. (2001). *Metode poučavanja i učenja*. Zagreb: Educa.
20. xxx (2006). *Ključne kompetencije za cjeloživotno učenje*. Recommendation of the European parliament and the Council of lifelong learning, 18 December 2006/962/EC.
21. xxx (2007). *Nastavni plan i okvirni program za 4. razred osnovne škole*. Zenica: Ministarstvo za obrazovanje, nauku, kulturu i sport Zeničko-dobojskog kantona.
22. xxx (2010). *Mapiranje ključnih kompetencija i životnih vještina u obrazovnim sistemima Bosne i Hercegovine*. Mostar: Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje.
23. xxx (2014). *Zajednička jezgra nastavnih planova i programa za prirodne nauke definisana na ishodima učenja*.Mostar: Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje.
24. xxx (2015). *Zajednička jezgra nastavnih planova i programa za društveno-humanističko područje definisana na ishodima učenja*.Mostar: Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje.
25. xxx (2017). *Zajednička jezgra nastavnih planova i programa za moju okolinu, prirodu i društvo, društvo i geografiju definisana na ishodima učenja*.Mostar: Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje.
26. xxx (2018). *Zajednička jezgra definisana na ishodima učenja u Bosni i Hercegovini*. Mostar: Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje.

